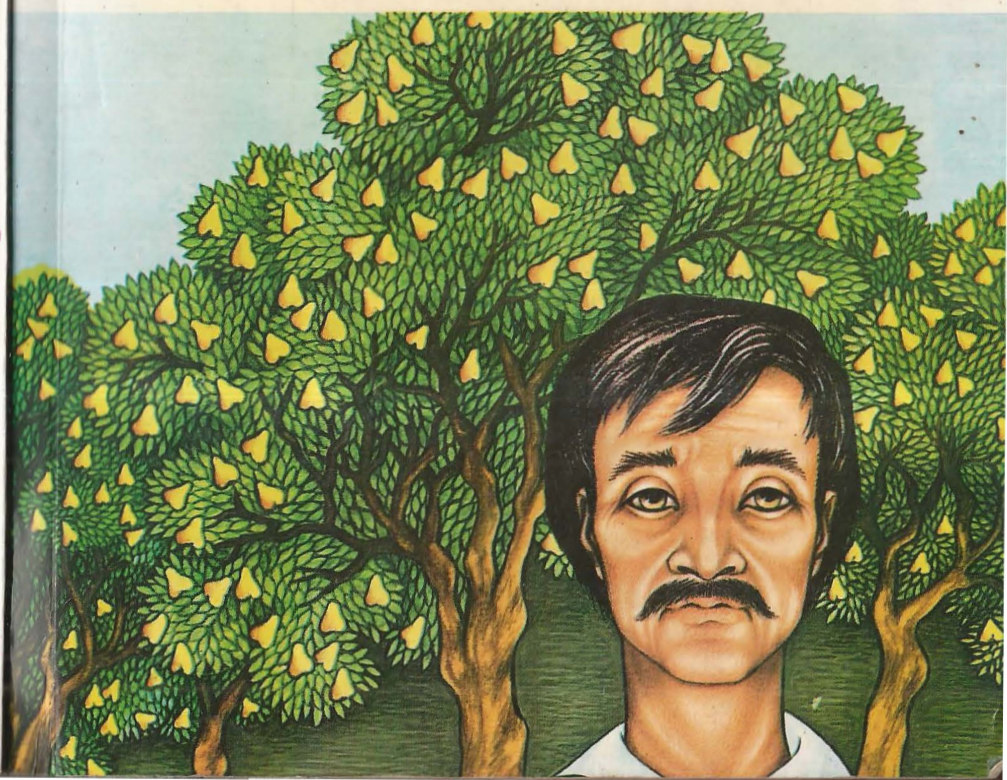
NOBEL 1961

İvo Andriç

Irgat Siman

cem yayınevi

İVO ANDRİÇ IRGAT SİMAN

IRGAT SİMAN

NOBEL DİZİSİ

IRGAT SİMAN
İvo Andriç
Türkçesi: Adnan Özyalçıner - İlhami Emin

Dizgi: Cem Yayınevi
Ocak 2000
ISBN: 975-406-280-3
Baskı: Umut Matbaacılık
(0212) 637 09 34

CEM YAYINEVİ
Küçükparmakkapı İpek Sokağı No:11
80060 Beyoğlu - İstanbul
Tel: (0212) 293 41 70 • Faks: 244 15 33

İVO ANDRİÇ

IRGAT SİMAN

Türkçesi :
Adnan Özyalçıner - İlhami Emin

cem yayınevi

«Değişende Değişmeyenin Şairi»

İVO ANDRİÇ

26 Ekim 1961'de Nobel Edebiyat Armağanını kazanan İvo Andriç, o yıla kadar ülkesi dışında pek tanınmayan bir yazardı. 1945'te yayınlanan *Na Drini Cuprija* (Drina Köprüsü) adlı romaniyle dikkati çekerek armağana hak kazandı. Višegrad şehrinin tarihini anlatan bu romanında yurdunun geçmişi üstüne eğiliyor Andriç. Tarihsel olaylar dizisiyle verilen bu geçmişte, Yugoslavya'nın uzun bir süre yönetimimiz altında kalmış olması dolayısıyla, bizim de çokça sözümüz ediliyor. Zaten Andriç, Travnikli olduğu ve Türkler arasında yaşadığı için romanlarıyla hikâyelerinde Türk kahramanlarla Türkçe sözcüklere çokça raslanır. Drina Köprüsünde olduğu gibi öteki romanlarında da tarihsel olaylar ön plandadır Andriç'te. Ama Andriç, kuru bir tarihsel roman yazarı, eski deyimle yalnızca bir vakanüvist değildir. O, tarihsel olaylar dizisini anlatırken geçici olanda değişmeyeni kurcalar, onun şiirini kurar. Yani «değişende değişmeyenin şairi»dir o.

Andriç, 10 Ekim 1892'de Bosna'nın Travnik kasabasında doğdu. Çocukluk yıllarını küçük bir

taşra şehri olan Višegrad'ta geçirdi. Lise öğrenimini Saraybosna'da yaptı. Yüksek öğrenimini sırasıyla: Zagrep, Viyana, Krakow ve Graz Üniversitelerinde Slâv Edebiyatı ve Tarihi okuyarak tamamlamıştır.

19 yaşındayken Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun yönetimi altında bulunan yurtlarını bağımsızlığa kavuşturmak amacıyla kurulan «Ulusal Devrim Gençlik Örgütü»ne katıldı. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına yol açan Avusturya veliahdı Ferdinant'ın öldürülmesine bu kuruluş önayak olmuştur. İlk şiirlerini bu dönemde yazdı Andriç. Ateşli, halkçı şiirlerdi bunlar. Bir yandan da sert makaleler kaleme alıyordu. Bu yüzden Andriç, Avusturyalılar tarafından, daha birçok Sırp milliyetçisiyle birlikte, hapse atıldı. Yazmasını orada sürdürdü.

Savaş sonunda ilk kitapları yayınlandı: *Ex Ponto* (Sürgünden Notlar, 1918), *Nemiri* (Kargaşa, 1920), *Put Alije Dijerdjeleza* (Ali Cercelez'in Yolculuğu, 1920).

Yurdunun bağımsızlığa kavuşmasıyla birlikte Roma, Madrit, Trieste ve Bükreş'te konsolosluk ve elçiliklerde bulundu. Bir yandan da aralıksız yazıyordu. İkinci Dünya Savaşı başladığı yıllarda Almanya'da görevliydi. Almanlar Yugoslavya'ya girmeden az önce döndü yurduna. Belgrad'ta küçük bir apartman odasına kapandı, savaş boyunca durmadan yazdı. *Drina Köprüsü* ile *Gaspodijsa* (Küçük Hanım) adlı romanları bu küçücük odada ve o karanlık yıllarda yazıldı. Bunlardan başka *Travniçka Hronika* (Gün Batarken), *Prokleta Avlija*

(Uğursuz Avlu) adlı iki romaniyle *Pripovitke* (Hikâyeler) adıyla bir araya getirdiği birkaç cilt hikâye kitabı vardır.

13 Mart 1975'te, 82 yaşında, uzun süredir yaşadığı Belgrat'ta ölen İvo Andriç'in *Drina Köprüsü*, *Gün Batarken*, *Uğursuz Avlu* romanlarıyla hikâyelerinin bir bölümünü içine alan *Bosna Hikâyeleri* Türkçe'de yayınlanan kitapları arasındadır.

Nobel Edebiyat Armağanını kazandıktan sonra ülkemizde de gereken ilgiyi gören Andriç'in bu kitapta ayrı ayrı yanlarını, tarihsel oluşum içinde direnen insanın acı gerçeğini belirlemedeki temel öge değişmeden, tanımış olacaksınız.

Irgat Siman, İvo Andriç'in tipik hikâyelerinden biri. Bütün öteki hikâye ve romanlarında olduğu gibi, tarihsel oluşumu temel olarak, bu oluşum içindeki bir insan dramını inceliyor. Üstelik çağımızda bile ölüp ölüp dirilerek çeşitli biçimler ve yeni yeni adlar, kişilikler altında ortaya çıkan ağa - ırgat sorununu ele alarak örüyor hikâyeyi. Hem toplumsal bir sorunu belirgin nitelikleriyle ortaya koyuştaki ustalığı, hem de anlatım ve yazış tekniği açısından ulaşılan olgunluk bakımından ilginç bir örnek. Dünya görüşündeki evrensellik, tarihe yaslanıştaki akılcı yöntem Irgat Siman'ın öyküsünü kuru bir sorun hikâyesinden öte, insancıl bir düzeye yükselterek acı bir alayla ince bir kara mizah havasına büründürüyor. Hikâyedeki 1878 tarihi artık yalnızca bir fondur. Irgat Siman (gerçek adıyla Simo Vaskoviç)ın acı yaşantısı uzantısını günümüzde bulacaktır.

Anika Yaşarken'de Andriç, bir kasaba atmos-

feri içinde, Anika'nın yaşantısını çocukluğundan bu yana ele alıyor. Anika'nın aşklarıyla birlikte, Türklerin de yaşadığı Višegrad kasabasının yaşantısı, tarihsel bir kesim içinde, içiçe örülüyor. Bu artık ne tek başına Anika'nın yaşantısı, ne de Višegrad kasabasının öyküsüdür. Andriç, Anika Yaşarken'de tarih boyunca insan yazgısında derin izler bırakan acıların, kavgaların, cinayetlerin, aşkların, tutkuların öyküsünü anlatır.

Jepa Köprüsü'nde de Andriç, Drina Köprüsü romanında olduğu gibi köprü ve ırmak simgelerini kullanarak örüyor olayı. Tarihin bulanık akışı, azgın ve geniş Jepa ırmağı ile simgelendiriliyor. Köprüyle de sele kapılmaktan ve ona yenilmekten kurtulmak için didinen yalnız insanın alın yazısına parmak basılıyor. İnsanın yüzyıllardır değişmeyen alın yazısına. Irmağın azgınlığına karşılık köprü, gene de ulusları birbirine yaklaştırma isteğinin, insan gücünün, direnişin ve barışın simgesi olarak dizginliyebiliyor ırmağı. Ama onun ak ve yılmazlıkla kıvrılmış olan kemeri daima ayrık ve yalnız görünür. Ve ne çevresi köprüyle kaynaşabilir, ne de köprü çevresiyle.

Kitabın sonuna aldığımız *Ex Ponto (Sürgünden Notlar)*, Andriç'in düzyazısı - şiirlerini toplayan ilk kitabının çevirisidir. Küçük küçük şiirsel parçalar biçimindeki bu notlar, Batı Edebiyatında yüzyıl başlarında pek yaygın olan bir türdü. Yazık ki, bizim edebiyatımızda, düşünsel yanı pek hesaba katılmadan, yalnızca duygusal yönüyle ele alınmış zayıf örnekleri görülmüştür. Bu yüzden de hem

sanatçı, hem de okurlarca yeterince önemsenmemiştir bu tür.

Çevirisini sunduğumuz İvo Andriç'in Ex Ponto'sunda yer alan notları, gerçek düzyazı - şiir örnekleri diye gösterebilirim. Yazarın sürgünde bulunduğu bir hapishanede kaleme aldığı bu notlar, Andriç'in ilk yazılarıdır. Ama bu ilk örneklerde bütün bir Andriç vardır. Sonradan romanlarıyla hikâyelerinde geliştireceği ustalıklı anlatımı, doğayla yaşamı ele alıştaki yalnızlık acısı ve düşünceleri yönünden direnen, inatçı bir insanın yılmazlığı. Bu notların birçoğu, sonradan Andriç'in roman ve hikâyelerinin konuları olacaktır. Bu ilk notlar, Andriç'in çekirdek yazılarıdır. Özü oluşturan çekirdek, yavaş yavaş etlenerek sonraki sulu ve olgun yemişi erginleştirip Nobel Armağanı'na kadar götürecektir Andriç'i.

Bu parçaları çevirip kitaba ekleyişimizin de amacı budur.

Ex Ponto, bir sürgünün notlarıdır. Direnen bir sürgünün notları.

Adnan ÖZYALÇINER

IRGAT SİMAN

(Priça O Kmetu Simanu)

1878 yılının 19 ağustosunda Avusturya birlikleri, o ana kadar Bosnalıların kulaklarının duymadığı gümbürtülerle Sarayevo'ya girdi. Silâh sesleriyle birlikte sürüp giden olayların yanısıra arta kalanlar: Kan, ölüler, askerî mahkemeler, asılmışlarla kurşuna dizilmişler, korku, umulmadık yüzlerle yeni düzen ve yeni âdetler oldu.

Bu yüzden birçokları çeşitli sarsıntılarla altüst oldu, insanlar arasında da çok şey değişmeye başladı. Takma adı Siman olan köylü-ırgatlardan Simo Vaskoviç de bunlardan biriydi.

Siman'ın karısı ve iki küçük erkek çocuğuyla birlikte yaşadığı küçük ama güzel toprak parçası Sarayevo yakınlarında, Şvrakino köyünün hemen ardındaydı. Ağası, Başçarşıda dükkân sahibi, orta halli ustalardan ve küçük ağalardan biri olan saraç İbraga (*) Koloş'tu. Yumuşak huyluluğuyla

(*) İbraga: İbrahim Ağa. Sırpça'da İbrahim'e kısaca İbro, İbrahim Ağaya da, aynı kısaltmaya göre, Ibro-ağa: İbraga denir. Bizdeki İbramağa gibi. (Çev.)

barışseverliğinden mi yoksa kendi ırgatlarına istese de başkalarının yaptığını yapamadığından mı nedir İbraga öbür ağalardan daha korkak, daha ihtiyatlıydı.

Hani halkın «insaflı ağa» dediği toprak sahipleri vardır. Gerçekte bu gibi ağalar ne daha insaflıydılar ne de daha iyi, yalnızca daha güçsüzdüler ya da «ırgatlarının ensesinde boza pişiren» güçlü ağalara ve köylü harmanlarından haksız ölçülerle tahılı son tanesine kadar kaldıran kimi insafsız subaşılara göre yaratılışları bakımından daha az saldırgandılar. Tek ayrıcalık bu gibi ağaların kimilerinin küçüklerle güçsüzlerdeki zekâ üstünlüğüne sahib oluşlarıydı. İbraga da bunlardandı. Yine de sonsuz ve çözümsüz hesaplar yüzünden onunla ırgatları arasında da aynı temel ilke, ırgat - ağa ilişkisindeki korkunç ilke sürüp gitmekteydi; ilkinin, ikincisi adına çalışarak gücünü harcayıp hep hasatta kendinden birer parçayı toprağa gömdüğünün ve toprağı işleyen olarak herhangi bir umuda kapılmaksızın, üstelik hiçbir zaman değiştiremiyeceğini bildiği kendi aleyhinde gelişen bu ilişkilerin kötülüğünün farkındaydı.

Siman'ın ağası da, iyiliği de böyleydi işte.

Siman'ın da iyi bir ırgat olmaktan çok kötü biri olduğunu söylemek güç olurdu. Doğrusunu söylemek gerekirse hem iyi, hem kötüydü.

Öteki ırgatlar, ağalarına hayatı zehir etmek için üretimi azaltır, işleri uzatır, elde edileni tam göstermez ya da hak tesliminde türlü hileler icad ederlerdi, daha doğrusu tahıldan elde edilen kazancın üçte birini, yemişlerle otun yarısını verirlerdi.

Siman'ın kurnazlık, direnç ve ısrarı gerektiren bu gibi işleri yapmaya yeteneği yoktu. O ağasına gerekenin hepsini veriyordu, ama ağanın hakkını şehirdeki evine götürmeye kesin olarak karşı koymuştu, ayrıca öteki ırgatların yaptığı gibi «ağasına hizmet» etmeyi de umursadığı yoktu, yani yılda beş - altı gün ağanın ev işlerine bakmayı kabul etmezdi. Sözüm ona Siman, ağasına karşı böylece gururlu ve sert davranıp «kendi bildiğini» okuyordu.

İbraga, ırgatının aklını başına getirmek için onu boyunduruk altına almanın yollarını da bilirdi ama vurdumduymazlıktan gelip üçte biri kabullenerek ırgatının küçük acayipliklerini hoş karşılar, bedbahtlığın ve kaçınılmaz kötülüğün her iyi ve yararlı olanı bir gölge gibi izlediğini düşünerek, ırgattan hak almada da bu işin böyle olduğuna inanırdı. Bu yüzden de o, her yıl payına düşen tahılla meyveyi almaya kendisi giderdi, bunu böyle yapmakla oyalandığını, bundan kıvanç duyduğunu göstermeye çalışır, Siman'ı da hiçbir zaman evinde hizmet etmeye çağırmaz, bu iş için herhangi bir gereksinme duymadığını ileri sürerdi.

Böylece ırgatla ağa fazla gerginlik çıkarmadan yaşıyordu - suskunluk içinde, ama barışık olmayan iki düşman gibi, ikisini de kendince besleyip sürüklemekte olan toprağa zincirle bağlanmışcasına.

Bosna'ya Avusturya askerinin girdiği o güz günlerinde ağaların çoğu üçte birlerini almamıştı, çünkü köye gidip haklarını aramaktan korkuyorlardı, ırgatlar da, ses çıkarmadan, bu boğuntudan

yararlanıp «yeni çarın egemenliğinde» nasıl bir kanun çıkacağını gözleyerek hem kendilerinin, hem ağalarının paylarını ellerinde tutuyorlardı.

Bu konuda İbraga örneği ilginçti. Onun yeri hemen şuracıkta, elinin altında, dükkânından bir saat ötedeydi, o zaten şimdiye kadar da kendi payını almaya kendisi gitmişti. Sarayevo biraz yatışınca İbraga akıllı insanlarla yeni idarecilere danıştı, hepsi de ağa-ırgat ilişkilerinde «şimdilik» hiçbir değişiklik olmıyacağını herkesin kendi malına sahip olacağını, ağaların kendi paylarını alıp dağıtmaya eskiden olduğu gibi hakları olduğunu söylediler.

Böylece İbraga, bir gün, hem çiftliğini dolaşmak hem de o yıl her zamankinden daha verimli olan ve savaşın getirdiği değişiklikler yüzünden daha toplanmadan duran eriklerden payını almak istemişti.

Eylülün ilk günlerinden bir gün. Güneşli bir sabah. Siman, eriklikteki otlara uzanmış, elleri başının altında, başının üstündeyse mavi mavi parıldayarak yemiş dolu dallarıyla eğilmiş ağaçlar. Hiçbir şey düşünmüyor, yalnızca gülümsüyor, çünkü içini tepeden tırnağa tek bir duygu doldurmuştu; bütün bunlar onundu artık. Düşteymişçesine aşağıdan kapının gıcırdayışıyla sesleri duyuyordu. Tek gözüyle bakıp ne olduğunu anladı. Ağası saraç İbraga, yedeğinde dört at, bir delikanlıyla eriklerin kendi hakkı olan yarısını toplamaya gelmişti. Siman, onu hiç görmemiş, sesini de duymamış gibisinden iyice yanına yaklaşmasını bekledi.

— Günaydın, Siman.

— Günaydın, dedi Siman, ağanın önünde ayağa kalkmadan.

İbraga, eliyle gözlerini ovuşturdu. Dünya sanki temelinden sarsılıyordu. Ağaçlardan birine tutundu.

İbraga her türlü sırayla göreneğe aldırışsız bir biçimde karşısında ayağa kalkmadan yatıp duran bu saygısız adama bakarken iki büklüm olup yaltaklanmadığı zamanlar, kendi sonsuz gücüyle büyüklüğü içinde serbestçe uzandığında ırgatının nice boylu olabileceğini, hayret etmeye bile vakit kalmadan, gözlerine inanmaksızın görüyordu.

Ağaların ağa, ırgatların da ırgat olduklarından bu yana ne görülmüş, ne de duyulmuş olan bu duruma uzun uzun baktı İbraga, «İnsaflı ağanın» sakin maskesi altında malsahibi öfkesiyle ağalık gururu kaynıyordu, ama korkuyla hesaplılık, zamanın ağır ve güvensiz oluşuyla ırgatın her türlü kötülüğü göze alışı karşısında uyarıyordu onu. İbraga da kendisine gelip oturdu.

— Şu bizim erikleri toparlamaya geldim, dedi ağa kısık bir sesle.

— Gelmek zorunda değildin. Erikler yerli yerinde, nasıl toparlanmaları gerektiğini ben de biliyorum.

Tuhaf bir çekişme başladı aralarında. Siman, yarı doğrulmuştu, ağanın ta gözlerinin içine bakarak daha önce aklına bile getirmediği cesaret edemiyeceği şeyleri söylemek için.

Eskiden de, onun, sık sık, acı düşlemeler içinde kendi kendine konuştuğu olurdu, yol ortasında ya da tarlada, elleriyle başının güç ayırdedilebilen

hareketleri arasında alçak sesle söylerdi her ırgatın ağasına söylemek istediği şeyleri, ama ağaların artık ağa olmadıkları ve ırgatların kendi topraklarının efendisi oldukları mucizesinden sonra açıkça söylenebilirdi bütün bunlar. (Her günkü birörnek hayatın güçlükleri düşlemelerle tatlılaşarak sömürülenin yüreği biraz olsun ferahlıyordu bu türlü sert ama tehlikesiz kendi kendine homurdanışlarla.) Evet, bu gibi anları olmuştu onun, ama o zaman bile bunlar gibi, bunca iri, yiğitçe sözler bulamamıştı. Geçmişin ıssızlıklarla sessizliklerdeki binlerce ve binlerce tekrarlanmış isyancı konuşması, şimdi sanki binlerce dereciğin bir tek ırmakta uğultulu söz sellerine karışışı gibi dökülüyordu. Ve Siman konuştu.

Altında sımsıcak eylül toprağı, üstünde mor mor eriklerle yüklü dallardan bir örtü, ikisinin arasından da daha koyu, daha parlak morluğu ve incecik aklığıyla görülen pamuksu bulutlar. Ağzı tatlı, ateşli bir içkiyi andıran sözlerle doluydu sanki. Birbirinden tatlı olan bunca yiğitçe sözün aklına nasıl geldiğine kendi de şaşıyordu. Kendi öz malı saydığı bu ürünler üstünde, bütün eriklik için, kökleriyle birlikte bütün yemiş ağaçları adına konuşabildiğine de seviniyordu. Siman, elini geniş geniş açmış, güz ufuklarıyla tepesindeki gökten aşırıp sallıyor, söylediği güçlü sözlerden boğularak, ağanın güçlükle tatlılaştırmaya çalıştığı akla yakın uyarmalarına kısa ve kesin bir karşılık veriyordu; *hayır!* Öyle ki, bu kısa sözcüğün *r*'si alevli bir kırbaçmışcasına şaklayıp acıtıyordu.

(Kaç kuşaktır gün gün, bu yıldan ötekine

başkaları adına çalışan insanlar, bu durumu görüp hisseder de karşı koyma gücüne sahip olamazlarsa, kendi doğrularını söylemekten çekinirlerse yüzbinlerce insanın ve onlarca kırımın acısı toplanıverir bir gün onlardan birilerinde.)

Bir tek sözcüğe bunca acıyla zafer çığlığının sığabileceğine inanmak güçtü. Böylece Siman, birkaç kere *hayır*'ını tekrarladı, o anda yüzünü dünyanın dört yanına çevirdi, sonra göğe baktı, bütün dünya, sevinciyle şenliğini duysun diye küçük bir tüfeği ateşliyordu sanki. Bundan sonra ağaya dönerek, *hayır*'ını daha sessiz, daha saygılı bir biçimde söyleyebildi, öyle ki bu beklenmedik değişiklikte özel bir önem ve resmilik vardı:

— Hayır, öyle değil İbraga.

— Öyle değilse nasıl peki? diye yumuşakça sordu ağa.

— Kendin de nasıl olduğunu görüyorsun: Başka bir zaman geldi, başka haklar getirdi, yargıçlar da başka şimdi.

— Haklısın zaman başkalaştı —Tanrı vergisi bu!— ama sen akıllı bir adamsın Siman, benim olan bir şeyin birdenbire senin olmasının adalete sığmayacağını da iyice bilirsin.

Burada Siman alevlendi.

— E, görürsün İbraga, var böyle bir şey! Var ve olacak da! Seninkisi de bir vakitler bizimmiş, zaman gelmiş, kimbilir hangi adalet yoluyla sizin olmuş. E, ezelden benim olan bir şey senin olabilirse, vallahi şimdi de senin olan, eskiden olduğu gibi, benim olabilir.

— Uzun ettin Siman, çok uzun.

— Bu gün artık istediğimi yapabilirim.

— Yapabilirsin demek...

— Yapabilirim, hem de nasıl İbraga.

Herkesin kendi düşüncelerine daldığı bir sessizlik oldu. Siman, daha ne gibi ağır sözlerin söylenmesi gerektiğini düşünüyor, bütün bunları artık saymadığı ve doğrusunu söylemek gerekirse pek kötü bir insan, zalim bir ağa olmayan İbraga'ya karşı değil de yeryüzünün bütün ağalarına, genel olarak da kendince yüzyıllardır bu meydan savaşının tanığı olarak gördüğü dünyaya karşı haykırmak istiyordu. İbraga ise nasıl etsem de şu kudurmuş gâvuru yatıştırsam diye düşünüyor, eve boş elle dönmenin utancından kurtulmak için hiç değilse iki sepet erik toplama izni koparmaya bakıyordu. Ve bunu, dişlerinin arasından sakınarak kısıkça çıkardı.

— Hayır! dedi Siman. İşte eriklerin, ağaca çıkıp istediğin kadar ye, helâl olsun, ama bir tek çürük erik bile götüremezsin buradan. Vermem; daima dolu sepetlerle döndüğün bu yerden eli boş dönüşünü görmek istiyorum. Tek merakım buydu, gerçekten de buydu, öğrenmiş ol, bütün ölülerimin canı için, geçmiş dört yüz yıl adına.

Burada Siman, coşkunluğunun hızından soluğu kesilip durdu. İbraga durmamacasına çenelerini daha çok sıkıp ellerini sallayarak, güç ayırdedilebilen hareketlerle, bir iç konuşmaya eşlik ediyordu sanki.

Yeniden sessizlik olmuştu. İbraga önüne bakıyordu, Siman ise, kuşkulu bir biçimde, yerinde duramıyarak tedirgin bakışlarla çevresini süzüyordu.

— Nerede kalmıştık Siman? diye sordu ağa, sessizliği bozarak.

— Benden sual ediyorsan ben çok iyiyim, İbraga, senin ne âlemde olduğuna gelince bunu bilemem.

— Yahu ben senin iyi olduğunu biliyorum, şükür Allaha, daima da iyi ol, ama erikleri ne yapacağız?

— Ha, erikleri mi? Bunu biliyorsun, sana söylediğim gibi: Eskiden vardı şimdiyse yok.

— Öyle şey olmaz Siman. Akıllı bir adamsın sen, bunu sana söylemek bile gerekmez.

— Gerekmez de valla. Lakırdıyı uzatmak için ben sana bir şey diyeyim mi. Dinle bak ne: Dört yüz yıl siz bizim sırtımıza binmişsiniz, şimdi de dört yüz yıl biz sizin sırtınıza bineceğiz, ondan sonra de geriye kalan dört yüz yıl süresince kimin kimi sırtlıyacağını konuşuruz.

İbraga konuşmanın sonunu beklemedi. Allahaısmarladık bile demeden kalkarak daha uzakta, atların yanında duran adamına doğru yürüdü, sonra ikisi de geldikleri gibi gittiler.

Irgatı gözden yokoluncaya kadar aşılması gereken yol, ağaya hiç bitmiyecekmiş gibi geliyor; şimdi yokuş aşağı indiği halde, gelişinden daha çok yorulduğunu sanıyordu. Siman da ardından bakarak içini büyük bir sevinçle dolduran konuşmanın böyle çabucak kesilişine acıyordu. Her şeyi tam olarak söyleyemediğini düşünüyor, sürüyle söylenmemiş sözün içinde kaynaştığını duyuyordu. Elleriyle parmaklarını açıyor, göğsünü şişiriyor, tatlı havayı içine çekiyor sonra gürültüyle

soluyarak kenetlenmiş dişleri arasından yavaşça salıyordu. Ağanın yanıbaşından yok olmasına üzülmüştü, birine gösteremedikten sonra mal elde etmişin, güçlü olmuşun neye yarardı.

O güz Siman, yasalarla göreneklere uyarak, o güne kadar verdiği gibi ağasına ne üçte biri verdi, ne de yemişlerle otun yarısını.

İbraga yalnız zarar etmekle kalmamış, Siman'ın davranışı karşısında ağır bir hakarete uğramıştı, hem onuru kırılmış, hem de korkmuştu, çünkü Siman eriklikteki rezaletle yetinmemişti.

Verimli yılda ağanın hakkı olan üçte biri vermemişti, oysa her şey çok iyi satılıyordu, askerler hepsini satın alıyor, parasını da ödüyordu. Bu coşkunluk içinde Siman, bir binek atı satın aldı, küçük ama sağlam bir şey, kolaylıkla becermişti bunu, çünkü bozgun dolayısıyla cambazların yok pahasına sattıkları kaçak ve sahipsiz kalmış bir sürü at dolaşıyordu ortalıkta. Yalnız atın üzerinde örme köylü semeri vardı, yani deriden çok kenevir yüklükdü hayvan.

Bir sabah Siman, atını iyice tımar ettikten sonra uzun bacaklarıyla üstüne atladı, şapkasını yana eğip rakı şişesini ardından fırlatarak yollandı. Sarayevo çarşısını baştanbaşa geçti, sonra da atı İbraga'nın açık olan dükkânı önünde durdurdu, ağası ne yapıyordu orda, eğilip diz çökmüş, yeni parlak kayışlara delikler açıyordu.

At olduğu yerde sıçrıyor, ön ayakları nerdeyse kepenge değecek gibi oluyordu, İbraga içerde kızgınlığından işinden başını kaldırmıyor, Siman

da atına kırmızı püsküllerı olan yeni bir gem almak istediğini bağırarak söylüyordu.

İbraga yavaş bir sesle onun istediği biçimde gemi olmadığı, yapmak içinse elinde ham deri bulunmadığı karşılığını veriyordu.

— Neden, benim param kalp mı yani? diye asık suratla soruyordu köylü.

— Değil, Tanrı vermesin, ama yok işte, Allah selâmet veresi işlenecek malım yok.

İbraga bu yolla belâyı başından güçlükle defedip çalım satan ırgatını istediği gemi araması için başka yere gönderdi.

Yüzünde sevinçli bir gülümsemeyle atının üstünde hafiften yaylanarak birkaç kez daha geçti Siman İbraga'nın dükkânı önünden.

Bütün bunlar, elbette, İbraga'yı incitip tedirgin ediyordu, bu durumdan komşularına yakındı ilkin, bunu yapmaktan da korkuyordu için için. Ama şehirde her şey, günden güne daha çok düzene giriyordu. Baktı ki öfkeli ırgatı da artık dükkânının önünden geçmekten bıkkınlık getirmişti. Böylece, İbraga yavaş yavaş yatışıyordu. Onur kırıklığı yüreğini yakıyor, uğradığı zarara üzülüyordu, ama çevresine baktığında başkalarının çok daha büyük zararlara katlandıklarını görüyor, kendisinin ailesiyle birlikte fırtınayı sağ salim atlattıklarını düşünerek dükkânında yeniden çalışabildiğine seviniyor; haklı olduğuna inandığı için de daha elverişli zamanları beklemenin gereğini duyuyor, bunun da kendisi için güç olmayacağını biliyordu, çünkü evinde açlık yoktu onun. Üstelik çok beklemek de gerekmiyecekti.

Siman, kışı bulunmaz bir coşkunluk içinde geçirdi. Eskisinden daha çok rakı damıtmış, «ağa ekmeği gibi tatlı» dedikleri buğday ekmeğiyle günlerini geçirerek ahbaplarıyla rakı içmişti. O kış, evdekiler semirmiş, Siman da rakıdan azıcık şişmişti. Sonunda ağanın hakkı da yenmişti. Siman, kendi tohumunu ekmişti, ama daha hıdrellezden buğday satın almak zorunda kalmıştı. Aynı zamanda ilçe siyasî makamlarından «İbraga Koloş'un Protestosu»nu bildiren ilk çağrıyı almıştı.

Siman çok fazla şaşırmamıştı, çünkü çok önceden de ağaların haklarını reddeden köylülerin çağrıldıklarını duymuştu, buysa daha az korkutuyordu onu, kış günlerinde yiyip içtiği ağa payı damarlarından kaynıyan bir güç olarak fışkırıyordu şimdi, bu yüzden ağayla Hıristiyan mahkemesi önünde karşı karşıya geleceklerinden gizli bir sevinç bile duyar olmuştu, onun için de küçük bir Kosova savaşına gider gibi tuttu mahkemenin yolunu.

Mahkeme kötü sonuçlandı. Daha doğrusu sonuçlanmadı da yarıda kaldı. Siman, yargılama sırasında memurların yanısıra iki görevlinin daha yanyana oturduklarını görünce büyük bir şaşkınlık geçirdi; bunlardan biri müslümandı ve ağaları temsil ediyordu, ötekiyse hıristiyandı ve ırgatların temsilcisiydi. Bunların kim olduklarını bildiğini söyledi. Memur da söylediğinin doğru olduğunu onayladı. Bundan sonra Siman, kendi bildiklerine göre, İbraga'nın babası olan Salih Koloş'un köylü haklarını nasıl koruduğunu, onun düşüncesine göre «hakkın» hem Türk, hem Hıristiyan yönetimin-

de, yani her ikisinde de ağadan yana olamıyacağını anlattı. Bizimki nerede kalıyordu o zaman?

Memur, 28 Temmuz 1878 tarihli «Padişahın Mektubu»nu, 1859 yılının «Sefer Buyruğu»nu ve «7 Ramazan 1858 günlü Ramazan Kanunu»nu okudu. Burada Siman, gürültülü, uzun bir kahkahayla karşıladı Türk yasalarını, sonra da, konsolosluklarda bile ağıza alınamıyacak, öylesine çirkin ve ağır şeyler söyledi ki onlar için memur, kendisini hemen dışarı atıp devlet yönetimine hakaret etmekle suçladı. Sekiz gün hapis yattı bu yüzden. Aynı zamanda da, ağanın geçen yılki hakkını ödemesi, bundan böyle de düzenli olarak vermesi için mahkeme karar aldı, çünkü yeni yasalar getirilmeden eski yasaların hepsi geçerli olurdu.

Siman kendine gelemedi bir türlü. Evinden soğumuş, ekinlerle erikliğe başkasının malı gibi bakmaya başlamıştı. Karara itiraz etmek istedi. Bu yüzden bir çeşit kamu yazmanı olan ve bucağın avukatı sayılan «öğretmen» Aleksa'ya başvurdu.

Aleksa Sırp okulunun eski bir öğretmeniydi. Sekiz yıl önce, Sarayevo Sırp Okulu yardımcı öğretmen aradığında Sarayevo'ya Zemun'dan gelmişti. Yeni öğretmen ne aptaldı, ne de insanlardan kaçan bir adam; şakacı ve çok candan bir insandı. Kilise - Okul yönetim kurulundakilerin söylediklerine göre, bir yandan «aklı sürüklüyordu» onu, öbür yandan aşırı içtenliğiyle daima şenlik yapılan ve içki içilen kahvelere sürükleniyordu.

Tıknaz, sarışın, yanakları al al ve güleçti, morumsu gözleri daima sevinç gözyaşlarıyla doluydu sanki, bütün meyhane şakalarıyla teferrüçler-

deki neşeli toplulukların başıydı yeni öğretmen.

Sarayevolu yönetim kurulu üyeleri, önceden de, Avusturya'dan getirilen her öğretmenin yüzdeyüz bir kusuru olacağını bilirlerdi, yoksa kendi güzel yurdunu bırakıp da bu Türk kasabasına gelir miydi, buradaki hayat güç biraz da tuhaf olduğuna göre kuruldakiler öğretmeni hoş görmekten yanaydılar, ama Bay Aleksa engel olunmaz bir biçimde birdenbire körkütük sarhoş oluyordu. Her kadehten sonra «Kasvetli bir toprak bu, kardeşim...» diye konuşarak yaşadığı yerin ortasında ondan yakınıyordu öğretmen. Oysa kim rakıyla üzüntüsünden kurtulmak istese onunla üzüntüsünü atamadığı gibi rakıdan ölüp giderdi. En kötüsü rakı, yeni öğretmenin kişiliğiyle karakterini kötü bir biçimde etkiliyordu: Her bakımdan çöküyor, okuldaki çalışmaları aksıyor, yönetim kurulu ileri gelenlerinin yaptığı uyarılara da içleniyordu. İki yıl sonra yönetim kurulu kendisini yardımcı öğretmenlik görevinden aldıklarını bildirdi. Bunu kabul etmeyen Aleksa, yönetim kurulunu mahkemeye şikâyet edeceğini ve müslüman olacağını söyledi.

Şaşkınlık büyük oldu, yönetim kurulu onu boşuna bu acayip kararından vazgeçirmeye çalışıyordu. Çarşıdaki aklı başında müslümanlardan hiçbiri, bu yeni din kardeşlerine sevinmemişlerdi, yine de öğretmenin birkaç içki arkadaşıyla yobaz hocalar, şimdi Arif efendi olan öğretmenle kendi dinlerinin kazançlı çıkacağını, hıristiyanlığın da yitireceğini söylüyorlardı. Onlar, dönme öğretmene gerekli olan yeni müslüman giysilerini hazırlamışlar, ardından da varlıklı müslüman bir dulla evlen-

dirip kadının evine yerleştirmişlerdi. Yalnız sabık öğretmen karısının verdiğinden daha çok harcadığından yazmanlıkla uğraşmaya başlamak zorunda kaldı. O bu görevdeyken de Bosna işgal edildi.

Avusturya birliklerinin gelişiyle birlikte Arif efendi de ortadan yokoldu. İki ay sonra, her şey düzelince yeniden ala france giyimi ve başında acayip eski model şapkasıyla geri döndü. Yeniden eski hıristiyan adını alıp yine yazmanlık işine sarıldı, bundan başka da polise gizli bilgi vermekle uğraşıyordu. Halk da ona «hafiye» diyordu bu yüzden. Müslümanlarca da, hıristiyanlarca da sevilmeyen, günden güne de daha fazla içip insanlık ve toplumsal bilincini büsbütün yitirmek üzere olan alkoliklere dönmüştü. Sürekli olarak Besara hanında kalıyor, öteki müşterilerin biraz uzağında oturuyordu (daha doğrusu onlar, kendisinden uzak duruyordu.) Orada, dilekçeyle mektup yazar ya da Almancayla Macarcadan çeviriler yapardı. Önünde daima bir divitle mürekkep hokkası ve birkaç kalem ucu, yanısıra da daima yarısı boş bir rakı şişesi dururdu.

Siman'la öğretmenin konuşması, bütün müşterileriyle olduğu gibiydi. İlkin karşılıklı hatır soruldu, kısacık, sopsoğuk, soru sorulması beklenmeksizin, ardından da Siman, «şikâyetname» için ne kadar ödemesi gerektiğini sordu.

Sırpça yazılırsa bir sekser, Almanca yazılırsa iki sekser. Hangisinin daha «sağlam» ve güvenilir olduğunu sordu Siman. Aslında her ikisinin de sağ-

lam olduğunu, yine de Almancasının daha güvenilir olacağını söyledi.

Siman'ın cebinde hepsi hepsi üç sekser vardı, şimdiye kadarki başarısızlıklarından dolayı da kararsızdı. Adalet hangi dili acaba en iyi anlıyordu.

— Almanca olsun, dedi kararlı bir tavırla.

Öğretmen, kâğıtlarını yaydı, divitini açtı, bütün bunları işe resmîlik süsü vermek isteyen bir sarhoş gururuyla yapıyordu. Çabuk ve güvenle yazıyor, dümdüz satırlara düzgün harfler yerleştiriyor, başlardaki büyük harfleriyse özellikle ustaca kıvırıp çaprazlaştırıyordu. Bitirince, henüz yaş olan satırlara madeni kutudan aldığı ince bir tozu serpti, böylece kalın kalın satırlar altınımsı ve morumsu parlaklıklarıyla ortaya çıktı, ardından da yazdıklarını yavaş yavaş, anlaşılır bir biçimde okudu, sözcüklerle yabancı deyimlerin üstünde ayrı ayrı durarak, gelip geçen salak köylüleri inandırdığı gibi, her sözün değnek misali acıtacağını söylüyordu öğretmen.

Hiçbir zaman Siman'a iş bunca güvenli görünmemişti. Birlikte birer onluk rakı içtiler, bunun üzerine Siman, ilk mahkeme kararına kahkahayla güldü.

Bu şikâyetname de, yersiz görülerek, yüksek siyasî makamlarca geri çevrildiğinde Siman, Kreştaliçe yakınındaki meyhanede sarhoş olarak yenlerini omuzlarına kadar sıvayıp masayı yumruklayadıktan sonra avazı çıktığı kadar bağıra bağıra türkü söylemeye başladı:

Tüfek atıldı mağaradan aman,
Ağa alamadı üçte birini köylüden.

Bunun için üç gün hapiste yattı, o sıralarda çarlık yönetimi aleyhinde söyledikleri için de yedi gün yatacaktı.

O günden sonra Simo Vaskoviç'in işleri öylesine başaşağı gitmeye başladı ki sonunda büsbütün içkiciliğe vurup toprağı da, ailesini de daha çok boşlar oldu.

Ötedenberi sağlam, mutsuz biri diye bilinirdi, gururu gücünden üstündü, hayâlciliği de, pek kötü olmayan zekâsından baskındı. Daha gençken babası onun için şunları söylerdi :

— Şu benim Siman ne bana çekmiş, ne de rahmetli anasına; iyiydi tanrı günahlarını bağışlasın, uysaldı, tam kadındı o, hani nasıl derler: Ağzı var, dili yok; kara toprak oldu şimdi, tanrı vergisi işte. Dayılarına çekmiş meğer bu. Kayınlarım tembel, çekingen, tedirgin ve dikbaşlı adamlardır. O da doğuştan onlar gibidir: Huy işte! Temiz yüreklidir, iş de becerir, ama aklı bulutlardadır hep. Önünde olanı değil de, hep de olmayacak şeyleri görür.

Şimdi Siman, tıpatıp bu yolu izliyordu. Bilgili ve görgülü kişiler olan komşularıyla sağdıçlarının yaptıklarının doğru olmadığı konusunda onu uyarmaya gelerek akıllı adamlarca eskiden beri açıkça bilinen şimdiyse budalaların bile kavradıkları hani şu öteden beri bekledikleri mağaradan gelecek patlamanın Avusturya tüfeğinin patlaması olmadığını, yeni hıristiyan çarlığında da ırgatın ırgat, ağanın da ağa kaldığını, bu yüzden de düşündüğünün akıldışı olduğunu, direnişinin de yalnızca düşmanlarını sevindirdiğini anlatmaları boşunaydı. O,

bu gerçeği göremezdi, herhangi bir anda durumu kavramış olsa bile, yanılmış olduğunu kabul etmek istemez, yolundan dönmeyi de aklından geçirmeden tutkusunu sonuna kadar sürdürmeyi isterdi, düpedüz serseriliğe dökmüştü işi. Kimse de yolundan döndüremiyordu onu. (İşte böylece bir toplumsal kötülükten kurtulma düşüncesi kitlelerde olgunlaşırken birdenbire zamansız bir infilâk gibi kimi bireylerde belirlenerek onları büsbütün yok ediyor.) «Hakkını aramak» için çeşitli konsoloslukları gereksizce dolaşmayı huy edindi, Sarayevo kahvelerinin masalarını delmek, kepenklerini sökmek gibi işler de bunların arasındaydı. Dâva yalnızca bir nedenden ibaretti. Bizim ırgatın işini gücünü bırakıp da sırasız ve gereksizcesine çarşıdaki insanların arasına karışmaya başlaması kesin bir biçimde sonunun geldiğine işaretti.

O kış, bir hafta içinde Siman'ın iki çocuğu da difteriden öldü. Cılız ve hastalıklı eşi üzüntüden kurudu kaldı. Siman, evden fırsat buldukça çıkar, bunun için de yüzlerce neden ileri sürerdi.

Üç yıl geçince Siman 'Tarım Dairesince bir daha sorguya çekildi; ağası onu, üç yıl önce kahkahayla güldüğü «1859 Yılı Sefer Ayı Buyruğu»nun 8. maddesine göre şikâyet etmişti. Memur aynı memur değildi, başkanlıktakiler de başkaydı, ama yasa daima aynı kalıyordu, kendi adaletine inanmış olan sâkin ağa gibi.

Memur sekizinci maddeyi okuyordu :

«Irgat toprak işlerini ihmal eder ve yasa dışı olarak onu işlemez olursa bu yüzden toprak sahibi gelirsiz kalırsa ya da ırgat başka yollardan sahibi-

ne zarar getirmiş olursa, ya da hiçbir özür ve nedene dayanmaksızın varidatı sahibine teslim etmezse, daha doğrusu ikisi arasında imzalanmış olan anlaşmaya karşı koyarsa ve de toprak sahibi devlet makamlarına şikâyette bulunursa, o anda makamlar, sunulan şikâyetname üzerinde incelemelerde bulunup ortaya konan delillerin doğruluğuna inanmış olursa, ayrıca ırgatın düzene gireceği hususunda hiçbir işaret yoksa, ırgat, adı geçen çiftlikten uzaklaştırılabilir.»

Yasalarla buyruklardı bunlar! Sen gülüyorsun, onlarsa eninde sonunda mutlaka yakalıyorlardı seni, yalvarmaya yer bırakmayan bir biçimde.

Herkes bunun Simo Vaskoviç olayı olduğuna inanmıştı. Irgat kahkahayla gülüyor, Siman'ın evini elinden alıp onu dilenciler arasına gönderecek, ağasının da her hükümdarın yönetiminde kendi üçte birini her ırgattan alabileceği bir yasanın olmadığına iyice inanıyordu. Ama içinden kendisi de bunun var olduğunu, memurun okuduklarının da onun durumuna tıpatıp uygun geldiğini seziyordu. Sonraları sarhoşken kendi kendine durmamacasına şöyle konuştu:

— Türk yasası bunca yıl önce gelmiş olmasına rağmen —orostopolluğa bak kil— sanki daha bu sabah benim için yapılmışa benziyor.

Irgat da, korkudan her yerin ve herkesin her şeyi ele geçirebilecek güçte korkunç yasa ağlarıyla sarılı olduğunu, bu ağlardan kaçınılamayacağını, çözümünün de bilinmediğini düşünmeye başladı. Bu durumda yapılacak tek şey vardı : Bir an için

olsun bunu rakıyla unutabilmek. Oysa rakı da her zaman bulunmuyordu.

Mahkeme sonuçlanınca Siman toprağından atıldı. Karısı ailesinin yanına gitti. Siman da işi büsbütün serseriliğe vurdu.

Şimdi ne köylüydü Siman, ne kentli, ne çiftçiydi, ne de işçi, çarşıda dolaşır, bulduğu yerde uyur, parası olduğu zaman yer, zorda kaldığında çalışır, sebzeyle süt satarak geçinirdi. Bahçıvanlardan kimileri sepetle patates ya da küçük güğümlerle süt vererek sattırırlardı, karşılığında kendisine de birkaç krayser düşerdi. Ama Siman sarhoş olunca, güvenilir biri oluşunu da hiçe sayarak, her şeyi unutur, bahçıvan kendisini buluncaya kadar kazandığını içiverirdi. Ayılınca da utancından dövünürdü, ama iş işten geçmiş olurdu; isteseler canını verirdi o zaman, ama mal sahibi can değil para beklerdi. Böylece bu geçim yolu da günden güne tıkanmaya başladı.

Öteden beri guslayla (*) çalıp söylemesini bilirdi; şimdi bu işi meyhanelerde beş - on para, ya da yarım ölçek rakı karşılığında yapmaya başlamıştı.

Meyhanede oturur, sarhoşluğun etkisiyle iyice cömertleşmiş birinin kendisine içecek bir şey vermesini ve kızarmış bir parça eti ya da pidesinin bir bölüğünü paylaşmayı beklerdi. Yüzü kararak şişmiş, vücutça da düşkünleşmişti, hasta gibi öksürüp balgam çıkarıyordu, ama biraz içince toprakla kendi hakkı üstüne canlı ve ateşli bir tavırla

(*) Gusla: Keman benzeri bir çeşit yaylı saz. (Çev.)

konuşur, İbraga'ya o güz günü eriklikte söylediklerini tekrarlardı.

Çoktandır onun korumaya çalıştığı ne gerçek bir topraktı artık, ne de belirli bir hak, ne olduğunu kendisinin de bilmediği, açıklıyamadığı çok daha derin bir şeydi. Ama bu yüzden, içini günden güne kemirmekte olan verem nasıl bir gerçekse o denli gerçek olan «ilçe idaresince» sık sık gerçek bir hapisliğe çarptırılıyordu işte, kimisinde üç, kimisinde altı günlüğüne, nedeni ya sert bir sözü olurdu ya da yasaklanmış bir türkü.

Simo Vaskoviç, birkaç yıl daha böyle yaşadı, olmayan toprağıyla hiç kimsenin tanımak istemediği «hakkı»nı korudu. Daima meyhanedeydi, çok az ayık gezerdi, çoğunlukla hapiste, hasta ve mutsuz, serseri bir guslacı olarak yaşadı.

Büsbütün kırgın ve düşkündü artık —gelen günlerin çoğu da böyleydi zaten— günün birinde birdenbire küçük bir umut belirdi içinde. Doğrusunu söylemek gerekirse bu umut ne tam bir umuttu; ne de apaçık görülen bir şeydi, ama rakıyla zehirlenip umutla avunan insanlara her küçük neden umut yolunu açabilirdi.

O günlerde teilâl «dünyaya ve halka» Sarayevo'ya «görkemli hükümdarlık meclisi üyesi» ve «çarın amcası» yaşlı bir Erzherzog'un geleceğini bildiriyordu. Bu yüksek şahsiyeti karşılamak için şehirde büyük hazırlıklar yapılıyordu. Çarın amcasının gelişi, Siman'ın düşlerine, rakının yardımıyla, bir çeşit «tanrısal işaret» gibi yansıyordu. Çarla yakınlarını düşünmek bile, rakıdan daha çok sarhoş edip içinin umutla dolmasına yetiyordu.

Çarın dizi dibinde oturan, her şeyi de yapabilecek güçte olan bu adamın karşısına haklı dâvanızı çıkarmaktan daha kolay bir işle Siman'ın öyküsünü dinledikten sonra hemen bu dâvanın haklı bir sonuca bağlanmasını istemesinden daha basit ne olabilirdi. Zaten bundan dolayı çarın adamları ülkeyi dolaşıyorlardı. Varoştaki eski kilisenin çancısından duyduğuna göre «Başvoyvoda» öbür Sarayevo kiliselerini olduğu gibi bu kiliseyi de ziyaret edecekmiş. Siman da hemen basık ve karanlık kilisenin bir yerinde ya da doğrudan doğruya hükümdarlık kürsüsü altında gizlenmeyi düşünmüş, gerekirse, elverişli bir anda «çarın adamı»nın karşısına çıkıp dilekçesini verecek ya da sözlü olarak dâvasını anlatacaktı. Her şey olabilirdi. «Başvoyvoda»nın yanında bulunanlara dönüp bu işin hemen hallolunma yolunu nasıl emredeceğini bile düşlüyordu Siman. Kendisini İbraga'ya giderken bile görüyordu. Ama yok! Niye dükkânına, onun ayağına gitsindi? Siman evine gidecekti, eski evine, eski ağasıgil de büyük kapıdan öteye bırakmıyacaklardı onu.

Bu türlü düşlere dalmışken nerdeyse dilekçesini yazdıracağı kişinin aranması işini unutacaktı. Yine de zamanında uyanarak Besara'nın hanına gitti, sabık öğretmeni her zamanki yerinde buldu.

Ne hal hatır sordular birbirlerine, ne de uzunca bir pazarlığa giriştiler. Siman, nasıl bir dilekçe istediğini söyledi, öğretmen de bunun olumlu olacağını bildirdi. Sırpçası bir seksere, Almancası da iki seksereydi. Siman Sırpçasına karar verdi.

Bu son kararının birçok nedeni vardı. (O, her kararı için daima birçok nedenler bulurdu, çoğu

da birbirine karşıttı.) Her şeyden önce cebinde iki sekseri yoktu; ikincisi «çarın amcasının» geleceğini duyduğundan bu yana, rakının yardımıyla da kafasına yerleşen umudunun iyimserliği içinde ne hangi dilin daha elverişli olacağını kendi kendine sormuştu, ne de başarısızlığı aklından geçirmişti; üçüncüsü bu Türk dönmesi düzenbaza ne diye gerektiğinden çok para versindi.

— Bir sekserliğinden, Sırpça istiyorum, dedi Siman kesinlikle.

Öğretmen, alışılmış sırasıyla, önemli bir tavır takınıp gururla «her birinin değnek gibi acıttığı» büyük büyük sözlerin üzerine altınımsı tozu serperek «Çar ekselânslarımıza! Bir vatandaşınız olarak önünüzde eğilerek...» sözleriyle başlayan dilekçeyi yazıp hafif bir sesle şaşkına dönmüş olan köylüye okuduktan sonra kâğıdın üzerindeki tozu silkip büktü, bir sekseri alırken de köylüye,

— Birer kadeh atar mıyız? diye sordu.

«Bedava» rakıya düşkün olan, yalnızca özel durumlarda rakı parasını ödeyen öğretmeni çok iyi tanıyan Siman vakti olmadığını, canının da rakı istemediğini söyledi.

O anda öğretmen, bir gözünü kırparak dilekçeyi nasıl vermeyi düşündüğünü sordu. Cebinde bir sekserini bulunduran adamla daha fazla konuşmak istemeyen köylü, bu işin kendi işi olduğunu söyledi. Öğretmen, bunun öyle pek kolay bir iş olmadığı konusunda köylüyü kandırmaya çalışıyor, köylüyse konuşmayı uzatmaktan kaçınıyordu.

— Siman yerine ulaştırır onu, kuş olup uçmak gerekirse bile.

Eğimli uzun avluyu geçti. Öğretmense durumu bildirmek için polise gitti, görüp duyduğu her şeyi bildirdiği gibi.

Kilisenin avlu kapısı kilitli olmalıydı, yoksa çevresini yıkayıp temizleyen kadınların sesleri duyulurdu. Dikkati üstüne çekmemek için Siman kapıyı hiç vurmadan Gülağa'nın hanına gidip kahve içerek kiliseye gizlice girme fırsatını kollayacaktı.

Hana doğru yürürken çancıyı bir anda nasıl oyuna getirip gözü önünden sıyrılarak bir yere gizlenebileceğini hiç değilse hükümdarlık kürsüsünün altına sokulmanın yolunu nasıl bulabileceğini, çarın amcası ikonun önünde durup haç çıkarırken («onlar da haç çıkarırlar» çünkü) birdenbire nasıl ortaya çıkacağını, eğilerek dilekçede yazılı olduğu gibi nasıl yalvaracağını düşünüyordu.

— Çar ekselânslarımız... Haki payiniz olarak!

Bundan sonra da dilekçeyi uzatacaktı. Ne olursa olsundu ardından, hapse de atsınlardı, istedikleri yere sürsünlerdi de. Önemli olan çarın amcasının kendisinden gizledikleri şeyi anlamasıydı, onun bildiğiniyse çar bilmemezlik edemezdi. Çarlar da Siman'la dâvasını bilsinlerdi.

Bu düşüncelerle Gülağa hanına varmıştı, ama yağlı ve parlak olduklarından hangi ağaçtan yapıldıkları belirsiz peykelerin birine daha ilişmeden Siman'ı Polis Vaso diye bilinen Vaso Gengo karşıladı.

Vaso dedikleri uzun boylu, elleriyle ayakları alışılmadık biçimde iri, olduğu yerde sallanan, ufacık yüzünde asılı gibi duran incecik bıyıklı bir

adamdı. «Hükümet adamı» olarak çoktandır ödevliydi. İlkin Prusya konsolosluğunda çalışmıştı, ardından Türk hükümetinde görev almıştı, hıristiyan mahallelerine çağrılar götürmüş, sivil zaptiyelik yapmıştı. Yeni Avusturya hükümeti de kendisini ödevinde alıkoydu, ilk birkaç yıl eskisi gibi çağrılar götürüp getirdi, birkaç gün önce de tam bir polis üniforması giydi, siyah deriden kılıfı içindeki kılıcının sapı pirinçtendi.

Siman kendini bildi bileli, Vaso Gengo'yu tanırdı, ama şu talihsiz dâvasını «kovaladığından» beri sık sık karşılaşıyordu onunla, selâmlaşıp geçerdi yanından Vaso'nun, çünkü hiçbir zaman onun şahsında gerçek yöneticiyi görmemiş, hükümet görevlisi olduğunu aklına getirmemişti.

Şimdi Vaso yanına yeni bir yolla yanaşmıştı.

— Sen burada ne yapıyorsun Siman?

— Vallahi hiçbir şey yapmıyorum.

— Nasıl hiçbir şey yapmıyorsun?

Bu hiçbir şeyin gerçekten «hiçbir şey» olmadığını, burada süt kaplarıyla birlikte birkaç sepetini bıraktığını anlatmak istedi, ama Vaso sert bir sesle,

— Benimle geleceksin! dedi.

Bu sözlerde, polislerin hapse tıkmak istedikleri kişileri beklenmedik bir vuruşla şaşırtıp sindirmek için kullandıkları aşağılayıcı, kaba sözlerin havası vardı.

Siman da öyle kendini korumasını bilmeyen, anlaşmasını beceremiyen adamlardan değildi, ama o daha açıklamaya girişip anlatacaklarını tamamlamaya çalışırken polisle yanyana gitmekte oldu-

ğunu şaşkınlıkla farketti, bu durumda hiçbir sözün kâr etmiyeceğini de anlamıştı. İlerledikçe de aralarındaki durum değişerek daha kesin bir biçim alıyordu. Yepyeni, üçüncü bir durum doğmaktaydı aralarında böylece, ne Siman'ın, ne de Vaso Gengo'nun daha önce karşılaşmadıkları bir şey, yasa, buyruk, suç, ceza gibi Türkler zamanında ortadan kalkmış olan bir şeydi bu.

Yanyana gidiyorlar, ama herkes kendi kendine düşünüyordu. Çok sert ve önemli biri olarak görünmek dileğiyle Vaso, yapmacık tavırlarla çatınıyor, Siman'sa adımlarını kısarak polisin bakışını yakalamaya çalışıyor, meseleyi suçsuz bir yöne doğru çekmeye uğraşıyordu.

— Hiç değilse geriye kalan işlemleri bitirebilseydim...

— Olmaz öyle şey, diye garip, yeni bir ses tonuyla konuşuyordu Vaso, hemen işgüder beye gitmemiz gerekiyor.

Gücünü yeniden kazanıp sözünü geçirebileceğini uman Siman, duraklıyarak hakaret edercesine,

— Sen git rica ederim, dedi. Ben işgüder beyin nerede olduğunu biliyorum. Hemen gelirim diyorum sana!

Gururunun kırılması Vaso Gengo'nun öfkesini başına sıçrattı, bundan dolayı da yüzü büsbütün solgunlaştı. Öfkeli, kısık bir sesle bağırdı Siman'a:

— Uzatma, yürü dedim sana... Bunun Türk yönetimi olmayıp Avusturya yönetimi olduğunu unutuyorsun galiba, dördüncü yılına bastı bu yıl, Avusturya bu hey!

— Ama ne, biliyorum. Tereciye tere mi satıyorsun? Avusturya! Avusturya! Sensin sanki Avusturya!

Burada Vaso Gengo, yeni kazandığı memur davranışını unutarak Siman'ın yüzüne «Avusturya dışı» bir bakışla baktı.

— E, sen de görüyorsun işte, dediğin gibiyim. Senin için Avusturyayım. Anlaşıldı mı?

— Sen mi?

— Ben. Bir daha da ağzını açayım deme sakın, biliyorsun, kollarını bağlayarak çarşının içinden götürürüm sonra. Seninkisi de yetti artık, kes!

Tam o anda Vaso bir şey hatırlar gibi oldu, bilinen Bosnalı kavgacılığını bir yana bırakarak yeni ve yabancı «Avusturyalı» tavrıyla Siman'ın bizimkilerde hiç karşılaşmadığı bir biçimde göğsünü kabarttı, uzunluğunu bütünüyle ortaya çıkarttı bu, üniforması gerilerek büsbütün doluverdi, bıyıkları dişlek ağzının üstünde kıpırdadı, gözleri büyüyüp yuvalarından uğradı, tombul yüzündeki kırışıklıklar düzeldi. Durup dururken değişiverdi adam, bu yepyeni yüzden kutsal bir formülmüşçesine, yabancı dilden yalnızca üç sert ve kesin sözcük çıktı :

— Kanun namına ileri!

Siman da karşılık vermeden yürüdü.

Kanunla bağlıyken adım atışları başkalaşmıştı.

O ana kadar bilinmeyen bir ilişki kuruldu aralarında. Her ikisi de her günkü suçsuzluk, kaygısızlık maskesini atıp yeni yüzlerini ortaya çıkarıyor, ikisi de ilk anlarda bu yeni rollerinde sanki

kendilerini bulamamış gibi görünüyordu. Vaso sokakları dolanan ve şehrin vazgeçilmez bir demirbaşı olan o eski Polis Vaso değildi artık, başka biriydi şimdi, sert, tehlikeli bir adamdı, soğuk, merhametsiz bir çarkın adamı, her davranışında insanların boş yere kaçmak istedikleri doğanın kaçınılmazlığını andıran bir güç vardı. Siman da, herkesin tanıdığı, çoktandır toprağıyla kendi malında oturacağı yerde Sarayevo meyhanelerinde «akıldanelik» etmeyi seven, o tedirgin, taşralı, geveze köylü değildi artık. Hayır, o, «adı Simo Vaskoviç» olmuştu birdenbire, en kısa zamanda, en kısa yoldan Sarayevo'daki «Günün İşgüderliği»nde başkanın karşısına çıkarılması gereken biri.

Şimdi bu iki adam da yanyana yürüyorlar, yasa zincirleriyle bağlı olarak yeni düşüncelerle yeni duygular içinde, yepyeni bakışlarla, alttan alta birbirlerini süzüyorlardı.

Bu arada Vaso'nun baş düşüncesi şuydu: Kendisinde «Günün» çar memuruna yaraşır gururla sertliği var mıydı acaba? O, herşeyi yapabileceğini sanarak göğsünü şişirip çatınıyor, ayakları üstünde yaylanarak kılıcını sallıyor, ama bütün bunların yeterli olmadığını görerek, yine de, bütün bu «Avusturyalı» görünüşü altından Vaso Gengoluğu'yla birlikte doğuştan kalma Bosnalı ezilmişliğiyle yoksulluğu sırtacak diye korkuyordu.

Siman'ın düşüncesiyse bir tane değildi. Yönetimle yasaya olduğu gibi bütün dünyaya da küskündü, aynı zamanda da kişiliğinin çevresinde yeni bir dönüm noktasının belirmesinden sevinçli görünüyordu, yeniden ağayla arasındaki dâva üstüne

ve kendi «hakkı» konusunda konuşabileceğindendi bu, ama Vasonun beklenmedik değişikliğinden de kırılmıştı. Vaso Gengo'dan çabucağın içinde böyle birisi oluşursa öteki insanlara ne olmazdı? Çarın adamı Vaso Gengo! Öö, tiksintiden ölesi geldi, her şeye tükürmek isteği. Nasıl olup da insan kalmalıydı bu durumda, nereye kaçıp nerede saklanmalıydı, gelip geçen herkes Avusturyalı olabiliyorsa?

Ama bütün bu düşünceler bir anda yokolmuştu. Siman kemerinde bükülü olarak taşıdığı dilekçesini hatırlayarak durakladı. Üstünü başını araştırırlarken talihsiz kâğıt parçasını da bulacaklardı, böylece o da, başvoyvodayı karşılayıp bizzat kendisine dilekçeyi verme isteğini yerine getiremiyecekti. Tam o anda Lâtin köprüsünden geçiyorlardı. Köprünün başına yaklaşmışlarken Siman, kemerini düzeltecekmiş gibi yapıp az geride kaldı, kendini atacakmış gibi bütünüyle korkuluğa yaslanarak kâğıt parçasını çabucak suya attı. (Bu köylü beceriksizliği, onların şehirle şehirlilere karşı kimi açıkça, kimi de gizlice yürüttükleri savaşlarının en zayıf yanlarından biriydi.)

Düşen kâğıt parçası yayılıp durgun, sığ suda yüzmeye başladı. Vaso, korkuluktan yana seğirterek alçak duvarı aşıp dize kadar bile çıkmayan suya girdi. Ardından da Siman, koşarak ona yetişti. İkisinin de elleri, kâğıdın üzerinde birbirine karıştı, ıslanan kâğıtsa ikiye bölünmüştü.

Yola çıkınca ikisi de üstlerindeki suları silkerken söyleniyorlardı, Siman sevinerek dilekçenin yarı parçasını yere attı, Vaso hemen onu da aldı. Böylece Bistrik yolunu tuttular.

Vaso, gözünü köylüden ayırmıyordu. Siman'sa titriyordu; o yarım aklıyla içindeki bütün kör gücü, kudurgan bir direnişe dönerek her türlü güce karşı savaşmayı kararlaştırmıştı. Bu kara öfke köreltip sağırlaştırmıştı Siman'ı, şu anda etinden et koparsalardı acısını duymazmış gibi geliyordu. Çabuk çabuk yürüyordu, oydu sanki ötekini götüren. Bistrik oynaşıyordu gözlerinin önünde; «Günün Yönetimi»nin bulunduğu yüksek yapının pencereleri, Siman'ın içine atlayıp yüzdüğünü, yüzerken de boğulduğunu düşündüğü suda parıldıyordu.

Bir saatten çok, uzun koridorda beklediler. Sivil elbiseli ya da üniformalı memurlar, koltuklarının altında evraklarla oraya buraya koşuşup duruyorlardı, tombul hademe Paşo da birçok defa geçmişti önünden. Siman'a birşey söylemek şöyle dursun kimsecikler dönüp bakmamıştı bile.

Siman'ı olduğu gibi daha oturaklı, daha dayanıklı kişileri bile yorup sıkardı polis koridorlarındaki bu bekleyiş.

Bunca uzun beklettiklerine bakılırsa Simanın işgüderin karşısına çıkarılacağı belli olmuştu. Bu işgüderi, herkesçe bilinen Bay Kosta Herman'ı şahsen tanıyordu Siman, çünkü daha önce de bir kere karşısına çıkarılmıştı. İlk il mahkemesi kararından sonraydı bu, Siman'ın gücünü tanıtladığı günlerde. O zaman işgüder, onu çağırmış İbraga'ya hakaret etmemesini öğütlemişti, çünkü yasalar bunu yasaklıyordu, onun dâvasındaysa «son söz yüksek makamlarındı». Yüksek makamlar son sözü söylemiş, Siman da ondan beri Bay Kosta'nın ağa dostu olduğunu öğrenmişti.

Sonunda işgüderin karşısına çıkardılar onu.

Siman'ın işgüderden «ilk paparayı» yediği yer, bu koca yapının hemen girişindeki berbat bir odaydı. Şimdikiyse işgüderin asıl dairesiydi. Döşenmiş, aydınlık bir odaydı, yer kilimlerle örtülmüş, Siman'ın ömründe hiç görmediği mobilyalarla bezenmişti, duvarlarla masadaki eşyalarınsa ne adlarını, ne de hangi işe yaradıklarını biliyordu Siman. Her şey temiz ve düzenliydi, insanları korkutup şaşırtsın diye yapılmıştı bu. Köylü, ayaklarıyla ellerini nereye koyacağını bilemezdi burada, büyük ve yırtık pırtık çarıklarına bakakalırdı. Yüzü yanıyordu Siman'ın da, o anda en büyük dileği birinin onun buraya yanlışlıkla getirildiğini, daha önemsiz bir daireye götürüleceğini söylemesiydi.

Masada kara üniformasıyla oturuyordu Kosta Herman. Ne bağırıyor, ne de küçük parmağını oynatacak bir davranışta bulunuyordu. Yüzü dingin, aktı, belli belirsiz bir pembeliği vardı yalnızca, sacları kara ve sıktı; tıpkı kırpık bıyıkları gibi. Çerçevesiz gözlüklerinin ardından koyu mavi gözleriyle bakıyor, ama rengi aynı kalmıyor, değişiyordu, çünkü işgüder sorularını sorarken gözleri gözlüklerinin üst yanıyla karıştığından sert, insancıl olmayan, delici bir bakışla bakıyordu.

— Sen uslanmak istemiyorsun anlaşılan Siman? dedi sert işgüder ve canlı cam bakışları, sırça gözleriyle süzdü onu.

Her şeyi bildiği de belli oluyordu, çünkü Siman'a eviyle toprağını nasıl yitirdiğini, nasıl rakıya düştüğünü ve kasabada başıboş dolaşarak güya ağayla olan dâvasını kovaladığını, oysa bu-

nun önceden mahkemece çözümlendiğini şimdi de yersiz ve haksız dilekçeleriyle yüksek mevki sahiplerini bile rahatsız ettiğini bir bir saymıştı. Kısacası, kötü yola sapmıştı, kendine gelip de herhangi bir işe dönmezse sonunun iyi olmayacağını belirtmişti.

İşgüder, Siman'ın «hakkı» sorununa dokunnunca köylü çekingenliğini unutarak coşkunlukla karşısındakiyle saygısızca tartışmaya başlamıştı.

— Sen uslanmak istemiyorsun, oysa her şey yasalarla çözümlenir, diye azarlıyordu köylüyü işgüder.

— İnsanlar varoldukça hiçbir şey çözümlenmiş demek değildir.

İşgüder, kollarını kavuşturarak daha canlı bir biçimde heyecan dolu olan bu köylünün suratına bakakaldı. Siman'sa tıpkı bir deney hayvanı gibi memur tarafından kışkırtılıp sorularıyla kendisini yokladığının farkında bile değildi.

— Çar kararının varlığından haberlisindir sanırım.

— Çarla kararına bin saygı ve hürmet, diyerek gösterişli ama sahte bir tavırla elindeki küçük şubarasını (*) yukarı doğru kaldırarak işgüderin sözünü kesti Siman.

— Mahkeme kararın da var...

— Hangi mahkeme kararı? Türk yasalarına göre alınmıştı o karar beyim. Hem kimdi yargılayan beni? Gülağa Maglayliç, bir Türk, benim ağam gibi...

(*) Kasket biçimi bir çeşit şapka. (Çev.)

— Üç kişi başkanlık ediyordu ama, Ante Perişiç'ti ikincisi...

— Evet ikincisi oydu, ama adam değildi o, olmamıştı da.

— İyi ama, üçüncüsü de Sırptı, Kostu Çuk.

— Sırptır beyim, Vuk Barankoviç de Sırptı ama Kosova'da çara ihanet eden de oydu.

Dudaklarından çok cam gözlüklerinin üstünde beliren gülümsemesini tutamadı işgüder.

— Demek öyle, Siman?

— Böyle olmasaydı daha iyi olurdu ama böyledir işte bu.

Siman ateşlendikçe işgüder sorularını daha sâkin, daha neşeli bir biçimde sorarak Siman'ı konuşturmak için kışkırtıyordu.

Onu, böylece alttan alta iyice soruşturduktan sonra, Herman, bunun da «Siman'ın fantezilerinden biriyle alkoliklik yiğitliklerinden bir tanesi» olduğunu anlamıştı, ama yine de törenler bitene ve saygıdeğer konuklar gidene kadar Siman'ı hapiste tutmaya kararlıydı. Kuşku, Avusturya Çarlığı Polisinin kafasına çabucak yerleşivermişti. Daha doğrusu yerleşmiş de sayılmazdı, çünkü kuşku daima insanın kendi içindeydi, daima da alesta beklerdi, biraz uyukladığında, tek gözü açık, bir kulağı delik uyurdu, en küçük bir gürültü, kelebeğin kanat çırpışından daha hafif bir ses uyandırabilirdi onu; kendisini kimse hiçbir şekilde uyandırmazsa şüpheli görülen sessizlikten kendi kendine uyanabilirdi. Kuşku içindeyken Avusturya Çarlığının memurunu daima kendi güvenliğiyle memuriyetinin çı-

karı ilgilendirirdi, buysa kuşkulanılan kişinin zararına olur, durumunu ağırlaştırırdı.

Devlet İşgüderi ayağa kalkarak iyimserlikle Siman'a iki üç gün poliste kalmak zorunda olacağını bildirdi.

İlkin karşı koydu Siman, sonra da serbest bırakılması için yalvarmaya başladı.

— Olamaz Siman, çünkü senin, biliyorsun, yüksek mevki sahiplerinin karşısına çıkma huyun var, olur a, Tanrı göstermesin, çarın atları senin gibi iri bir adamdan ürkebilirler, bu da iyi bir şey olmaz. Senin için de böylesi daha iyi.

Her şey, yarı şaka, yarı ciddiydi sanki, ama yine de Siman, üç gün yatıp «Başvoyvoda»nın gidişinden sonra serbest bırakılmıştı.

Siman'ın son avuntusu da böylece sona ermişti, oysa sonraları o, daha kara, daha acı ve bedbaht bir hayat yaşadı. Zamanla anlattığı hep aynı toprak ve üçte bir sorunuyla Türk Toprak Yasaları bir de adlarına, madde ve tarihlerine kadar ezbere bildiği Avusturya yönetmeliklerinin hikâyelerinden herkes usanmıştı. Herkes ona, toprak uğruna aklını kaçırmış, şimdi de yalnızca onun sözünü eden mutsuz ve düşkün biri olarak bakıyordu, kararıp kıvrılmış mahkeme kararlarıyla dilekçelerini, çağrılarını gösteren hikâyeyi anlatmaya kalkışınca da kaçıyorlardı yanından.

Dilenci gibi de olsa yaşamak gerekti. Bu yüzden de Siman, zamanla, ister istemez, çok sevdiği o biricik düşüncesini gizliyerek insanların sevdiği, aradığı, karşılığını da ödedikleri şeyleri guslasıyla söyler oldu. Bu şarkıcılık işinde, şimdi yeni yeni

insanların gidip geldikleri büyük caddelerle kahvelerden çok kasaba çevresinin yitik mahallelerinde dolaşıp çalıyordu.

Sarayevo yakınlarında Milyaşka ırmağının dar, dolambaçlı vadisinde, buradan doğuya giden anayolda, güzel, tek kemerli, büyük Keçi Köprüsü adlı taş bir köprü vardı.

Irmağın sağ kıyısında, bu köprünün kenarında ırmağın üstündeki balkonu, daima yolcu arabaları ve atlarıyla dolu olan ahırları, nalbant dükkânıyla eski ünlü bir yolüstü meyhanesi vardır. Irmağın öteki geçesindeyse kenarda bir yerde, bahçesi ırmağa kadar inen ak boyalı bir kahvecik göze çarpar.

Sarayevo esnafı, buralarda sık sık teferrüçler düzenlerdi, nisandan ekime kadar Sarayevolu birçok bekri buralara gelir, zurna ya da şarkı eşliğinde rakı içerek ırmak kıyısının gölgeli yeşilliklerinde otururlardı, Sarayevo'nun en hızlı bekrilerini güneşin erken doğup geç battığı dik kıyılar ortasındaki görüş alanı olmayan bu yerin niçin çektiğini kimse bilmezdi.

Yaz günleri, akşama doğru, ırmak üstündeki balkonun hep aynı yerinde, İbraga'nın eski ırgatıyla bir zamanların toprak işçisi Simo Vaskoviç'in iri yapılı ama eğilmiş gövdesiyle karartık, zayıf yüzü görülebilirdi. Genellikle korkuluğun kıyısında oturur, şiddetle öksürerek ırmağa tükürürdü. Meyhaneci, ocaktan çıkan dumandan korunmaya çalışırken balkonda oturan veremli Siman'ı göstererek yamağına «Güze çıkmaz bu» diyordu. Siman'sa kimseye aldırmadan birinin türkü ısmarlaması-

nı bekliyordu. Yanındaki torbadan guslasının sapı görünüyordu. Çoğunlukla, çabuk sarhoş olanlar türkü ısmarlardı, türküyle birlikte guslacıya da mezeyle içki söylenirdi.

Siman'ın yanısıra buranın devamlı bir konuğu daha vardı, bu Salih Bey Asımbegoviç diye biriydi. Kendisi Maglaylıydı, ama geçen yıldan beri Sarayevo'da bulunuyordu. Babiç beylerinden biriyle evli olan kızkardeşinin yanında oturur, ondan dilendiği parayla da rakısının son kadehlerini içerdi. Çökmüş bir adamdı, evsiz barksızdı, iflâh olmaz korkunç bir sarhoştu, beyler topluluğunun çoktandır çevrelerinden attığı bir zamanların ünlü kumarbazlarındandı. Malının yarısını Avusturya'nın gelişinden önce, yirmi beş yılda tüketmiş, geriye kalan yarısını da Avusturya'nın gelişiyle birlikte ortaya çıkan son beş altı yılın otellerinde kadın şarkıcılar ve başka eğlenceler uğruna harcamış, para avcılarına kaptırmıştı. Çok şişman gövdesi, kısacık boynu, morumsu kırmızı yüzü, dişsiz ağzı, daima ıslak ve kanlı olan gözleriyle son günlerini Keçi Köprüsünde tüketiyordu, bazan burada iki üç gün bile kaldığı olurdu. Gaipten kara haberler vermeyi seven meyhaneci, yamağına «Her gün, damlaya tutularak kıvrılıp kalacağı anı bekliyorum» diyordu.

Çoğunlukla köprü başındaki meyhanede Salih Beyle Siman kalırlardı yalnız başlarına, çünkü müşterilerin kimileri bayramlarda uğrar, öbürleri de, güneşli günlerde akşam üstleri gelirlerdi, ikisiyse sürekli olarak buradaydılar. Sarhoş değilken Siman'la Salih Bey birbirlerinden uzak otururlardı.

Siman, o sırada daima bir şeyler karıştırır, birtakım kâğıtları bohçasına tıkıştırır ya da hızlı hızlı öksürürdü, beyse sâkin sâkin oturur, kimseyi görmez, kimseyi duymaz, kimseyi istemezdi.

Ara sıra gelip geçen yolcular meyhaneye uğrar, bir şey içip giderdi.

İkisinden hangisinin ilk olarak seslendiğini, o anda konuşmanın nasıl başladığını, Siman'ın beye ne zaman yaklaştığını kesinlikle söylemek güçtü. Bütün bunları rakı başarıyordu.

Canlanan, ama ağırbaşlılığı hiçbir zaman elden bırakmayan Salih Bey, ağır ağır,

— Haydi bir Kraina şarkısı söyle! derdi.

Siman gider torbayla guslasını getirirdi, ama bunu kendi zevki, kendi isteğiymişçesine yapardı. Ağır ağır çalıp söylerdi, bitirdiğinde, beye bakmaz guslasına eğilirdi, hiçbir şey de sormazdı.

Artık beydi ısmarlayan.

— Bana bir rakı ver!.. Şuna da bir tane getir!

Bunları bitirince, bey yenisini ısmarlıyor, Siman'ı kendinden ayırmıyordu artık.

— İki tane daha bize.

Bey, yeni şarkı arıyor. Siman söylüyor. Önlerindeki kadehler boşalmış. Doldurulmaları gerek. Üçüncü kadehte Siman kendiliğinden başlıyor türküye, Ismailaga Çengiç üstüne.

Bey canlanıyor.

— Hah, onu, onu! Yalnız İsmailagama bir şey olursa, başını yok bil.

Sarhoşlayan herkes gibi bey de, bütün alkoliklerin tehditlerinde, ant içmelerinde ve söz verişle-

rindeki gibi yalnızca sözde kalan tehditler savurmayı severdi.

Böylece içip söylerlerdi. Karanlık çoktan basmış olurdu. İki şarkı arasında kimi sesli olarak, kimi de fısıldaşarak karmaşık konuşmalar yaparlardı. Bu konuşmalar sırasında bey, birden kendine gelerek kendini bey olarak görür, sertçe köylünün sözünü kesip konuyu değiştirirdi. Ama çoğunlukla sarhoşluktan ne göz kapaklarını açabilir, ne de ağırlaşmış dilini kımıldatabilirdi, Siman'dan daha dayanıksız olduğu için rakı onu daha çabuk tutardı. En sonunda Siman, bunca ağır, ölü gibi sarhoş olan bu yüzden de bir yere kaçamıyan biriyle karşılaştığına sevinerek içkiden görmez, konuşmaz ve kıpırdıyamaz duruma düşmüş adama ağır ağır anlatırdı.

— Herkes benim için budala, alçak diyor. Biliyorum bunu. Ama bunun tamamen böyle olmadığını da biliyorum. Şey, çocukluğumda, rahmetli babamın dev gibi bir horozu vardı, sesi tâ uzaklardan duyulurdu. Ama kendisine kafasını zamanından önce kaybettiren küçücük bir kusuru vardı: Öteki horozlardan tam bir saat önce öterek evdekileri uyandırırdı. Canına tak etti babamın bir gün. İstemem, dedi, çekemem onu, gözümün bebeği de olsa. Ve kafasının kesilmesini buyurdu. E, ben de, görüyorsun ya, öyle bir horozum işte.

Kapalı gözlerle bey, dişsiz ağzında bir şeyler çiğner gibi görünüyor, çıkardığı ses de uykuda olan birinin horlamasını andırıyordu. Siman, umursamadan devam ediyor, bu kımıldamadan duran gövdeye olsun içindekileri dökmek istiyordu.

— Herkes bana yaptıklarımla konuştuklarımın yapılmaması gerektiğini, zamansız olduğunu, hani «söz gümüşse sükût altındır» dedikleri gibi davranmanın daha iyi olacağını söyleyerek kendi işime bakmamı öğütlüyor. Olabilir de. Ama hepsini toparlayınca söylediklerimin doğru olduğunu anlıyor, ağa hakkının öldüğünü, ırgat hakkının doğduğunu görüyorum, onlar bunu görmüyorlar, daha göremiyorlar, bense görüyorum!

Köylü, böylece beyin yüzüne dalıyor, tatlı ve üstten konuşmasıyla ona önemli bir sırrını açmışçasına büyük bir yardımda bulunmuş gibi görüyordu kendini.

— Biliyorsun, Salih Bey, sana bir dost ve arkadaş olarak saygım sonsuzdur. Selâm sana! Ve eğer ben burada senin yemeğini yiyip senin içkini içerek seni incitip çiğneseydim insan bile sayılmazdım. Tanrı korusun! Selâm sana, ama ırgat toprağıyla üçte bir konusunda yapılanlar doğru değildir, yerinde görülemez, bu gidişle de uzun ömürlü olmaz. Bugün Siman, budala ve evsiz barksızın biridir, toprağından atılmıştır, insanlar başlarını ondan çevirmişlerdir, düzenbazlar alay eder olmuşlardır. Vaso-Gengo oynamaktadır onunla, o kapıcı Kel Hüseyin (Huso) bile yalnız daireden değil, ilçe binasının önünden de kovalar olmuştur. Orada durmama bile izin vermiyor. «Yasak» diyor. Eh, yasakmış bak, yine söylüyorum Salih Beyim, sakın tarafımdan yapılmış bir densizlik, bir hakaret sayma bunu, ama yine de Siman haklıdır, hem de nasıl; yalnız aldanıp vakitsiz ötmeğe başlamış. (Alman köpeği aldattı beni, pis kancık!) Ama Siman haklıdır, haklı! Haklı!

Köylü kalkıyor, dişlerini gıcırdatıyor, yumruğunu masaya indiriyor ve heyecandan kısılmış boğuk bir sesle, guslasıyla çaldığı gibi, konuşuyordu, konuşmasını hastalıklı ağır öksürüğü kesiyordu.

— Haklı olduğuma inan Salih Bey! Budala ve alçak da olsam, olsun ne var! Nasılsa benden sonra daha iyileri gelecek, daha akıllıca görecekler hesaplarını, öyle ki ne ağaların, ne de il memurlarının hoşuna gitmiyecek bu durum, ama hiçbir şey de yapamıyacaklar. Ben göremiyeceğim bunu, ama önümdeki şu dertli rakıyı gördüğüm gibi görüyorum her şeyi, ağalarla beylerin de mahkemelerle resmî dairelere başvuracakları gün gelecek, onlar da yazmalarında benim gibi taşıyacaklar tapularla yasaları, ne kimse okumak isteyecek, ne de kendileriyle konuşan biri bulunacak. Ağa hakkına gülecek insanlar, tıpkı bugün bana güldükleri gibi. Yalnız bu daha büyük ve ağır bir gülüş olacak; Bosna sarsılacak gümbürtüsünden. Toprakta birkaç kemikten ibaret olacağım o an ben, ama toprağın altında olsam da olmasam da bundan daha iyi avuntu gerekmez bana. O an doğmuş olacağım, bugünse ölüyüm.

Böylece her şeyi söyledi Siman, hiçbir zaman olmadığı gibi, insanların olamaz dediklerini, yine de daima olması gerekeni —bütün iri ve isyancı sözleri, konuşulamayan, insanların günlük yaşantılarında akıllarına getirmekten bile korktukları şeyleri— onu konuşturan rakı değildi sanki, güçlükle çağıldayan incelmiş ırmağın bu ıssız bölümünde gerçekti fışkıran, parlak, uzak görüşlü ve korkusuz gerçeği gecenin geç saatlerinin.

Bütün bunları beyin yüzüne karşı, gerçek bir be-

ye karşı, içkiden yarı ölü durumunda da olsa söyleyebilmiş olması sevindiriyordu onu. Bey, her an böyle ölü gibi değildi, sarhoşluk sisi arasından ve kafasındaki zehirlenmiş kanın uğultusu içinden köylüyü duyuyordu, hepsini değilse de önemlilerini ayırt edebiliyordu. İçinde ağır ağır gelişen şiddetli bir karşı koyma duygusu ayaklanıyordu ama dili tutulmuş, ayakları kesilmişken yalnızca sol elinin işaret parmağını sağa sola sallayarak güç halde görülebilen bu işaretle duyduklarına karşı çıkabiliyordu ancak. Elinden o kadarı geliyor, o kadarını yapıyordu. Ulahın dediğince sırf altta kalmasın diye.

Böylece geçiyordu gece. Her şey sessiz, ışıklar sönüyor, yalnız sıçrama ve nemli bir ayın ışınları karanlık vadiyi bir an için daha aydınlatıyordu.

Meyhaneci, pencerelerin kepenklerini kapatıyor, kapıyı mandallıyor ve yatmaya hazırlanıyordu. Bey'le Siman'ı da içilenin hesabını ödettikten sonra öylece ırmağın kıyısındaki balkonda saygısız serserilermişçesine bırakıyordu, yerleri belirsiz, vakit diye bir kaygıları olmayan bu insanlar için hesap vermek zorunda saymıyordu kendini, nasılsa yakınlarda önce birinin, sonra da öbürünün meyhanenin duvarı dibindeki bir sıranın üstünde yaşantıları sona erecekti.

JEPA KÖPRÜSÜ
(Most Na Jepi)

Vezirliğinin dördüncü yılında sadrazam Yusuf tökezledi ve tehlikeli bir entrikanın kurbanı olarak, birdenbire gözden düştü. Çekişme bütün kış ve ilkyaz boyunca sürdü. (Yaza fırsat vermiyen, soğuk, kötü bir ilkyazdı.) Yusuf, mayısla birlikte, üstün gelerek, tutukluluktan kurtuldu. Ve hayat yeniden başladı : parlak, sâkin, birörnek yaşamla ölüm, yücelikle batış arasında, bıçak sırtı kadar bir aralığın kalmadığı o kış aylarından galip vezirde, durgun, düşünceli ıssız bir şey kaldı. Görgülü ve acı çekmiş adamların kendi içlerinde, bir hazine gibi sakladıkları, yalnız ara sıra, bilinçsizce, bakışlarında, davranışlarında, ve sözlerinde beliren o söylenmiyen şey.

Göz hapsindeyken vezir, soyunu, doğduğu toprakları daha canlı olarak hatırlamıştı. Çünkü hayâl kırıklığı ve acı, düşünceleri geçmişe götürür. Anasını, babasını hatırlamıştı. (Daha, silik bir Ha-

---

Not : Bu hikâyenin çevirisi, İvo Andriç'in aynı adı taşıyan hikâyesinin Sırpça aslından **Refik Cabi**'yle birlikte yapılmıştır. Türkçe'de Andriç'ten yapılmış ilk çeviridir.

sahir kâhya yardımcısıyken ikisi de ölmüştü, mezarlarını taşla çevirtip başlarına ak taştan nişanlar diktirmişti.) Bosna'yı ve dokuz yaşındayken kendisini oradan alıp götürdükleri Jepa köyünü hatırlamıştı.

Hoş oluyordu düşünmek, öylece yıkım içinde, uzaktaki yurdu, darmadağınık Jepa köyünü.

Orada, her evde, onun İstanbul'daki şanının, başarısının hikâyesi anlatılırdı, ama kimse böylesine bir ünü bilip tanımadığı gibi, başarıya ulaşabilmenin pahasını da kestiremezdi.

Hemen o yaz, Bosna'dan gelen adamlarla konuşmak fırsatını buldu. O soruşturuyor, onlar da anlatıyorlardı. Ayaklanmalardan ve çarpışmalardan sonra düzensizlik, yoksulluk, açlık ve her türlü hastalık başlamıştı. O, bütün yakınlarına, Jepa'da şimdi soyundan kalan her kim varsa, hepsine, hatırı sayılır bir yardım yolladı, ayrıca köyüne bayındırlık yönünden en çok ne yapılması gerekiyorsa bakılıp kendisine bildirilmesini istedi. Ona Şetkiçlerden dört hane kaldığını, onların da köyde az çok varlıklı kimselerden sayıldıklarını, ama köyün de, bütün o yörenin de yoksullaştığını, camilerinin yıkık dökük olduğunu, yandığını, çeşmenin kuruduğunu en kötüsü de Jepa üstünde bir köprüleri olmadığını bildirdiler. Köy, Jepa'nın Drina'ya kavuştuğu yerin yamacındaydı. Višegrat'a gidecek tek yolun da Jepa üzerinden, kavşağın elli adım kadar yukarısından geçmesi gerekiyordu. Odundan yaptıkları her köprüyü su götürürdü. Çünkü Jepa, bütün dağ ırmakları gibi, ya vahşice birdenbire kabarıp kalasları sürükler, ya da Drina

yükselip Jepa'yı tıkıyarak kavşağın oralarda durdurur, Jepa da büyüyerek köprüyü, sanki daha önceden hiç yokmuş gibi, kaldırır götürürdü. Kışın da gene, odunların üstü buz tutarak hayvanların da, insanların da başının gözünün yarılmasına sebep olurdu. Kim oraya bir köprü kurarsa onlara en büyük iyiliği yapmış olurdu.

Vezir, cami için altı kilimle caminin önüne üç lüleli bir çeşme yapılmasına yetecek kadar para verdi. Aynı zamanda köprüyü kurmayı kararlaştırdı.

O sıralarda İstanbul'da bir İtalyan mimarı yaşıyordu, İstanbul dolaylarında birkaç köprü yapmış bu yüzden de adı duyulmuştu. Vezirin haznedarı gidip bu mimarı tuttu, sarayın iki adamıyla da Bosna'ya yolladı.

Kar daha kalkmadan Višegrat'a vardılar. Kamburlaşmasına, saçıyla sakalının ağarmış olmasına karşılık pembe yanaklı ve yüzce genç görünen mimarın büyük taş köprüyü nasıl yokladığını, eklenti yerlerindeki harçtan alıp onu nasıl dövdüğünü, parmakları arasında ezdiğini, diliyle tadına baktığını ve çıkmaları adımlarıyla nasıl ölçtüğünü şaşkın Višegratlılar, birkaç gün boyunca, durmamacasına seyrettiler. Bundan sonra da, birkaç gün, Višegrat köprüsü için gerekli taşın çıkarıldığı Bayna'daki sedr taşı ocağına gitti. Irgatları götürerek tamamen toprakla örtülmüş olan ve üzerinde çalılıklarla küçük çam ağaçlarının bittiği ocağı açtırdı. Geniş ve derin damarı buluncaya kadar kazdılar, bu damarın taşı, Višegrat köprüsünde kullanılanın daha serti ve daha akıydı. Oradan ta Je-

pa'ya kadar, Drina boyunca inerek, taşın yükleneceği iskele için en uygun yeri seçti. O zaman vezirin iki adamından biri, hesaplarla planları alarak İstanbul'a döndü.

Mimar, beklemek için orada kaldı, ama ne Višegrat'ta ne de Jepa kıyısındaki Hıristiyan evlerinden birinde oturmak istedi. Drina'yla Jepa'nın meydana getirdiği köşede, yukarlarda bir yerde, odundan bir kulübe yaptı —vezirin öbür adamıyla Višegratlı bir yazıcı ona tercümanlık ediyorlardı— Mimar bu kulübede oturmaya başladı. Kendi kendine yemek pişirdi. Köylülerden yumurta, kaymak, soğan bir de kuru yemiş satın alırdı. Söylendiğine bakılırsa hiçbir zaman et satın almamıştı. Bütün gün bir şeyler yontuyor, bir şeyler çiziyor, sedr taşının çeşitlerini deniyor ve Jepa'nın akışını, doğrultusunu gözlüyordu.

O sıralarda, öbür memur da, İstanbul'dan dönerek vezirin onayını bildirdi ve gerekli paranın üçte birini getirdi.

Çalışma başladı. Halkın bu görülmedik iş karşısındaki şaşkınlığı bir türlü geçmiyordu. Yapılan şey, aslında köprüye benzemiyordu bile. İlk önce Jepa üzerine, yanlamasına, sıra sıra, ağır çam kalaslar diktiler, onların arasında da iki sıra kazık çaktılar, aralarını ağaç piçleriyle örerek, siperlerde olduğu gibi, balçıkla doldurdular. Böylece ırmağın yolunu çevirdiler ve yatağın yarısı kuru kalmış oldu. Günün birinde, tam iş bitirilmişken, dağlarda bir yerde, gök birdenbire delindi, Jepa çarçabuk bulanıp kabardı. O gece de dolguyu, aşağı yukarı orta yerine kadar, yıktı. Ertesi sabah, su

hemen hemen çekilmişti, ama örgü delinmiş, kazıklar sökülmüş, kalaslar yamulmuştu. İşçilerle halk arasında, Jepa üstüne köprü istemiyor diye bir fısıltıdır başladı.

Hemen üçüncü günü mimar, daha derine, yeni kazıkların çakılmasını, arta kalan kalasların da doğrultulup düzeltilmesini söyledi. Irmağın kayalık yatağı, yeni baştan balyozlar, işçilerin bağrışmaları ve uyumlu vuruşlarla derinden derine yankılanmaya başladı. Her şey hazırlanıp tamamlanınca, taşlar da Bayna'dan getirildiğinde, Hersekli ve Dalmaçyalı taşçı ustalarıyla duvarcılar da yetiştiler.

Onlara, önlerinde taş yonttukları kulübeleri kurdular, orada taşçılar, değirmenciler gibi, taş tozundan bembeyaz kesilerek çalışıyorlardı. Mimar da, ikide bir, yanlarına uğrar, üstlerine eğilerek, her an, yaptıklarını sarı gönye ve yeşil ipliğe bağlı kurşun çekülle ölçerdi.

İki yandan da, kayalık, dik kıyıyı daha yeni yarıp yontmuşlardı ki para tükendi. İşçilerde isteksizlik başladı, halk arasındaysa köprü işinin havaya gittiği mırıltısı yayıldı. İstanbul'dan gelen bazı kimseler, vezirin durumunda bir değişme olduğunu, oralarda bunun konuşulduğunu anlatıyorlardı. Nesi var kimse bilmiyordu, hastalık mı, birtakım kaygılar mı; yalnız bilinen bir şey varsa, gitgide ilgisinin azaldığı, İstanbul'da bile, üstelik başlanmış işleri unutup yüzüstü bıraktığıydı. Bununla birlikte, birkaç gün sonra, vezirin adamı geri kalan parayla döndü, yapı işine yeniden başlandı.

Mitrov gününe on beş gün kala, yapının üst yanındaki odunların üstünden suyu aşıp geçenler, ilk defa, ırmağın her iki yanındaki damarlı, kara taşın içinden, her tarafı örümcek ağları gibi iskelelerle örülü, ak, pürüzsüz, yontulmuş taştan duvarın belirdiğini gördüler. O günden bu yana her gün biraz daha büyüyordu. Ama ilk donlar başlayınca iş de bırakıldı. Duvarcılar kışlamak için evlerine döndüler, mimarsa kışı kendi kulübesinde, hemen hemen hiçbir yere çıkmadan, bütün günlerini plan ve hesaplarıyla uğraşarak geçirdi. Yalnız sık sık yapıyı yokluyordu. İlkyaza doğru, buzlar çözülmeye başladığında, her an, kaygıyla, iskeleleri, dolguları dolaşıp inceliyordu. Bazı bazı da elinde çıra, geceleri çıkardı.

Daha Curcev günü gelmeden duvarcılar döndüler, çalışma yeniden başladı. Tam yazın ortasında da iş tamam oldu. İşçiler sevinçle iskeleleri yıktılar. Bu kalas ve tahta örgüsünün içinden tek bir kemerle kayadan kayaya bağlanmış köprü, ince ve ak beliriverdi.

Bu ıssız, dağlık yerlerde, her şey düşünülebilirdi de bu görülmemiş şey düşünülemezdi. Sanki ırmağın her iki kıyısı, birbirlerine, karşılıklı birer köpüklü su hüzmesi püskürtmüşlerdi de bu hüzmeler çarpışarak kemer haline gelmiş ve öylece, bir an için, süprüntülü selin üstünde, titreşerek asılı kalmışlardı. Kemerin altından, en uçta mavi Drina'nın bir parçası görünüyordu, aşağıdaki derinliklerdeyse köpüklü, gemlenmiş Jepa gürüldüyordu. Dağ otlarıyla kekik dolu bu keskin, kara kayalığa, uçarken, bir an takılıvermiş ve ilk fırsatta uçuşunu sür-

dürüp gözden kaybolacakmış gibi görünen bu düşsel ve ince çizgili kemere, gözler, uzun bir süre alışamazlardı.

O yörenin köylüleri, akın akın köprüyü görmeye geldiler. Vişegrat ve Rogatiça'dan kasabalılar geliyorlar, karşısında büyüleniyorlardı. Bunun kendi kasabalarından olmayıp bu ıssızlıkta, bu yabanlıkta bulunuşuna üzülüyorlardı.

Jepalılar,

— Vezir doğurmalı, vezir! diye onlara karşılık verirken kenarları sanki taştan yontulmuş değil de peynirden kesilmiş gibi keskin ve düzgün olan korkuluğa el ayalarıyla vuruyorlardı.

Daha ilk yolcular, şaşkınlıktan duraklıyarak köprüden geçerken mimar, işçilerin parasını ödedi, içinde aletleriyle haritaları bulunan sandıklarını bağlayıp yükledi ve vezirin o iki adamıyla birlikte İstanbul'a doğru yola çıktı.

Ancak o zaman, kasaba ve köylerde ondan söz edilmeye başlandı. Ona Vişegrat'tan atıyla öteberi getiren ve onun kulübesine girip çıkmış yegâne adam olan Çingene Selim, dükkânlarda oturuyor, yabancı üstüne ne biliyorsa, Tanrı bilir kaçıncı kez tekrar tekrar anlatıyordu.

— Zaten o herkesler gibi bir adam değil. Hani kışın çalışılmıyordu ya, ben de, on on beş gün yanına uğramazdım. Gittiğim zaman da, ortalık nasıl bıraktımsa öyle, darmadağınık. Buz gibi kulübede adam, başında ayı postundan kalpak, oturuyor; koltuk altlarına kadar sarınıp sarmalanmış, yalnız ellerinin ucu meydanda, onlar da soğuktan mosmor kesilmiş, gene de o taşları rendeliyor, hem

de bir şeyler yazıyor; sonra gene rendeliyor, gene yazıyor. Hep öyle. Ben yükü boşaltıyorum, adam da o yeşil gözlerini bana dikmiş bakıyor, kaşları çatılmış, sanırsın ki seni yutuverecek. Üstelik ne konuşuyor, ne de sesi soluğu çıkıyor. Hiç böyle şey görmedim. İşte böyle beyim, onca sıkıntı çektim, hemen hemen bir buçuk yıl, herifin işi bitince doğru İstanbul'a yollandı, onu iskelede uğurladık, beygirin üstünde çekti gitti. Ama ya bir kere dönüp bize baksın, ya köprüye baksın! Yok!

Dükkâncılarsa Selim'den mimarı ne kadar çok soruştururlarsa o kadar da çok şaşakalıyorlardı ve mimar daha Vişegrat sokaklarında dolaşırken ona daha iyi, daha dikkatlice bakmadıklarına acınıyorlardı.

Bunlar olurken mimar daha yoldaydı, İstanbul'a iki konak kala da vebaya yakalandı. Titremeler içinde atı üstünde güçlükle tutunarak şehre vardı. Hemen, İtalyan Fransisken papazlarının hastanesine indi. Ertesi gün de, aynı saatlerde, bir papazın kollarında can verdi.

Ancak öbür gün, sabahleyin mimarın ölümünü vezire bildirdiler, kendisine kalan hesaplarla köprünün desenlerini verdiler. Mimar ücretinin yalnız dörtte birini almıştı. Ardında ne borç, ne birikmiş para, ne vasiyetname, ne de herhangi bir mirasçı bırakmıştı. Vezir uzun uzun düşündükten sonra mimarlardan arta kalan paranın üç payından birinin hastaneye ödenmesini, öteki ikisinin de yetimlere ekmek ve çorba veren imarete bağışlanmasını kararlaştırdı.

Vezir tam bu işleri düzenlediği sırada —yaz

sonlarında durgun bir sabahtı— kendisine bir dilekçe getirdiler, bu soyca Bosnalı olan İstanbullu, genç ama bilgili bir öğretmenin dilekçesiydi, pek hoşa giden beyitler yazar, vezir de ona zaman zaman armağanlar verir, onu korurdu. Vezirin Bosna'da kurduğu köprüyü duyduğunu söylüyor ve her resmî yapıda olduğu gibi, ne zaman, kimin eliyle kurulduğunun bilinmesi için, buna da vezirin bir kitabe kazdıracağını umuyordu. O, her zamanki gibi, şimdi de vezire bağlılıklarını sunuyor, büyük emekle düşürdüğü ve kendisine yolladığı tarihi kabul etmek büyüklüğünde bulunmasını diliyordu. Daha kalınca bir kâğıtta da süslü bir yazıyla yazılmış tarihini sunuyordu, başlangıcı kırmızı mürekkep ve altın yaldızla işlenmişti :

İyi İdare Soylu Uzmanlık
Verince ellerini birbirine,
Kuruldu bu güzel köprü,
Sevinci halkın ve kıvancı Yusuf'un
Hem bu dünyada hem ötekinde.

Bunun altında vezirin değirme mühürü vardı, mühür eşit olmayan iki bölüme ayrılmıştı, büyüğünde : *Yusuf İbrahim, Tanrının sadık kulu* yazılıydı, küçüğündeyse vezirin ilkesi : *Güvenlik susmaktır.*

Vezir uzun bir süre, önünde dilekçe oturdu, elleri yana açık, bir avucuyle beyitler halindeki kitabeyi, öbürüyle de mimarın hesaplarıyla köprünün desenlerini ağır ağır bastırıyordu. Son günlerde, kendisine sunulan dilekçelerle evraklar karşı-

sında, gitgide daha uzun düşünmeye başlamıştı.

Vezirin düşüşü ve göz hapsine alınışının üstünden, bu yazla, iki yıl geçmiş oluyordu. Yeniden iktidara gelişinin ilk günlerinde herhangi bir değişiklik sezmemişti. Hayatın olanca değerinin bilinip duyulduğu en güzel yaştaydı; bütün düşmanlarını yenmişti, daha önce hiç bu kadar güçlü olmamıştı: geçirdiği düşüşün derinliğiyle şimdiki gücünün yüceliğini ölçebiliyordu. Ama vakit ilerledikçe —unutacak yerde— hatırasında, gitgide daha sık, zindan düşüncesi beliriyordu. Arasıra düşüncelerini dağıtabiliyorsa da düşleri önleyecek gücü bulamıyordu kendinde. Düşünde zindan görmeye başlamıştı, gece düşlerinden çıkıp belirsiz bir ürküntü gibi uyanıklığa geçerek günlerini zehirliyordu.

Çevresindeki eşyalara karşı daha duyarlı olmaya başladı. Daha önce farkında bile olmadığı birtakım şeyler ona batıyordu. Konaktan bütün kadifelerin kaldırılmasını buyurdu, yerine de pürüzsüz, yumuşak, el vuruldukça hışırdamıyan, açık renk çuha koydurdu. Sedefe kin duymağa başladı, çünkü sedef onu, düşüncesinde soğuk bir ıssızlığa ve yalnızlığa götürüyordu. Sedefe dokunmaktan, giderek, bakmaktan dişleri kamaşıyor, gövdesinden bir ürperti geçiyordu. Bütün sedef kakmaları ev eşyalarıyla silâhlar onun odalarından uzaklaştırıldı.

Her şeyi örtülü ama derin bir güvensizlikle karşılamaya başladı. Her nereden gelmişse şöyle bir düşünce yerleşti kafasına : İnsanın her işi ve her sözü kötülük getirebilir. Ve bu ihtimal, duydu-

gu, gördüğü, söylediği ya da düşündüğü her şeyde kendini göstermeye başladı. Galip vezir hayattan korku duydu. Böylece, farkında bile olmıyarak, ölmenin ilk dönemi olan duruma giriyordu, bu dönemde insan şeylerin kendinden çok onların fırlattığı gölgeyi daha önemli bulmaya başlar.

Bu kötülük, onun içini oyuyor, parçalıyordu, bunu birine açıp onu sırrına ortak etmeyi aklından bile geçiremiyordu. Ama bu kötülük de işini bitirip ortaya çaktığı zaman onu hiç kimse tanıyamaz; insanlar, kısaca, ölüm derler buna. Çünkü insanlar, nice güçlülerle büyüklerin öylesine susarak, belirsizce ama çabuk içlerinden öldüklerini akıllarına bile getiremezler.

Bu sabah da vezir yorgun, uykusuz ama sâkin ve kendindeydi; gözkapakları ağırdı, yüzüyse sabah serinliğiyle donmuş gibiydi. Ölmüş olan yabancı mimarla onun kazancını yiyecek olan yetimleri düşünüyordu. Uzaktaki dağlık, karanlık Bosna ülkesini düşünüyordu; (eskiden beri Bosna hakkındaki düşüncesinde karanlık bir şey vardı!) orayı İslâmın nuru bile ancak bir bölümüyle aydınlatabiliyordu, yaşaması da, tam bir incelikle evcillikten uzak, yoksul, basit ve katıydı. Tanrının olan bu yeryüzünde, kimbilir daha ne kadar böyle diyarlar vardı? Köprüsüz ve geçitsiz nice vahşi ırmaklar? İçme suyu olmayan nice yerler, süsü ve güzelliği olmıyan nice camiler?

Düşüncelerinde, her çeşit ihtiyaçlarla yoksulluk ve türlü görünüşler altındaki korkuyla dolu yeryüzü açılıyordu.

Güneş bahçedeki çardağın yeşil kiremitlerin-

de parıldıyordu. Vezir, bakışlarını öğretmenin beyitlerine çevirdi, elini kaldırdı ve bütün yazıyı üst üste çizerek karaladı. Biraz durdu, sonra, mührün, üstünde adı olan ilk bölümünü de çizdi. Yalnız ilke kalmıştı. *Güvenlik susmaktır.* Bir süre bu sözün üstünde durdu, sonra da, yeniden elini kaldırdı ve sert bir hareketle onu da sildi.

Böylece köprü adsız ve nişansız kaldı.

O, orada, Bosna'da güneşte parıldıyor, ay ışığında parlıyor, üstünden de, durmadan, insanlarla hayvanları bir yandan öbür yana geçiriyordu. Her yeni yapının çevresinde karşılaşılan oyularak alt - üst edilmiş toprakla öteye beriye saçılmış nesnelerin birikintisinden başka bir şey olmıyan köprünün çevresi de yavaş yavaş, büsbütün yokoldu; kırılmış kazıkları, iskele parçalarını ve arta kalan gereçleri hem insanlar öteye beriye taşıdılar, hem de su götürdü, yağmurlarsa taşçıların işlerinin kalıntılarını silip süpürdüler. Ama ne çevresi köprüye ısınıyordu bir türlü, ne de köprü çevresine. Yandan bakılınca, onun ak ve yılmazlıkla kıvrılmış kemeri daima ayrık ve yalnız görünüyor, gelip geçenleri bu kayalık, yaban çevrede sanki yolunu sapıtmış, tutuk, garip bir düşünceymişçesine şaşırtıyordu.

Bu hikâyeyi anlatan, onun oluşunu soruşturmak ve öğrenmek düşüncesine varan ilk kimsedir. Bu iş, bir akşam, dağdan dönerken yorgun, köprünün üstünde taştan korkuluğun kıyısına oturduğu zaman oldu. Kızgın yaz günleriydi ama geceler serince oluyordu. Taşa sırtını yaslayınca onun

gündüzkü şiddetli sıcaktan kalan ılıklığını duydu. Adam terlemişti. Drina'dan doğru serin bir esinti geliyordu. İşlenmiş ılık taşın dokunuşu hoş ve garipti. Hemen anlaştılar. Onun hikâyesini yazmayı o zaman kararlaştırdı adam.

ANİKA YAŞARKEN
(Anikina Vremena)

Geçen yüzyılın altmışıncı yılında bilgiyle uygarlığı içinde taşıyan daha güzel ve daha iyi bir yaşam için duyulan belirsiz ama güçlü bir istek, ülkenin en uzak köşelerine kadar yayılıyordu. Ne Romaniya dağı, ne de Drina ırmağı bu isteğin Dobrun'a da ulaşarak papaz Kosta Poruboviç'i de aydınlatmasını önleyemedi. Papaz Kosta, artık yaşlandığından, solgun yüzlü, çekingen bir çocuk olan biricik oğlu Vuyadin'den başkasını düşünmüyordu. Ne pahasına olursa olsun onu okula vermeyi kararlaştırmıştı. Dostları olan kimi Sarayevo tüccarlarına aldırmadan, çocuğu, tâ Karlovça'ya «bir iki yıl olsun din dersi alabilsin» diye göndermişti. Çocuk, yalnız o kadarını başarabilmişti, çünkü ikinci yılın sonlarında papaz Kosta birdenbire öldü. Vuyadin, eve döndü, burada da evlendirdiler ve babasının kilisesine papaz yaptılar. Daha ilk yılda karısı doğurdu, çocuk kızdı, ama yıllar vardı önlerinde, üstelik herkes de Poruboviçlerin daha uzun süre Dobrun'da papazlık yapabileceklerini görüyordu.

Yalnız papaz Vuyadin'in durumu o kadar iyi sayılmazdı. Tam olarak söylenemezdi, hiç kimse

de doğru dürüst bilmiyordu ama herkes yeni papazla kilise arasında herhangi bir huzursuzluğun varlığını seziyordu. Bu huzursuzluk, papaz Vuyadin'in gençliği ile görgüsüzlüğüne yüklenemezdi, çünkü azalacak yerde zamanla daha da artıyordu. Papaz Vuyadin, boylu ve tüm Poruboviçler gibi yakışıklıydı ama cılız, solgun, içe kapanık suskun, bütün gençliğine karşılık da sesiyle gözlerinde yaşlılara özgü bir soğuklukla donukluğu taşıyan biriydi.

Avusturya saldırısından az önce, papaz Vuyadin bir talihsizliğe uğradı : karısı ikinci çocuğunu dünyaya getirirken öldü. O günden sonra daha da uzaklaştı dünyadan. Kızcağızı Vişegrad'a karısının akrabalarına verdi, kendisi de Dobrun kilisesinin yanıbaşındaki büyük yapıda yapayalnız, hemen hemen herhangi bir yardımcıya gerek duymadan yaşıyordu.

Dinsel görevlerini düzenli olarak görüyor, cenaze törenlerine çağrılıyor, vaftiz yapıyor, nikâh kıyıyor, isteyen olursa da dua okuyordu ama köylülerle kilisenin kapısında ne sohbet edip içki içiyor, ne gelinlerle şakalaşıyor ne de kendisine borçlu olanlarla çekişiyordu. İşte bu yüzden halk, sağlıklı ve konuşkan papaz istediğinden, böylesine suskun, üzgün, içine kapalı papaz Vuyadin'e bir türlü alışamıyordu. Başka herhangi bir özrünü, daha kolay bağışlayabilirlerdi. Köylerde iyi ya da kötü söylentilerin yaratıcıları olan kadınlar da papaz Vuyadin'in suratından düşenin bin parça olduğunu, bu yüzden kiliseden hoşlanmadıklarını

söylüyor, sürekli olarak da «zavallı papaz Kosta» yı anımsıyorlardı.

— Hem aptal, hem de içi geçmiş, diye acınıyorlardı köylüler, hemen ardından da, papaz Vuyadin'in babasını, şişman, şen, üstelik de akıllı ve konuşkan olduğundan kendi cemaatiyle de, Türklerle de, küçüğünden büyüğüne herkesle iyi geçinen, kimin cenazesi olursa olsun genel bir yasa büründüren rahmetli papaz Kosta'yı düşünüyorlardı. Daha yaşlılarsa Vuyadin'in dedesi olan Cakon diye çağırdıkları papaz Yakşa'yı konuşuyorlardı. Her şeyiyle bambaşka bir adamdı o. Gençliğinde haydutluk etmişti, bunu da saklamazdı. «Peder, neden sana Cakon diyorlar?» diye sorduklarında çekinmeden ve gülümseyerek karşılık verirdi :

— E, oğlum, ben cakonken (*) haydut oldum, her haydutun da takma bir adı olması gerektiğinden bana da Haydut Cakon dediler. Adım da böyle kaldı işte. Yalnız yıllar geçip gittikten ve beni onurlandırdıktan sonra artık bana haydut demekten kaçındılar; böylece adımdan, kurbağanın kuyruğunun düşmesi gibi, şu «haydut» da düşmüş oldu, sonra Cakon olarak kaldım.

Gür saçlı, genişliğine yayılan kocaman sakalı ölümüne kadar aklaşmamış, tersine kızıl - sarı rengiyle öylece kalmış bir ihtiyardı. Zorlu, saldırgan ve sert bir adamdı, kendi dindaşları arasında olduğu gibi Türkler arasında da samimi arkadaşları, can düşmanları vardı. İçkiyi severdi, yaşlılı-

(*) Cakon-Diyakos: Genç Rahip. (Çev.)

ğında bile kadınlardan hoşlanırdı. Bütün bunlara karşı da çok sevilir ve sayılırdı.

Köylüler uzun süren sohbetlerinde, bağrışmalar arasında rakılar içilirken, papazlarının neden böyle olduğunu, babasiyle dedesine niçin benzemediğini bir türlü çözemiyorlardı. Papaz Vuyadin'se günden güne daha çok yalnızlıkla dulluk yaşantısına dalıp gidiyordu. Sakalı kırlaştı, tepesindeki saçlar aklaştı, avurtları çöküp bir tuhaf karardı, öyle ki yeşil iri gözleriyle kül renkli kaşları yüzünde güç ayırt edilir oldu. Uzun boyuyla dimdik durur, yalnız gerektiğinde, derinden gelen, renksiz, cansız bir sesle konuşurdu.

Dobrun kilisesinde yüzlerce yıl görev yapan bu sülâlenin bir bakıma öğrenim gören ilk papazı olarak papaz Vuyadin de, tutumun tersliği gibi yaradılışının da bu işe nasıl aykırı düştüğünü iyice seziyor, halkın ne istediğini, nasıl bir papaz aradığını biliyordu. Yapabileceğinin tam tersinin kendisinden istendiğini iyi biliyordu. Bunu bilmek, kendisini sürekli olarak tedirgin ediyor, üstelik insanlarla ilişkide bulunduğunda, daha da çok katılaştırıp soğuklaştırıyordu onu. Bu duygu, yavaş yavaş, içinde, bütün dünyaya karşı derin, altedilmez bir kin durumuna geliyordu.

Yalnızlıkla dulluk yıllarının çok ağır çileleri, kilise ile arasındaki uçurumu, umulmadık bir çabuklukla derinleştiriyordu. Şimdiye kadar da halka yaklaşmadığı, ısınamadığı, aralarına karışamadığından dolayı üzüntü duyuyordu. Şimdi durum, büsbütün kötüleşmişti, çünkü şimdi bilinçli olarak insanlardan gizlemek zorunda kaldığı şeyler var-

dı, buysa onun içe dönüklüğünü daha da artırıyordu. Şimdiye kadar da insanlarla onun arasındaki her bakış, her söz bir dert, bir yükümlülük ile şiddetli bir hastalık demekti. Şimdi bu durum tehlikeli olmaya da başlamıştı. Kendisini ele verme korkusu ise onu daha da çok kararsızlığa itiyor, kuşkulu yapıyordu.

Böylece insanlara karşı beslediği kin, gitgide büyüyor, gizli bir acı gibi, içinde birikiyor ve çevresi günden güne genişleyen gerçek bir kin olarak anlaşılmaz bir biçimde, bilinçsizcesine zehirliyordu onu. Bu, papaz Vuyadin'in gizli yaşantısıydı. Kendi kendinden, kendi çektiklerinden, dul bir papazın yalnızlık derdinden nefret ediyordu. Çünkü bazı günler, bütün ağırbaşlılığına, ağarmış saçlarına karşılık, saatlerce pencerenin kenarındaki gölgeye gizlenip ırmağa çamaşır çırpmağa giden köy kadınlarını seyrediyordu. Onlarla karşılaşıp söğütlüklerin ardında uzaklaştıklarını görünce de tiksintiyle hemen hemen boş olan havasız odasına döner, en çirkin sözlerle söverdi onlara. Bu anlaşılmaz kin, o anlarda boğazına yapışır, sözünü soluğunu keserdi. O zaman, çevresine tükürüp durmaktan başka bir şey yapamazdı. Ancak kendine geldiğinde, kendi kendini son öfkeli davranışı içinde yakalayıp durgunlaşan havada savurduğu son sövgüleri ayırdedince korkudan buz kesilir, sırtıyla kaburga kemiklerinde duyduğu sızıyla tek bir şey düşünürdü : Kendini kaybediyorsun, delirip gidiyorsun işte.

Bu gibi taşkınlıklar onun kişiliğini öylesine parçalayıp ikileştiriyordu ki, hem insan hem de papaz olarak yaşayıp çalışmasını günden güne güç-

leştiriyordu. Çünkü yarım saat sonra köylülerle konuşmak, solgun yüzü, durgun bakışları ve kısık sesiyle onların sayısız sorularını karşılamak zorunda kalıyordu, bu yüzden vaftizlere, dualara, tütsüleme günlerine ileniyordu. Oysa bu iki adam arasındaki fark, odada dolaşan az önceki şu adam ile kapıda köylülerle duran peder Vuyadin arasındaki fark o kadar büyüktü ki, o, bu yükün altında, içinin derdiyle kıvranarak, bıyıklarını kemirip ellerini saçlarından geçiyor ve köylülerin önünde diz çökerek,

— Deliriyorum! diye yalvarmaktan güçlükle kendini alabiliyordu.

Oysa onlarla konuşurken bir yandan da şunu düşünüyordu: işte, şimdi rahmetli babam ve öteki yakınlarımla kıyaslıyorlar. Bu yüzden babasiyle kendi ailesinden nefret eder oldu.

İşte bütün bu olaylar, papaz Vuyadin'in gizli acısıyla kinini artırıyordu. Üstelik bu kin, yalnızlıkla geçen her yeni günle, insanlarla olan her türlü ilişkisinde durmadan büyüyordu. Sonunda bu kin, onun gövdesi, davranışları, istekleri ve düşünceleriyle bütünleşmişti. Bu kin, büyüyüp içiyle çevresindeki her şeyi gölgeleyerek onun gerçek yaşantısına dönüşüverdi, her şeyden daha gerçek, onu ayakta tutan biricik gerçek olmuştu. Bütün o eski soylu ailelerde olduğu gibi utangaç, namuslu ve doğru bir insan olarak elinden geldiğince gerçek durumunu gizlemeğe çalışıyordu. İki gerçek arasında sıkışıp kalan Vuyadin, normal insanların görmüş oldukları gerçeği gözönünden kaçırmamağa bakıyor, kendi istekleri yerine bu gerçeğin isteklerine

göre çalışmağa çabalıyordu. Günün birinde olan oldu, papaz Vuyadin, yıllarca iç dürtülerinin onu götürmek istedikleri yerin karşısına geçtiğinden, apaçık bir biçimde, herkesin gözü önünde delirdi.

Bu olay, papaz Vuyadin'in dulluk yaşantısının beşinci yılında oldu. O sabah, ıssız kayalıkların altındaki yamacın kenarında bulunan bir tarlaya gitmiş, çapa yapanların yanında hemen hemen öğleye kadar kalmıştı. Dönüşünde, bir düzlükte, yolun altındaki çam ağaçları arasında, kasabalı yabancıları görünce şaşırıverdi. Bunlar bir mühendisle iki Avusturya subayının yanındaki iki kadındı. Az ötelerinde delikanlılar atlarını otlayıyorlardı. Yabancılar, yere serilmiş battaniyelerin üzerinde, erkekler açık başları ve çözülmüş düğmeleri kadınlarsa gözlerini beyazlıkla gölgeleyen ince entarileriyle oturuyorlardı. Papaz, ilkin durdu, sonra da kenara doğru ilerleyerek yan yatmış, eğri bir çam ağacına yaslandı. Terlemişti, yüreği de çarpıyordu. Gizlenerek, tam altında, dikey olarak tuhaf bir biçimde görülen bu dünyayı heyecanla seyre daldı. Düşte bir resimmiş gibi bu görüntü onu allak bullak edip coşturuyordu. Tıpkı düşlerde olduğu gibi, her şey olabilir, bu görüntüden olağanüstü şeyler beklenebilirdi. Yabancılar, yemeklerinin yanısıra madeni parlak bardaklarla içiyorlardı. Bu da onu coşturdukça coşturuyordu. İlkin kendisini görmelerinden korktu, çünkü yabancıların bir papazı eğri bir çam ağacı üzerine tüneyip kadınları dikizlerken görmeleri hem çok garip, hem de gülünç olurdu. Ne var ki yavaş yavaş da olsa, utangaçlıkla kararsızlığın son kalıntılarından da büsbütün kurtuldu. Saat-

ler geçiyordu. Bilinçsizce çam ağacının kabuğunu parmaklarıyla kopara kopara orada ne kadar kaldığını kendi de bilmiyordu. Sonunda kadınlardan genç kız gibi olan daha küçüğü, yerinden kalkarak iki subayla birlikte yokuş yukarı, ormana yöneldi. Tam altından geçtiler, yalnızca tepelerini görebiliyordu. Kadın, beceriksizse sekerken, kalçaları aşağı yukarı inip çıkıyor, rüzgârın etkisiyle ata binmekten çillenmiş beyaz yüzü ise, yiyip içtikten sonra, sıcak bir günde havadar bir yerde bulunan insanlarınki gibi, al al olmuştu. Çam ağacının altında kalan ikisiyse uzanıp o ana kadar üstünde oturdukları battaniyelerle örtündüler.

Bununla olanlar bitmişçesine papaz kendine geldi, hem yatanların yanından geçmemeğe, hem de yokuşu tırmanan üç kişi tarafından görülmemeğe dikkat ederek evine yollandı.

Öğle vakti çoktan geçmişti. Genç Radivoye'nin sorusuna papaz Vuyadin, bir şeyler mırıldanarak karşılık verdi, öğle yemeğine neden bunca geç kaldığını açıklayabilmek için dahi düşüncelerini toplayamadı. Boş evde gezinirken bastığı yeri, geçirdiği bu günü kurşun gibi, kor gibi duyuyor, kendisini özsusuz, tatsız, kaskatı bir odun parçasına benzetiyordu. Parmakları reçineden yapış yapıştı. Ateşi vardı. Gözlerinden yorgunluk akıyordu. Adımları ağırlaşmıştı. Sonuçta, yemekten sonra ağır bir uykuya dalıverdi.

Uyanması daha da ağır oldu. Ormanda yabancılarla karşılaşmasını, bir hastalık gibi, güçlükle hatırladı. Evden çıkıp kestirmeden, kayalığın ardındaki çam ormanına doğru yola koyuldu. Güneş

batmıştı. O düzlükte artık kimsecikler yoktu. Atılmış kâğıt parçaları ile kırık şişeler otların üstünde yatıyor, alacakaranlıkta son güçleriyle parıldıyorlardı. Yumuşak toprakta bir kadın ayakkabısının bıraktığı, küçük ama derin, sert bir iz belli oluyordu daha. Erkeklerin ayak izleriyle atlarınkinin karıştığı yolu izledi. Bu izlere baka baka yürüyor, arasıra yitirip yeniden buluyordu. Dalgın yürüyor, herhangi bir şey arayıp toplarmışçasına eğiliyordu. Başına toplanan kanı, alacakaranlıkla birlikte, yolunu da, izleri de karartıyordu. Böylece patikanın sona erip yolun başladığı kavşağa vardı. Burada atlara binmek zorunda kalmışlardı. Şimdi ortalık ıssızdı, karanlık büsbütün bastırmıştı. Daha ışıklı olan gökte gündüzleri yol gösteren çarpık yön levhasının direği belli oluyordu.

Çitlerle ayak altında ufalanan yanık fundalıklara tutuna tutuna toprağı yer yer çatlamış patikadan yürüyordu. Duru bir geceydi ama sıcaklık dağılmamıştı. Güçlükle soluk alınan, başınızın üstünde, karanlıkta, demirden bir kubbe varmışçasına boğucu bir hava vardı. Şarıldayarak akan ama insana serinlik vermeyen, esintisiz çayı geçti. Karanlıkta seçilebilen evinin yanındaki eriklikte buldu kendini. Bitkin ve yorgun bir biçimde toprağa yığıldı. Biraz dinlenince bugün gördüğü kadını yeniden hatırladı, hatırlar hatırlamaz da, acaba ben onu gerçekten mi gördüm, yoksa düş mü kuruyorum bu konuda? diye düşündü. Bu düşünce ilkin olağan olarak, basit bir biçimde zorlamaya başladı onu. Dürtülmüş gibi fırladı. Gerçekte miydi, değil miydi gördüğü? Aslında gerçekti. Yeniden yeri-

ne oturmak istedi, birden durakladı, bir daha çevresini kolaçan etti.

Adamakıllı karanlık bastırmıştı, uzaklardan daha tek tük seslerin yankılandığı, dünyanın, sabahsız, düşman geceye dönüşmesinden önceki son korkunç çabayı andırırcasına sağır, koyu bir köy karanlığı bastırmıştı. Şakaklarını, yeniden, sancılı vuruşlarla bir soru zonklattı: gördüğü kadınlar gerçekten var mıydı, yoksa yalnızca düşüncesinde mi vardı onlar? Yinelenen bu soru, titretti onu, korkuyla az önce döndüğü yere yollandı yine. Karanlıkta sendeleyerek neden sonra kavşağa varıp direğe tutundu. Eğilerek çayın taştığı yerdeki az nemli killi toprağı dikkatle yokladı. Diz çökerek kadın ayakkabılarının izlerini arıyor, gerçek olup olmadıklarını anlamak isteğiyle korkudan titreyip yanıyordu. Ateş gibi yanan titrek parmaklarının dokunuşundan hiçbir şey bulup çıkaramadı.

— Gördüm, canlı insanlardı, gerçek kadınlar, diye hafif bir sesle kendi kendine söyleniyor, bir yandan da yeniden heyecanlı heyecanlı parmaklariyle izleri yoklayarak bakışlariyle alacakaranlıkta gördüğü ya da gördüğünü sandığı kâğıt parçalarını araştırıyordu. Sonunda aramayı bırakmak zorunda kaldı. Yargılıymışçasına yeniden erikliğe döndü, kendi öz duygularına karşı inancı iyice sarsılmıştı. Sert ama ılık otların üstüne yüzükoyun uzandı. Uzun süre öylece yattı, iki yana açılmış kollariyle çarmıha gerilmiş gibiydi, kendi etiyle kemiklerinin sonsuz ağırlığına bağlanmıştı sanki. Korkulu yarı uykudan onu birtakım sesler uyandırdı. Tasiç'in harmanında ateş yanıyordu, çevresine çoluk çocuk

toplanmışlardı. Adamlarla kadınların yüzleri gelip geçiyor, yaptıkları işe göre, ateşin yuvarlak aydınlığında önce belirip sonra yeniden karanlığa gömülüyorlardı. Sesler bazen güçlü, bazen zayıftı, ama ne dedikleri anlaşılmıyordu, çünkü onunla ateşin arasında çayla yol vardı, yolun her iki yanında birer tarla yer alıyordu.

Tasiç'ler tahılı savurmak için hazılanıyor olmalıydılar. Gündüzleri samanları alıp götürecek en hafif bir esinti bile olmayınca ağır sıcaklarda böyle yapılırdı. Kayalık geçidinden en ağır sıcaklarda bile her gece, saat dokuz sularında, düzenli olarak gelen gece esintisi bekleniyordu.

Çevrede ateşler yakılmıştı. Harman yerlerinde genç kızlar, ellerindeki meşaleleri yükseğe kaldırarak çalışanları aydınlatıyorlardı; yukarı kalkık kollarından beyaz yenleri sarkıyor ve orada öylece kımıldamadan durup yalnız ellerindeki meşaleyi arasıra birinden ötekine geçiriyorlardı. Köylüler yabalarla savuruyorlardı tahılı. Kızıl bir aydınlıkta tahıl yükseklere fırlıyor, samanlar havaya ağır ağır dalgalanıp gece esintisiyle karanlıkta dağılıp yok olurken, taneler, bir sağanak gibi, harmana dökülüyordu.

Bu sesler onu uyandırmıştı. Günboyu içinde toplanmış olan kudurganlık, birdenbire kaynayıp en yüksek noktasına ulaşmıştı. Titreyerek söyleniyordu :

— Geceleyin de rahat yok bana, karanlıkta da oynaşıyorlar, işte ışıkta değişerek yenleriyle başörtülerini sallıyorlar.

Çam ağacının ardından gizlice seyrettiği ya-

bancı kadınların bu sabahki görüntüsü, alacakaranlıkla ardına düştüğü, karanlıkta yok olan izler, şimdi de, bu boğuntulu ateşle sarılı gece vardı; kiminin içinden, karanlıkta birdenbire açılan al bir pencere gibi, taneleri savuran adamlarla kımıldayan, el sallayan kadınlar görülüyordu; bütün bunlar onun gizli gerçeğinin ta kendisiydi, nefrete dönüşen, çilelerle, acılarla dolu olan gerçek. Öteki asıl gerçekten kilisede vaaz veren, köylülerle sohbet eden, pazarın kurulduğu günler kasabaya inerken kadınlarla ürkek çocukların yol verip elini öptükleri papaz Vuyadin'den hiçbir iz kalmamıştı. İstediklerini yapmayı önleyecek, herkesin istediği gibi davranmasını ona aşılayacak olan hiçbir şey.

Boyuna söylenerek, ardından kovalayan varmış gibi, inanılmaz bir çabuklukla erikliği, sonra da evin karanlık sofasını geçip kilisenin kapısıyle Tasiç'in harmanına bakan odanın penceresi önünde buluverdi kendini. Papaz Vuyadin, odadaki eşyalara çarparak her zaman dolu olarak duvarda asılı duran av tüfeğine ulaştı. Tüfeği, gerektiği gibi omuzuna yaslamadan doğrudan doğruya aydınlatılmış harmandan yana ateşledi. Elinden kurtularak fırlayacak gibi olan tüfeğin elini gerip deprenişinde, sonra da göğsüne vurup onu sarsmasında çekici bir şey vardı. Bu darbe bile tatlıydı. İkinci ağzı da ateşledi. İşte o anda harmanda çığlıklar, ardından da uzun haykırışlar koptu. Işıklar dönenip söndü, kalabalık kaçıştı, kenarda yanan ateş kaldı yalnız. Erkeklerin sesleri geliyordu. Bütün sesleri, yaşlı bir kadının genizden gelen haykırışları bastırıyordu :

— Yovo, oğlum, kıydılar bize!

Tasiç'in harmanına o gece atılan kurşunlar, papaz Vuyadin'in o ana kadar onca karşı koyduğu ve güçlükle gizlediği iç gerçeğini bütün kesinliği, bütün üstünlüğü ile ilân etmişti. Aynı gerçeğin mantığına uyarak, mutfağın raflarından birinde büyük Foça bıçağını buldu, onu sıkıca kavrayıp gecenin içine daldı.

Yılın o aylarında sığ ve ılık olan Rızav ırmağını geçti. Irmağın karşı yakasına vardığında soluğu kesilmişti, bitkinlikle taze söğütlerin arasındaki kumların üstüne oturdu. Burada, durmadan söylenerek, göğsüyle alnına, yarasını yıkar gibi, soğuk su vuruyordu.

Ertesi gün, papaz Vuyadin'in delirerek Tasiçleri kurşunlayıp Rızav'ın karşı kıyısındaki ormana kaçtığı haberi kasabayla köylerde duyuldu. Böyle bir şeye inanmak güçtü, kimsecikler bundan bir şey anlayamadığı gibi olayı yorumlayamıyorlardı da. Özellikle kasabalılar, papaz Vuyadin'e kendi köylüleri Paroşililerden daha çok saygı duyanlar, şaşkınlıktan kendilerine gelemiyorlardı. Her şeyi soğukkanlılıkla çok daha olağan karşılayan köylüler, şaşıp kalıyor, kendilerine göre de acıyorlardı ona. Pazarın kurulduğu gündü. Kasabaya inen ya da kasabadan dönen köylü kadınlar, karşılaştıklarında, birbirlerini selâmladıktan sonra —koklaşan iki karınca gibi— konuşmaktan çok bakışlarıyla birbirlerini yoklayıp dedikoduyu hemen papaz Vuyadin'e getiriyorlar, ardından «ulu, tek ve sevgili Tanrı»ya onlarla birlikte herkesi koruması için yalvararak haç çıkarıyorlardı.

O sıralarda kasabada çok sayıda jandarmayla Nevesinye isyancılarını aramak için kalan askerler vardı. Bütün bunlar şimdi papaz Vuyadin'in arayıp yakalamağa giriştiler. Köylüler de gelip kendisini şu ya da bu ormanda perişan bir durumda, yalınayak, başıkabak, elinde bıçakla, çevresini bulanık bakışlarla kolaçan ederken gördüklerini haber veriyorlardı. Ama devriyeler oraya varıncaya kadar papazın izi bile kalmıyordu. Geceleri dağlarda çobanları ürkütüyor, onlar korkudan kaçışınca, yaktıkları ateşlerle ısınıyordu. Onu, uzaktan görülebilen böyle bir ateş ele verdi. Jandarmalar sabaha karşı oraya ulaştıklarında sönmeğe yüz tutmuş ateşin kenarında uyurken buldular onu. Öylesine karşı koydu ki bağlamak zorunda kaldılar.

Ertesi gün, Vuyadin'i kasabadan geçirdiler. Arkasına bağlı kollariyle (zincirin ucunu jandarmalar tutuyordu) bası açık, doğal olmayan adımlarla çabuk çabuk yürüyordu. Başını iyice arkaya yatırdığından uzun ak saçları sırtından sarkıyordu. Alt dudağını dişlerivle ısırıyor, gözlerivse yarı açık duruyordu. Göğe doğru dönmüş olan bu yüzde hiçbir delilik belirtisi yoktu, ama alabildiğine acı çektiği seziliyordu. Bakışlarını aşağı indirdiğinde gözlerinin kanlı olduğu, bulanık ve anlamsız baktığı görülüyordu. Yaşayan herkes acıyordu ona. Kadınlar ağlıyordu. Yöneticilere de hoş gelmiyordu bu durum. Bağlamadan götürmeyi denediler, ama o zaman da hemen kurtulup kaçmağa çalışıyordu. Böylece bağlı olarak Sarayevo'ya yolladılar. Burada, Kovaçi'deki büyük hastanede, yarı karanlık bir odacıkta, hem kendinden hem de dünyadan haber-

siz olarak daha on yıl yaşadı.

Talihsiz papaz Vuyadin'le Poruboviç ailesi sönmüştü. Dobrun kilisesine yabancının biri geldi. Zaten papaz Vuyadin'i daha Sarayevo hastanesinde ölmeden unutmuşlardı. Yalnızca köylerde, ara sıra, konuşmalarda adı geçiyordu. «Bu papaz Vuyadin'in çıldırdığı yaz olmuştu..» Kasabada papaz Vuyadin'in kötü yazgısı daha uzun düşünülüyordu. Görülmemiş bir mutsuzluktu bu, öyle beklenmedik, duyulmadık bir uğursuzluktu ki, herkes talihsiz papaza acıma duygusu altında, az da olsa, kendi yazgısiyle yakınlarınınki adına bilinçaltı bir korkuya kapılıyordu. Herkes, ister istemez bu uğursuzluğun nedenini bulup olayı açıklamaya çalışıyor, böylelikle yüreğini ferahlandırıp yoğun düşüncelerini yatıştırmak istiyordu. Ama çarşıda, ne kadar, papaz Vuyadin'in yaşantısında başından geçmiş herhangi bir ilginç olay aradılarsa da hiç kimse bir şey çıkaramadı. Papaz Vuyadin'in yazgısı, karşılarında olduğu gibi ama açıklığa kavuşmamış olarak duruyordu : neşesiz bir çocuk, yalnız delikanlı, mutsuz bir insan. Sonunda, onun anısı ile çektikleri, kasabada da unutulmaya yüz tuttu, ama büsbütün unutulmazdan önce, bu olay, başka bahtsızlıklarla çoktan unutulmuş olan dönemlerin hatırlanmasına yol açtı. Böylece sık sık sözü edilen Poruboviç ailesine ilişkin konuşmalarda söz, yalnız papaz Vuyadin'in babasiyle dedesine değil onun babası olan bir dönemin ünlü Dobrun Başpapazı Milentiye'ye de geliyor, onunla birlikte de Anika'nın yaşadığı günlere uzanıyordu.

Anika'ya dikkati ilk çeken Molla İbrahim Ku-

ka olmuştu. İbrahim Kuka, bilgili, sır küpü biri gibi görünmeyi seven iyi yürekli bilgisizlerdendi; yüzbir yaşında ölmüş, akıllı, edebiyatsever bir adam olan dedesi mütevelli Molla Mehmet'in adıyla malı onu geçindirmeye yetiyordu. Molla Memet'ten kalan kitaplarla yazılar arasında, onun, bir zamanlar, kasabada bütün olup bitenlerle dünyada olup bittiğini duyduğu şeyleri kaydettiği sararmış yapraklı birkaç defter de vardı. Burada su baskınları, kıtlıklar, uzak yakın savaşlar, Güneş'le Ay'ın tutulmaları, ilginç göksel olaylarla o sıralarda kasabayı ve kasabada yaşayanları heyecana veren her şey yazılmıştı. Bu arada, Almanya'nın bir şehrinde bir karış boyundaki şeytanın doğuşuyla bir şişeye kapatıldıktan sonra birçok kişinin bu yaratığı görmeye gelişlerinin, Mısır sultanıyla umutsuz bir savaşa girişmek için koşan Bonoparte adlı bir Hıristiyan generali üstüne de bir kayıt düşülmüştü. Birkaç sayfa ilerideyse Belgrad Paşalığı'nda olagelen, kötü kişilerin yönetiminde akıl almaz kötülükler doğuran reaya ayaklanması haberiyle birlikte şöyle bir kayıt da yer alıyordu:

«Aynı yıl kasabada bir gâvur karısı türeyip (Tanrı, bütün kafirleri yok etsin) edepsizlikleri öylesine yaygınlaştı ki adı kasabamızdan çok uzaklarda da duyuldu. Birçok erkek, genciyle yaşlısıyla ona gider oldu, bu yüzden gençlerin birçoğu lekelendi. Bu kadın yönetimle yasaları da ayaklar altına almıştı. Sonunda, ona uzanabilecek el de bulundu, böylece o da, hakettiği cezayı buldu. Ve düzen yeniden kuruldu, insanlar yeniden Tanrı buyruklarını hatırladılar.»

Molla İbrahim, dükkânında, bu yazılanları okudu, o zaman, kasabanın en yaşlıları, çok eskiden, çocukluklarında, yaşlıların konuşmalarından bunu duyduklarını tekrarladılar; böylece çoktanberi unutulmuş olan Anika'nın çağı gün ışığına çıkmış oldu.

Neler olduğunu görün işte.

I

Anika'nın bütün hristiyan dünyasına kafa tutup devlet makamları ile dinî kurumları da hiçe sayarak Dobrun Başpapazı Milentiye'yle çatıştığı yıllar unutulalı çok oldu. Oysa bir zamanlar çok iyi bilinir, uzun uzadıya da konuşulurmuş bütün bunlar; üstelik bu konuşmalarda sürekli olarak «Anika'nın yaşadığı çağ» zaman ölçüsü diye kullanılırmış.

Koyunun koyuna benzeyişi gibi herkesin öbürüne benzediği kasabalarda kimi öyle olur ki, çocuğun biri, rüzgârla gelmiş bir tohum gibi, hiç kimseye benzemeyip düzeni bozarak mutsuzluklarla karışıklıklara yol açar, bu durum, onun da ayaklarının bir gün suya erip kasabaya yeniden eski düzenin dönüşüne kadar sürer.

Anika'nın babası fırıncı Marinko Kırnoyelaç'tı. Gençliğinde kız gibi güzelmiş, ama erkenden çökünce vaktinden önce kendini bırakmıştı. Kasabanın dışında, ırmağın karşı kıyısındaki erik bahçesini dolaşmağa çıkıp bahçesinde yolcu köylülerden biriyle oğlunu erikleri toplarken yakaladığı gün, kırk yaşlarında kadardı. Adamı hemen oracıkta

bir odunla öldürmüştü. Çocuk kaçmıştı. Zaptiyeler Marinko'yu o sabah yakaladılar. Saraveyo'da altı yıllık sürgün cezasına çarptırıldı. O sıralarda Sarayevo'ya gidenler Marinko'yu, şangırdayan prangalar içinde öteki mahkûmlarla birlikte Sarı Tabya'ya kireç taşırken görmüşlerdi. Sürgünlüğünün dört yılını Vidin'de geçirdi. Geri dönünce oralı bir de kadın getirmişti yanında, çünkü çocuğu olmayan ilk karısı o sürgündeyken ölmüştü. Kasabaya döner dönmez elinden kaza çıkmazdan önceki günlerde olduğu gibi eski sanatıyla sâkin yaşantısına dönmüştü yeniden.

İkinci karısı Anca, kendisinden çok daha genç, cılız, beli sakat, iyice yıpranmış, durgun görünüşünde bir çeşit gururla yabancılık ve ürkeklik izleri taşıyan bir kadındı. Halk, kadını ne sevmiş ne de saymıştı. Herkes ona sürgünde bulunmuş bir kadın gözüyle bakıyor; bunun için de Vidinli diyorlardı. Marinko, bunun gerçek olmadığını kadının sürgünden sonra bir süre yanında çalıştığı bir fırıncının kızı olduğunu boşu boşuna anlatmaya çalışıyordu.

Bu kadın, Anika'nın annesiydi işte. Marinko'nun aynı kadından Anika'dan daha büyük bir de oğlu vardı. Solgun yüzlü, ince uzun, gülen güzel gözleri olan bir çocuktu, ama geri zekâlıydı. Lâle adını takmışlardı ona. Çocukluğunu annesinin dizi dibinde geçirdikten sonra büyüyünce babasının işine yardım etmeye başladı; öbür delikanlıların arasına karışmayan içki içmeyen, sigara kullanmayan, kızlara bakmayan biriydi.

Anika'nın nasıl doğup büyüdüğünü kimsecikler doğru dürüst hatırlamıyordu bile.

Suskun, çekingen annenin yanısıra; sıska, uzun boylu, iri gözlerinden öfkeyle güvensizlik taşan, ufacık yüzünden her an ağlamaya hazır olan ağzı büsbütün büyük görünen bir kızcağız büyüyordu. Büyüyordu ama yalnızca yukarıya doğru. Saçının görülmesini önleyen özel bir biçimde bağlıyordu başını annesi; bu yüzden kızcağız daha da acayip ve sıska görünüyordu. Her zaman yalnız başına, üzgün, gözleri hep yerde, dudakları öfkeyle sıkılmış, boyundan utanıyormuşçasına gövdesini eğerek yürürdü. Gösterişsiz, sokağa seyrek çıkan, evleriyle babasının dükkânı arasında gidip gelen Kırnoyelçev'in kızı, elbette, kimsenin gözüne ilişemezdi.

Erkenden bastıran uzun, nemli kışın ortalarında 6 Ocak Yortusu gelip çattığında alışılmadık bir biçimde ortalıkta ne bir parça buz, ne de kardan eser vardı. Dinî alay çamurların içinde yürümek zorunda kaldı. Taşınan mumların parıltısı arasında erkenci, hasta güneş gözleri kamaştırıyordu. Haçın çıkarıldığı su buz tutmamıştı, ilkyaz suyu gibi yeşil ve çırpıntılıydı.

Kiliseye gelirken de, kiliseden çıkarken de Kırnoyelçev'in kızı herkesin ilgisini çekmişti. Yine eskisi gibi zayıftı, ama kış boyunca bu sıska kızcağızın teni beyazlaşıp gövdesi doğrularak dolgunlaşmıştı; gözleri irileşmiş ağzı da küçülmüştü. Sırtında kesimi garip, kürklü atlas bir manto vardı. Herkes ardından ona bakıyordu. Kiliseye yalnız başına gelen bu kızın kimin nesi olduğunu soruşturuyorlardı. Başka bir kasabadan, yabancı bir ülkeden gelmişti sanki.

Anika ise kalabalığın arasından ağır ağır, yep-

yeni bir yüz, güvenli adımlarla geçiyor, ne önüne bakıyor ne de kendisine bakanlara aldırış ediyor, yalnızca yöneldiği kapıyı izliyordu. Kapıda bir erkekle karşılaştı, nerdeyse çarpıştı. Kasabada yabancı diye bilinen Mihaylo Nikolin'di bu adam. İkisi de biraz şaşırıp duraksamıştı, kızdan çok da oğlan şaşırmıştı, hemen o anda da ikisi birden eşiği yanyana geçmişlerdi.

Yortudan sonraki pazar aynı kapıda yeniden karşılaştılar, ama bu karşılaşma kendiliğinden olmamıştı. Mihaylo onu orda beklemiş, görünce de ona doğru yürümüştü. Anika'nın beklenmedik değişmesinden aptallaşan kalabalık, kendi yaşıtlarıyla bile ilişkisi olmayan Mihaylo'nun kızı bekleyip karşılamasına şaşmıştı. Görünüşüyle de, giyimiyle de bütün öteki kızlardan ayrılıveren, birdenbire genç kızlık katına yükselmiş olan Kırnoyelçev'in kızı için kasabalıların konuşmaları bitmek bilmiyordu.

Aslında bu ilk ortaya çıkış yalnız halkı değil, Anika'yı da şaşırtmıştı. O da çevresine artık bambaşka gözlerle bakmaya başladı. Gövdesini ilk tanıyormuşcasına kendine dikkat edip kendi kendini seyreder oldu.

O yıl ilkyaz, ağırdan alarak sessizce gelmişti. Hava güzel olunca Anika avluya çıkar, derin derin soluk alıp gözlerini kırpıştırırdı; gezinmekten yorulunca odasına döner, o zaman da gövdesini bir titreme alır, soğuk ve karanlık olan odasından yeniden dışarı uğrardı. Güneş avlunun duvarı ardında kaybolduktan sonra uzayan gölgelerden korkuyla kaçar, güneşi bir daha görebilmek için olabildiğin-

ce yükseğe tırmanırdı. Karlı karanlık gökyüzüyle soğuk günler gelip çatınca Anika odasına kapanır, ocağı yakar, ateşe bakmadan karşısında otururdu. Cepkenini açıp elini koynuna sokar, koltuk altından az aşağıya, kaburga kemiklerinden ayrılıp büyümeğe başlayan göğüslerine doğru uzatırdı. Buradaki deri, gövdesinin başka yerlerinin hepsinden daha kaygan, daha gergindi. Böylece saatlerce avucunu bastırarak orasını ovalar, o zaman ateşteki tencerelerin her biri göz olup bakar, herşey kendisine bir şeyler söyler gibi olur, sanki hepsiyle tatlı tatlı konuşurdu. Herhangi bir şey için çağırdıklarında elini koynundan çıkarmak zorunda kalınca uykudan uyandırılmış gibi eve giderdi. Sonra yeniden odasına dönüp ateşin karşısına geçtiğinde uzun süre kendini toparlayamaz; az önce eliyle dokunduğu yeri bir türlü bulamadığını sanır, suya düşen değeri ölçülmez bir şeyi yitirmiş gibi olurdu.

İşte böyle geçiriyordu günlerini Kırnoyelçev'in kızı; yalnız kendini düşünüp başkalarıyla ilgilenmeksizin günden güne daha çok dolgunlaşıp güzelleşerek. Çabucak gelip geçen sır dolu gençkızlık çağı yaz, güz, derken yeniden gelen kışla birlikte geçip gidiyordu. Pazar günleri Anika kiliseye solgun yüzlü, sıska bir komşu kızıyla birlikte geliyordu. Başlangıçta Mihaylo onu her pazar kapıda bekler, birkaç kelime konuşurlardı. Ama yavaş yavaş öteki delikanlılar da yaklaşmağa başlamışlardı. Kırnoyelçev'in korkak, cılız çocuğundan şimdi iriyarı, güzel bir gençkız ortaya çıkmış, kış sohbetlerinde gerek erkeklerin kadınlarla ilgili konuşmalarının,

gerekse kadınların dedikodularının ana konusu olmuştu.

O kış, Marinko da ölmüştü. Oğlu Lâle işleri üstüne almıştı. Hem genç, hem de geri zekâlı olmasına karşılık Lâle işinin ehli çıkmış babasının müşterilerini elinde tutabilmişti.

O zamana kadar gölge gibi yaşamış olan Anca, daha da kamburlaşıp sıskalaşmıştı. Hiçbir zaman sevmediği, iyice de anlamadığı kızı, bencil, çevreyle ana babaya karşı katı yürekli, ilgisiz olunan kadınlığın içekapanıklık dönemindeydi tam. Vidinli'yi bu kasabaya bağlayan biricik varlık yok olmuştu. Büsbütün kesti konuşmasını. Ağlamazdı. Yalnız yitik bir bakışla bakardı çevresine. Özel bir hastalığın gelip onu götürmesine gerek yoktu. Aynı yılın yazında öldü. Anika babasının ölümünden sonra giydiği karaları üstünden atmamıştı daha.

Kız yalnız kalmasın diye eve, rahmetli Marinko'nun üvey kardeşi Plema hala taşınmıştı: iyice yaşlı, yarı kör bir dul olan kadıncağızın tedirgin ve ve mutsuz geçmiş bir gençliği vardı; ama öyle uzakta kalmıştı ki bunlar, kendi bile mutsuzluklarıyla çektiklerinin neler olduğunu hatırlayamazdı. İşte bu hala ile kaçık kardeşi arasında günlerini geçiriyordu şimdi Anika. Ana babanın ölümü, çevresini kaplayan boşluk, sırtında taşıdığı karalar, güzelliğiyle garip huylarını büsbütün açığa çıkarıyordu.

Kardeşinden bir karış yüksekti boyu. Daha da boy atıp olgunlaşıyordu. Durmadan değişiyordu. Bakışları pervasızlaşıp koyu gözleri menekşemsi bir renk almış, derisi iyice beyazlaşmıştı, hareketlerindeki uyum bir çeşit doğallık kazandırıyordu

kendisine. Kasabalılar artık Anika'nın evliliği konusunda konuşmaya başlamışlardı. Delikanlılar da kilisenin kapısında ona bundan sözetmişlerdi nasılsa. Anika, hepsine aynı biçimde bakar, söylenenleri sessizce dinler, en çok da Mihaylo'ya dalardı, ama buna karşılık şimdiye kadar kesin hiçbir şey söylememişti. Kısık, boğuk bir sesle dümdüz dolgun, ama yine de biraz solgun görünen ağzını nerdeyse açmadan konuşurdu. En çok kullandığı tek heceli sözler, hemen hemen hiçbir yankı yapmadan, söylendiğinden hemen sonra sönüp siliniverirdi. Bu yüzden sesiyle söylediklerinden çok belleklerde uzun süre canlı kalıp hatırlanan onun yüzü olurdu.

Genç kız susup çekingenlik gösterdikçe kasabalıların kendi hakkındaki dedikodularıyla evliliğine dair olanlar daha çok konuşuluyordu, evliliği konusunda önceleri hep Mihaylo'nun adı geçiyordu.

Mihaylo, kasabaya altı yıl önce ağa Nikola Subotiç'in uşağı olarak gelmiş, daha önce de iki yıl Subotiçlerin Sarayevo'daki mağazasında çalışmıştı. Ağa Nikola, hayvancılık ve dericilikle uğraşan bir adamdı, işleri iyi gittiğinden kasabanın başta gelenlerinden olabilirdi, ama onu kemiren iki tutkusu vardı; aylaklıkla kumar. Hiçbir yerde rahat edemezdi. Daha gençken dul kalmış bir daha da evlenmemişti. Yiğit, güçlü, akıllı bir adam olan Nikola, işlerinde olduğu gibi, kumarda da şanslıydı. En büyük şansı da sekiz yıl önce Sarayevo'da yanına Mihaylo'yu alışıydı, ilkin aylık karşılığı çılıştırmış, sonra da kazancın üçte birine ortak etmişti. Nikola, bir yandan sürekli olarak yolculuk ettiğin-

den öte yandan da dinmek bilmeyen kumar tutkusu dolayısıyla elinde avucunda bir şey kalmıyordu; bu durumda bile Mihaylo, Višegrad'taki evle mağazayı elde tutmayı becermiş, az ama öz çalışmış, kazancını da namusluca bölüşmüştü. İşte bu davranışıyla da kasabada kendisini saydırdı. Oysa ilk anlarda her yabancıya olduğu gibi ona da kasabalılar güvensiz, düşmanca davranmışlardı. Kasabada tutunmak için gereken tek işi yapmıştı o : mal ve mevki edinmişti kendine.

Mihaylo, ağa Nikola'nın evli olduğu günlerden kalma, evi yöneten yaşlı bir kadınla birlikte ağasının evinde oturuyordu. Okuması yazması olan becerikli, işine düşkün bir adam olduğundan Mihaylo, işlerle sorumluluğun çoğunu üstüne almıştı. Yine de hiçbir şeyde öteki kasabalılardan ayrı görünmek istemiyordu. Öbür delikanlıların yaptıklarını yapar, onlarla dolaşır, onlarla içip şarkı söylerdi. Birçokları onu evlendirmeye kalkar, ama o, bütün bunlara şakayla yada susarak karşılık verirdi. Bu yüzden geçen yıl Anika'yla görüşüp konuşması herkesi şaşırtmıştı, ama bu ilkyaz bir kere bile buluşmamış olmaları şaşkınlığı büsbütün arttırmıştı. Kırnoyelçev'in kızıyla şu Mihaylo arasında, hiç kimsenin bilmediği, yalnızca hayalen yakıştırılıp duran kimbilir neler neler geçmişti. (Bu bir yana, Anika'nın çevresini saran delikanlılar artınca Mihaylo'yla ilgili konuşmalar da kesilmişti.) Ve bu köhne kasabada hiç kimse, Mihaylo'yu Anika'dan neyin ayırdığını kestiremezdi, çünkü ağa Nikola'nın ortağının sakin dış görünüşüyle çalışkanlığının altında neleri gizlediğini anlıyamazlardı.

Mihaylo'nun ailesi Sancak'lıydı. Dedesi Yeni Varoş'u bırakıp Prizren'e yerleşmişti. Eskiden beri tüfekçiydiler. Babası Prizren'de bu zanaattan epey mal - mülk edinmişti, amcalarından biri de papazlık yapıyordu. Mihaylo'yu da papaz yapmak istemişlerdi, çünkü kitap okumayı sever, yazı yazmasını bilirdi. Tüfekçiler ailesinin dördüncü kuşağının cılız çocuklarından biri olan Mihaylo, ailenin iyi günlerine raslamış, hep aynı zanaatı işleyerek geçinen aile sonunda oldukça seyrelmişti. Bu yüzden babasının zamansız ölümü üzerine Mihaylo'yla ağabeyine kalmıştı tüfekçilik zanaatını sürdürmek.

Babalarının ölümünden sonra ağabeyiyle birlikte çalışıp günlerini geçirmeye başladılar. Ağabeyi yirmi üç yaşındaydı, ama ne kendine uygun bir kız aramış, ne de Mihaylo'nun sırasız evlenmesine izin vermişti. Mihaylo, kadınsızlıktan çok acı çekiyordu, ama kardeşiyle bu yüzden çatışmaktan utanıyordu. Bu istekle kıvrandığı günlerden birinde Lyubijde'deki mallarını yoklamaktan dönerken ana kavşaktaki Kristiniça hanına uğramıştı.

Öğle sıcağı olduğundan sarı saçlı, otuz yaşlarında, tombul bir kadın olan Kristiniça'dan başka handa kamsecikler yoktu. Konuşma sırasında kadın Mihaylo'ya iyice sokulmuş, Mihaylo da titreyerek elini ona uzatmıştı, bu davranışı kötü karşılanmamıştı üstelik.

Tam bu sırada, bir yerlerden Krista çıkagelmişti, hastalıklı, tembel bir adam olduğundan sağlam, kıvrak bir kadın olan karısının dediğinden çıkmazdı.

Kristiniça, Mihaylo'nun kulağına ertesi gece

gelmesini fısıldamıştı. O gece Mihaylo, heyecandan ve aşırı sevinçten iyi uyuyamamıştı. Ertesi akşam, soluk soluğa ve tedirgin olarak hana yaklaştığında bu işin olabileceğine bir türlü inanmıyordu. Kadın, kendisini gerçekten karşılayıp odalardan birine aldığında büyük bir yükten kurtulduğunu hissederek bütün büyüklüğü, bütün güzelliğiyle tanrısal dünyanın önünde açıldığına aklı yatmıştı.

Geceleyin gizlice iki kere daha gelmişti kadına o ay içinde, aynı gizlilik içinde de kasabaya dönmüştü. İçi aşkla, mutlulukla dopdoluydu. Bir gölgeden farksız olan Krista'ya hiç aldırmıyor, Kristiniça'nın gelecekleri üstüne olan konuşmalarına da boş veriyordu, kadıncağızın günün birinde, tanrının yardımıyla, yüzdeyüz özgürlüğe kavusacağına inandığını dinlemiyordu bile. Dördüncü gelişinde çitin önünde Kristiniça'yı bulamadı. Biraz bekledi, o anda önce bir çığlık işitti, ardından da kadınla buluştukları o ıssız odadan bağrışmalar geldi. Korkuyla yaklaştı. Kapıyı açınca Krista ile Kristiniça'yı boğuşurlarken buldu. Krista, sağ elinde bir balta tutuyordu, ama kadın adamın elini öylesine sıkı kavramıştı ki el donup kalmıştı sanki. Kavgadan soluk soluğa kalmış olan kadınla adamın ağzından sövgülerle yarım yarım cümleler dökülüyordu. Mihaylo, şaşkın ve kararsız kapı eşiğinde dikilirken Kristiniça üstün gelerek kocasını yere düşürmüştü. Kocasının baltayı kavrayan elini bırakmamak için onunla birlikte yere düştü. Yırtıcı bir hayvanın saldırışını andıran bir atılışla adamın üstüne çullanmıştı kadın, bu atılış kar yığınlarının göçüşü ya da suların boşalışı gibiydi, bir yer-

den yuvarlanmış taş gibi adamı, elleriyle, göğsüyle, dizleriyle, gövdesinin bütün ağırlığı, bütün gücüyle bastırmıştı. Adam, ayaklarını silkeliyerek doğrulmak istedi, kadınsa üstüne boylu boyuna yayılıp çenesiyle de bastırdı adamı. Kadın adamın en küçük direnişlerini yok etmek üzere abanırken gözü Mihaylo'ya ilişti, sesini sakınır gibi kısıkça,

— Ayaklarına! Ayaklarına yapış! dedi.

Adamın ayaklarının üstüne oturarak Kristiniça'nın kuşağına sokulu bıçağı çekip almasına yol mu açmıştı? Bunu mu yapmıştı? İşte sekiz yıldır her gün, her gece, yemek yerken de, uyurken de, her an, içindeki bu ateş yüreğini kavururken hep aynı soruyu kendi kendine sorup kendi kendine karşılık veriyordu.

İlkin, hayır diyordu, çünkü bu inanılmaz bir şeydi, böyle bir şeye cesaret edemezdi, bunu yapamazdı; bunu söylerken içi kararır, o karartıyla gerçeği konuşurdu; evet yapmıştı, ayaklarına oturup kadının bıçağı belinden çekişini duymuş, Krista'ya üç, dört, beş kere vurduğunu görmüş, kadınsa, rasgele kaburgalarının arasına, kasığına, kalçasına bıçağı sokup çıkarırken ona bakmıştı. Evet, inanılmaz olanı, yapılması güç olan şeyi yapmıştı. Onun yaptığı bu korkunç, utanç verici iş, karşısında her an, değişmeksizin, düzelmemecesine duruyordu işte.

Olaydan sonra dışarı fırlayarak han çeşmesinin yalağının kenarına oturmuş, gecenin sessizliğinden şapırdayan (ona uğulduyor gibi gelmişti) soğuk sulara bırakmıştı kollarını.

Delikanlı, titreyerek kendine gelmişti. Hızla

az önce görüp duyduklarını düşündü. Bir aylık bu tutku, içinde çağıldayıp duran, üstüne gölge düşmemiş, kuşkudan uzak, kötülüklerden arınmış bu sonsuz mutluluk neye varacakmış meğer. Tuhaf bir biçimde, gözlerinin önünde olup biten bu korkunç olayla kendi talihsizliğini düşüneceği yerde, nedense, aklı hep utançla cezalandırmak istediği o bir aylık mutluluğa gidiyor, o zaman içini aydınlatan bir çeşit tan ağartısının ortasında açıkça her şeyin bilincine varıyordu; Kristiniça'yla arasında olanların hepsi, başından sonuna kadar, korkunç, utanç verici ve merhametsizceydi. Bir aylık aşk doygunluğuyla mutluluğundan hiçbir iz kalmamıştı yüreğinde. O, bu işte anlamsız, görünmez bir cüce, herhangi bir neden, herhangi bir araç gibiydi. Çünkü bu, onun bilmediği, Krista ile Kristiniça'nın aralarında öteden beri çözmeye savaştıkları büyük bir sorundu. İşte şimdi de kökünden kesip atmak zorunda kalmışlardı. Kendini aldatılmış, ayıplanmış, çalınmış, durmamacasına da ezilmiş biri olarak hissediyor, kadınla erkeğin daima kendi tarafına çekmeğe çalıştığı çevresini kuşatan toprakta onları da, kendini de aşan derin, büyük eski bir çekinmenin varlığını seziyordu. Onun da mutluluğu buydu işte.

Yarı açık kapıdan onu, sessizce, hemen hemen fısıltıyla çağıran Kristiniça'nın sesi uyarmıştı. Kalkıp yürüdü. Kadın, sol eliyle kapıya tutunmuş, sağ eliyle de bıçağını uzatarak katı, kuru, hafif bir sesle,

— Yıkadım, dedi.

Eline bıçağı aldığında ne olacağını bildiği için,

birdenbire yana dönerek sağ eliyle korkunç bir tokat indirdi, kadın eliyle tutunduğu kapıdan odanın içine yıkılıverdi. Yarı ölü adama kadının vuruşlarından biraz başka türlüydü bu vuruş. Balmumunun zayıfça aydınlattığı kapısı ardına kadar açık odada baygın yatan Kristiniça'yla yanıbaşında üstü hasırla örtülü duran Krista'nın ölüsünü bıraktı.

Çarçabuk yola çıktı. Çeşme durmadan şapırdıyor, yalaktan taşan sular, aşağılara yayılıyordu.

Mihaylo, kimseye görünmeksizin, şafak sökmeden, kasabaya vardı, niyeti üstündekileri hemen değiştirip sabah olur olmaz polise teslim olmaktı.

Ama kasabaya varıp avluyu geçerken oturduğu evi, odasını görünce, tanıdık eşyalarla karşılaşınca her şeyin bir ay süren mutluluk dolu aşk günlerinin öncesindeki gibi olduğunu ayırdetti, ardından, hemen teslim olmaması gerektiğini düşündü, kendi kendini ele vermekten vazgeçmesinin gerekçesi açıktı, çünkü suçlanacağı şeylerde kendisi kabahatli değildi. Onun suçu başkaydı, daha ağırdı bu suç belki de, yine de zaptiyelerle mahkemeyi haksız görerek onlardan korunmak, kaçmak isteyecekti, gerektiğinde yeniden dövmek ve öldürmek için. Bütün gövdesinin tir tir titrediği, gözlerinin karardığı sıtma nöbeti içinde kafası karmakarışıktı, ama buna karşılık teslim olmaması ve tutuklanmaya yol açmaması gerektiği konusundaki düşüncesi apaçıktı. Kaçmaya karar verdi.

Tüfekçinin oğullarından, eski papaz adayı bu talihsiz delikanlı, sabah sabah kendisiyle birlikte başkalarını da yargılıyordu, mutsuzluğu onu büyütmüştü, kararlarında adildi, günahsızdı. Vakit

konusunda yanılmıştı yalnız. İç hesaplaşmasını ölçü tuttuğundan Mihaylo, vaktin gerçektekinden daha yavaş geçtiğini sanmıştı.

Üstünü değiştirip kaçmak için gerekli öte beriyi hazırlarken içeri dalan hizmetçi Yevra, komşulardan duyduklarını anlatmağa başlamıştı. Dükkânların yeni yeni açıldığı çarşıda, gece, haydutların Kristiniça hanını soyup Kristayı öldürdükleri, kadını da yaraladıkları konuşuluyormuş. Yaralı olmasına rağmen Kristiniça bütün bunları söylemeğe kendinde güç bularak hanı basan «rum haramileri» olayını en ince ayrıntılarına kadar anlatmıştı.

Çarşı açılmadan önce kasabadan çıkamadığına göre, Yevra'nın da anlattıklarını dikkate alarak Mihaylo, bir süre daha evde kalmayı aklına koydu, bir mucize gibi anlatılanların doğrulanmasını beklemeliydi, kapıda zaptiyelerle hükümet adamlarından herhangi birini gördüğünde de bahçeden söğütlüklere doğru kaçmayı kararlaştırdı.

Daha sonra herhangi bir zaptiye kendisinden kuşkulanıp yanına yaklaşırsa onu öldürmeğe ya da öldürülmeğe kararlı olarak dikkatlice sokağa çıktı.

Eli cebinde gizlediği bıçağında, dişlerini sıkarak titrediğini göstermemeye çalışan Mihaylo, sokaklardan geçerken yüreğinin hızlı hızlı çarptığını kimsenin duymamış olmasına şaşıyordu. İlk bakışta sakin görünen Mihaylo, Kristiniça hanına yapılan saldırı üstüne anlatılanların hepsini dinliyor, halkın bu olayla ilgili bütün düşüncelerini izliyordu. Hatta olayla ilgili bir iki söz söylemeye de güç

buluyordu kendinde. Günlerce uykusuz kalıyor, yemek yemiyor, hayatını dakika dakika yaşıyordu.

Birkaç günün sonunda Kristiniça'nın adsız haydutlar masalı açıkça tutmuştu, artık kimse ondan kuşkulanmazdı; kadın ayağa kalkmıştı; Krista'nın ardından karalar giyiyor, hanın işlerini sürdürüyordu; yalnız kalmamak için de eve erkek çocuğuyla birlikte dul kızkardeşini getirmişti. Ancak o zaman, tehlike ortadan kalkınca Mihaylo, güçsüzleştiğini hissedip yatağa düştü.

En çok ateşlendiği sırada bile kendini ele vermedi. Üç hafta sonra ayağa kalktığında Kristiniça'nın hâlâ sırrı gizlediğini gördü. Sonradan kendisinin de şaştığı bir serinkanlılıkla ne akrabalarının ne de başkalarının gözüne çarpmadan yavaş yavaş gidiş hazırlıklarına girişti. Kardeşi yaradılıştan paragözün biriydi. Bu da Mihaylo'nun işine yaradı. Hazır paradan kendi payını alıp dükkânı kardeşine bırakarak gitmek için ondan izin kopardı. Her şeyi öylesine hazırlamıştı ki günün birinde kasabadan ayrılırken kimsenin kuşkulanmasına yol açmadı.

Oysa daha ilk dönemeci kıvrılıp kendi tarlasıyla Lubijde'deki kulübesini gözden yitirince, cesaretinin kırılarak rahatının kaçtığını hissetti. Kendini uğursuz, kovalanan yırtıcı bir hayvan gibi gördü. Kim olduklarını bilmediği izleyicilerin izini şaşırtmak için kestirmeden vurup değişik konaklardan geçerek dolaşık yollara sapıyordu. Gerçek tehlikenin ortadan kalkmasıyla içine korku girmiş, hastalıklı düşlerle karmaşık bilincin oyunu başlamıştı. Onun için de orada akrabaları var diye Yeni Varoş kasabasına uğramadı. Priboy kasabası yakınların-

da bir yerde ilk olarak durup hanın birinden ekmekle tütün aldı.

Yaradılıştan yumuşak biri olan, babasıyla ağabeyinden daha çok sıkılgan yetiştirilmiş bulunan Mihaylo, önceleri pek seyrek tütün içerdi; başına gelenlerden bu yana ise aralıksız tutkulu bir biçimde içmeye başladı. O anda sönmeyen bu ateşciğin tatlı çekiciliğini görüp gözleriyle boğazını yakan morumsu dumanın ağlamaksızın yaş döktürme olanağına sahip olduğunu anlayınca iç çekmeye yorulmayacak bir çekişle sigaradan derince bir soluk alıp aynı biçimde havayı içinden boşaltmıştı. İşte o gün bu gün, yıllardır bu ateş gözleri önünde kıvılcımlanır ya da parmakları arasında yanardı. Dumanı da, bir bakıma her zaman bir örnek, bir bakıma da her zaman bambaşkaydı, korkusundan uzaklaştırırdı düşüncesini, sevinçli saatlerinde de engin bir yitmişlikle unutuluşa sürüklerdi; ekmek gibi besleyip bir dost gibi avuturdu. Başkalarının geceleri sevdikleriyle buluştuklarını düşleyişleri gibi o, tütün içtiğini düşlerdi. Düşler, yorgunluğa yol açıp da Krista'nın ölüsünü ya da Krista'nın karısının gözlerini ortaya serdiklerinde bağırarak uyanıp silâhına sarılıp ya da yalnız uyuyamıyanların tutunacak herhangi bir el arayışları gibi tütüne sarılırdı. Çakmak taşı karanlıkta çakıp tütün de ateşlenince kendini daha iyi hisseder, biraz olsun rahatlardı, çünkü karanlıkta yitip giden dumanla birlikte tedirgin yüreğindeki ağırlığı da üfleyerek dağıtabiliyordu.

Durmadan uzaklara gitmek istediğinden kendisine çok yakınmış gibi gelen Višegrad'a da uğramamıştı. Romaniya Ormanlarından geçerken büyük

Oboçaş hanında, Višegrad'la Sarayevo arasında mekik dokuyan ağa Nikola Subotiç'le tanışmış, yanına seyis olarak girmişti. Yola çıkışından beri ilk soluk alışıydı bu. Gerçekte, ağır yaşam koşullarıyla horlanmaya alışık bir insan değildi, ama büyük ve umutlu bir gelecek için her şeye katlanmağa hazırdı: öteki delikanlılarla birlikte hayvanlar arasında da olsa, daima insanlarla çeşitli işlerin kaynaştığı pazar yerlerinde de olsa kendini yok edercesine çalışmak istiyordu.

Böylece Sarayevo ile yolculuklarda iki yılını geçirdi. Bundan sonra ağa Nikola, onu öteki delikanlılardan ayırıp kendine ortak yaparak Višegrad'taki evine yerleştirdi. İki ırmağın üstüne kurulu, dağların sıkıştırdığı, kötümser, inançsız insanlarıyla bu kasabaya katlanmak önceleri güç gelmişti ona, zamanla alışıp yatkınlaşmaya başlamıştı, sonunda, en yakınlarıymış gibi hem kasabayı, hem insanlarını sevmişti. Dolayısiyle gizli derdi de hafifleyip daha katlanır duruma geldi.

Geçen yıl, Kırnoyelçev'in kızı Anika'yı görünce şimdiye kadar haberdar olmadığı, şimdiyse umut beslemekten korktuğu bir görüntüyle karşılaştığını sandı. Bunca yıl sonra ilk kez, gündüzlerle gecelerin o karanlık, o korkunç Krista'nın öldürülmesiyle kendi kendine kıyma düşüncesine kapılmadan geçmesine tanık oluyordu. Bu dünyada onu, handa geçirdiği sabahtan önceki yaşamına döndürebilecek bir şeyin olabileceği düşüncesi bile ayağa kalkmasına yardımcı oluyordu.

Ama, yine de umutla düşüncenin ötesine geçilmesi gerekip iş eyleme dayanınca Mihaylo'nun

karşısına yalnızca onun bildiği, onun gördüğü aşılmaz güçlükler çıkıyordu. Genliğinin başlangıcından bu yana ezik ve içine kapalı biri olduğundan bu kızla karşılaşıncaya kadar çıkar yolu bulamamıştı; ona sevinçle, içtenlikle yaklaşıyor, o anda da birdenbire titreyip geri çekiliyordu. Çünkü, Anika'nın yanında kendinden geçip mutlu olurken aynı anda içindeki Kristiniça'dan titriyordu. Dayanılmaz bir çekicilikle kızın gülüşüne, hareketlerine kapılarak yalnızlarken söylediklerine kapılıp gidiyor; her şeyde Kristiniça'yla bir benzerlik arıyordu, bulunabileceği düşüncesiyse onu korkutmaya yetiyordu. Bu durum, bütün sevincini, neşesini yok edip kızın karşısında onu garip davranışlı bir adam durumuna sokuyordu.

Böylece bu bir yıl, gerçek bir anlaşmaya varamadan geçerek kesin olarak ayrılmalarının nedeni oldu. (O sıralarda genç kız, günden güne daha çok güzelleşip daha şaşırtıcı bir biçimde gelişerek bakışları üstüne daha çok çeker olmuştu.) Bu gibi durumlarda kaçınılmaz olan kırgınlık, önemsiz bir nedenden, yaklaşmakta olan ilkyazda patlak verecekti.

Günün birinde Mihaylo'ya yaşlı Plema gelip kendisini Anika'nın çağırdığını söyledi. Kızın evine gitmeyi uygun bulmuyordu ama, yine de çağrıyı kabul etti.

Kırnoyelçev'in evi kasabanın öteki evlerinden daha gösterişli döşenmişti. Renkte, döşemede, örtülerde yabancı biçimlerle aşırı gösteriş merakı zenginliklerinin işareti sayılmazdı. İşte bu evde Anika ona daha da acaip gelmişti. Hıdrellez günü ne yap-

mayı düşündüğünü sormak için çağırmıştı. Kısık, ağır sesi, durgun beyaz yüzüyle sorduğu gereksiz soru arasında Mihaylo'yu büsbütün şaşkına çeviren büyük bir tutarsızlık vardı. Önceden anlaştıkları gibi «sağ olursa» Hıdrellez Teferrücüne yüzdeyüz gideceğine söz vermişken Anika, ona,

— Ben de, sağ kalır, evlenmezsem gelirim, dedi.

— Şu birkaç gün içinde evlenmiyeceksin ya?

— Her şey yapabilirim.

— Hayır, yapamazsın.

— Öyle mi sanıyorsun?

Tuhafça söylenen bu söz, kızın yüzüne bakmaya zorlamıştı onu.

Genellikle donuk olan gözleri, şimdi içlerinden aydınlatılmıştı sanki, aynı anda hem saydam, hem de donuk görünüyorlardı; hemen o anda da kanla gözyaşına boğuldular, kanlı gözyaşının rengiyle ateşinden parıldamaya başlamışlardı, bakışındaysa belirli bir sertlik, savdamlık ve katılık vardı. Mihaylo, şaşkın, inanmıyarak bu gözlere bakıyor, bakışlarının değişmesini ya da bir aldanış, bir hayal gibi uçup gitmesini bekliyordu. Tersine kızın bakışları daha da sertleşip savdamlaştıkça parlaklığı daha çok canlılık kazanarak güçleniyordu. O anda kafasının içinde kıvılcımlanan düşünceden korunmak istedikçe düşünce daha da belirginleşiyor, bu saplantıdan kurtulmak için bağırmaktan güçlükle alıkoyuyordu kendini; bir zamanlar handa karşılaştığı, sonradan da çoğunlukla korkunç, sıkıntılı düşlerinde gördüğü onu mutsuz kılan tanıdık bir bakıştı bu. Bu bakışlarda kaçılması gereken ama hiçbir zaman pek uzağa kaçılamıyacağını bildiği Kristiniça'nın

korkunç, gizli amaçlarla dolu olan yırtıcı bakışları vardı. Mihaylo içine düştüğü umutsuzluktan ok gibi, hızla uyanıp ona bakan bu gözleri parçalamak istemişti. Çoğunlukla kulübelerle yol üstü meyhanelerinde kan ter içinde, kısık bir çığlıkla birdenbire sıçrayarak uyandığında yaptığı gibi. Gözler uzaklaşmamış, tersine, karşısında, eskisi gibi, kımıldamaksızın parıldıyordu. Böylece düşle gerçek arasında kıvranırken Anika durmadan,

— Öyle mi sanıyorsun? der gibi geliyordu ona. Aslında kızın bir kere söylediği bu söz, yüz kat artarak yankılanıyordu kulaklarında.

Bu süre içinde, ikisi de, birbirine kımıldamaksızın, sevgililerin ilk günlerindeki gibi ya da yalnızca gözbebeklerinin seçilebildiği karanlık ormanda çarpışan iki yırtıcı hayvanmışcasına bakıyordu. En uzun süren sevgi dolu bakışmaların da sonu gelir bir gün. Gözlerinin etkisinden kurtulan Mihaylo'nun bakışları bu sefer de incecik derili, güzel, parlak elleriyle toz pembe tırnaklarına takıldı. Bu, sonunda onu, kendi korkunç durumunun gerçeğini görmesine yardımcı olup uyanma umudundan vazgeçirdi. Hemen de kapana kıstırılan yırtıcı bir hayvan gibi gerilemeğe başladı.

Yüzündeki aldatıcı gülümseyişi güçlükle ayırdedip koşarak kaçmaktan, kapıyı çarparak gitmekten alakoyabildi kendini, kemiklerini sızlatan ölümcül korkuya rağmen özür diledikten sonra düzgün adımlarla dışarıya çıktı. Sonunda kapı, ardından kapanmıştı; avluya sersem sepet geçmiş, günün bu saatlerinde iyice ıssız olan sokağın dönemecine yönelmişti. Orada, şu anda, çevresinde hiçbir canlının

bulunmadığı çeşme şırıldıyordu yalnız. Önceden bilinen, kesin bir şeyi yapar gibi, Mihaylo, çeşmenin yalağına yanaşıp kenarına oturdu, onu sakinleştirip kendine getirecek olan bol suyun altına tuttu ellerini, su, Mihaylo'yu gerçekle yüzyüze getirdi, gerçekse artık, kuşkusuz düşteki korkunç görüntülerden başka bir şey değildi.

Mihaylo, birkaç gün, gölgelerle, hayaletlerle boğuşurcasına düşünceleriyle boğuştu durdu. Anikayı bir yıl kadar kafasından atamadı. Şimdi artık bu düşünce silinip gidiyordu, ama ona hayatını da silip götürüyor gibi geliyordu.

Plema, bir daha gelip Anika'nın çağırdığını haber verdiğinde gelemiyeceğini söyledi. Hıdrellez gününün arifesinde, yeniden gelip teferrüce gidip gitmiyeceğini sorduğunda gitmiyeceğini bildirdi. Hıdrellezin ertesinde Anika, bir kere daha «gelip gelmiyeceğini» sordurdu. «Gelemem» diye karşılık verdi, yumruğun inişini bekler gibi, olayların sonucunu beklemeğe koyuldu. (Kendini ağır hastalara benzetiyordu. Anika'nın neler yaptığını düşünmek bile istemiyordu.)

Olaylarsa çabucak, beklenenden daha ağır, daha kötü olarak gelip çatmıştı.

O Hıdrellez günü, kasabalılarca Anika'nın ortaya çıkış günü olarak anımsanacaktı. Ondan sonraki Panayır günlerine kadar Anika, büsbütün bayrak açmıştı. Evine erkekler almaya başlamış Yelenka'yla Seveta adlı iki sürtük köylü kızını kendisine yardımcı olmaları için bulmuştu. O andan sonra, bir buçuk yıl boyunca, başkalarının evini, çocuklarını, ekmek parasını düşünüşü gibi, Anika da kö-

tülükle mutsuzluk yaymayı düşünerek yalnızca kasabayı değil, bütün Višegrad kadılığıyla ötelerini de yakıp yıkmıştı. Bunların birçoğu, ardında göze görünmeyen, dile gelmeyen birçok acılar bırakarak unutulmuştu, ama şimdi göze batan yalnızca düşmüş bir kadının neler yapabileceğiydi.

Yavaş yavaş Anika'nın evinin çevresine kamp kurulmaya başlanmıştı. Geceleyin buraya gelip gidenlerin sayısını yalnızca Tanrı bilirdi; delikanlılar, evliler, yaşlılar, yeniyetmeler, tâ Çaynik'le Foça'dan gelme yabancılar hep burdaydı. Utanması olmayan kimi akılsızlar da güpegündüz gelip izin alarak avluda ya da evde oturuyor, olmazsa elleri ceplerinde sokakta dolaşıyor, durup durup Anika'nın pencerelerine bakıyorlardı.

Yıpranmış yüzünde daima renksiz görünen tekerlek gözlü, sıska bir adam olan kuyumcu Tane, en umutsuz ama en sürekli ziyaretçilerden sayılırdı. Kapının ardında, herhangi bir sandığın üstüne ilişerek hiçbir şey konuşmadan öylece oturur, gözlerini Yelenka ile Saveta'dan ayırmadan Anika'yı görebilmek umuduyla beklerdi. Her iki kadın da o yokmuş gibi yanından gelip geçer, konukları karşılayıp onlarla birlikte odalara çekilirlerdi. Mutfaktan kovduklarında avlunun bir köşesine çömelip onu kovan Yelenka'ya korkakça gülümsiyerek,

— Sanki burada kalsam ne olur kız? Ne zararım var sana? derdi.

Burada oturmak zorunda oluşu ona ağır da gelse orada öylece, dalgın dalgın, saatlerce beklerdi. Sonra herhangi bir anda hiç kimseyle vedalaşmadan çıkıp gider, ertesi gün yeniden gelirdi. Evde al

yanaklı, kalınkaşlı, yarı köylü, iri yapılı bir kadın olan karısı Kosara ona çıkışırdı:

— Hey Allahın korkuluğu, yine o orospuların yanında mıydın? Onlarda kalsaydın bari.

— Eh, kalabilirdim, diyerek kafasının başka yerde olduğunu belli eden sıkıntılı bir tavırla karısının sözünü tekrarlardı.

Bu durum Kosara'yı deli ettiğinden hemen korkunç bir kavgaya girişir, Tame ise, yalnızca elini sallayarak uyku arasında konuşuyormuş gibi tek tük karşılık verirdi.

Bey soyundan gelme, iri yapılı, budala, zararsız delilerden, sağır ve dilsiz Nazif gibileri de vardı bütün bu adamların arasında. Nazif, günde en az iki kere penceresinin altına gidip anlaşılmaz bir homurtuyla Anika'ya seslenirdi. Açık pencerenin altından avuç dolusu şeker uzatırdı ona.

— Az bu getirdiklerin Nazif, az, diye gülerek yukardan bağırırdı Anika.

Deli, söyleneni anlamış gibi evine gider, kardeşlerinden para çalıp pazardan aldığı iki okka şekerle pencerenin altına dönerdi. Anika kendini gösterinceye kadar bağırırdı. Onu görünce mutluluktan çılgına dönerek şekerleri gösterirdi. Bu durum Anika'yı kahkahalarla güldürüyordu. Elleriyle başıyla şekerlerin azlığını işaret ediyor, deli de, üzgün üzgün bir şeyler homurdanarak uzaklaşıyordu.

Bundan sonra, her gün, zembilde olsun, kuşağının arasında olsun, ceplerinde olsun alabildiği kadar şeker taşır olmuştu. Anika da bu şakadan usanmıştı artık. Delinin üstelemesi öfkelendiriyordu onu. Saveta'yla Yelenka'yı kovalasınlar diye ka-

pıya gönderiyordu. Nazif, kadınları görünce kaçıyor, homurdanarak oradan uzaklaşıyor, ama ertesi gün daha çok şekerle Anika'nın penceresinin altında bitiyordu. Yeniden kovuluncaya kadar duruyordu orda. Deli, gün boyu, şekerleriyle birlikte kasabada dolaşır, kekeliyerek şarkı söylemeye çalışırdı. Çocuklar ardından giderek ona takılır, göğsünde sıkıca tuttuğu zembilden şekerleri aşırırlardı.

Gündüzleri pek yaklaşamayıp karanlık basınca gelen ama Anika'nın evine hiçbir zaman girme fırsatı bulamıyanlar da yok değildi. Kimisi de bütün gece çeşmenin yanındaki taşın üstüne oturup tütün içerdi. Karanlıkta ne zaman gelip ne zaman gittiğini gören olmazdı. Yalnızca ertesi gün, ortalık ağardığında, oturduğu yerde yontulmuş bir ağacın yongalarıyla sigara izmaritlerinden bir yığın olurdu. Anika'yı uzaktan tanıyan ama Anika'nın tanımadığı hangi mutsuz gençti kimbilir. Çünkü herkes yalnızca Anika için gelmiyordu. Kimisi her çeşit kötülüğe yatkınlığından, kimisi de doğuştan yitik, umutsuz bir insan oluşundan geliyordu buraya. Kısaca söylemek gerekirse bu evin çevresiyle o kavşağın yakınına kötü olan her şeyle Tanrının istediği gibi olmayanlar toplanıyordu. Anika'nın evinin çevresindeki bu erkek çemberi aşırı bir biçimde genişleyerek artık yalnızca zayıf ve kötü olanları değil de sağlam ve akıllı kişileri de kapsıyordu.

Sonunda, kasabada Anika'ya gitmemiş ya da ona yaklaşmayı denememiş olan çok az genç kalmıştı. Önceleri, geceleyin, gizliden, arka yollardan,

teker teker gidilirdi. Utanç verici, korkunç bir şeyden konuşulur gibi konuşulurdu Anika'dan, ama yine de uzak ve hemencecik ulaşılamayacak bir varlıktı. Her gün daha çok konuşulup dedikodular arttıkça doğal olarak bu kötülük daha yakın, daha gündelik bir olay olmaya başladı. Önceleri ona gidenler parmakla gösterilip arkalarından fiskos edilirken sonradan Anika'ya gitmemiş olanlarla alay edilmeye başlandı. Çabucak Anika'nın yanına yaklaştıklarını, ona ulaşmayı başardıklarını söyleyenlerin çoğu, aslında Yelenka ve Saveta'yla yetinmek zorunda kaldıklarından kıskançlık, erkeklik gururuyla gizli amaçlar işe karışmağa başlamıştı. Geri çevrilenler, iki katlı yüzsüzlüklerini ortadan kaldırmak umuduyla yeniden geliyorlardı; ilk yüzsüzlük ona gelmek, ikincisi de geri çevrilmekti; bir kere kabul edilenler ise artık durmak nedir bilmiyerek, büyülenmiş gibi, hep yeniden gelmekteydiler.

Kasaba meydanından gelen bu kötülük karşısında ortak güçle savaşan yalnız kadınlardı, uzun uzun düşünülmeden açılmış, kadınca, anlamsız bir savaştı ama. Oysa her zaman kolay başarılacak bir iş değildi bu, tehlikesiz de sayılmazdı. İşte bu yüzden Ristiç'lerin evi kazaya uğramıştı.

Zengin, çevik, erkek gibi gözüpek bir kadın olan yaşlı dul Ristiçka, bütün kızlarını kocaya verip biricik oğlunu da evlendirmişti. Oğlu, ufak tefek, al yanaklı, yalnız kendisinden yaşlı olanlarla ahbaplık eden para kazanıp evine bakan sessiz biriydi. Annesi onu, güzel, sessiz, zengin bir Foçalı kızla erkenden evlendirmişti. İki çocuğu vardı şimdi.

Kışın, evin birinde, kadınlar hep bir ağızdan Anika'yla kocalarına oğullarına acırlarken yaşlı Ristiçka, rahmetli kocasının canı için bir kadeh rakı içtikten sonra, yüksek sesle ve öfkeli bir tavırla,

— Vallahi bırakmayın, dedi. İşte benim de oğlum var, ama ben sağ oldukça o, Anika orospusunun evinin eşiğine ayak basamaz.

Anika, kendisiyle ilgili olan her şeyi olduğu gibi, ertesi gün, Ristiçka'nın da söylediklerini duyarak bir gün sonra şu haberi göndermişti ona:

— Bugünden başlıyarak bir aya kadar, oğlun, o anasının hayırlısı, cumartesi pazarında kazandıklarının hepsiyle bana gelecek. O zaman Anika'nın kim olduğunu görürsün.

Evde küçük tedirginliklerle kaygılar yeretmeye başlamasına rağmen Ristiçka yine de Anika için ağzına geleni söylüyordu. Bütün bunlar, Anika'nın şöhretinin gökleri tuttuğu, erkek adını taşıyan herkesin kasaba meydanında onun ardından sürttüğü, hiç değilse ona bakışlarıyla olsun yöneldiği bir dönemde oluyordu. O uğursuz toplantının ertesinde, cumartesi günü genç Ristiç, sarhoş bir durumda, arkadaşlarınca yarı sürüklenerek, çakşırının geniş cepleri cumartesi pazarının aksatasıyla dopdolu Anika'ya gitmişti. Anika'nın kapısının önünde yatıp ayaklarıyla yeri döverek paralarını yayıyor, çılgınca Anika'yla kendi annesini çağırıp duruyordu. Hemen yanıbaşında Yelenka'yla Saveta bekliyor, her isteyen onu bu durumda görebiliyordu. Şafak sökerken Anika, Saveta'dan iki Türk genciyle Ristiç'in evine götürülmesini istemişti.

Yaşlı Ristiçka geliniyle birlikte oğlunun akşam yemeğine gelmediğini görünce bütün kasabayı taramıştı. Gerçekten de Antika'ya gittiğini anlayınca yaşlı kadın evine dönerek ağzı köpük içinde odanın ortasına düşüp bir türlü kendine gelememişti. İncecik, solgun yüzlü, kara saçlı, iri gözlü geliniyse öbür odadaki kandilin karşısına geçip çabuk çabuk birkaç kere haç çıkardıktan sonra Anika'ya ilenmeğe başlamıştı.

— Tanrı versin deli gezesin, kadın, zincirlerle gezdirsinler seni; sıraca tutsun yok etsin; kendi kendinden usanmış olasın; ölmek istiyesin ama ölüm istemesin seni! Amin, Tanrım, büyük ve biricik Tanrım benim. Amin! Amin!

O anda gözyaşları öylesine akmağa başlamıştı ki kendinden geçerek bütün ağırlığıyla döşemeye serildi. Elleri kandile çarpıp yere düşerek alevini söndürmüştü. Gece, bir ara kendine geldi. Ağır ağır doğrularak yere yıkılırken devirdiği eşyaları yerli yerine koydu. Kandilden kilimle döşemeye dökülen zeytinyağını sildi, sonra kandili yeniden doldurup yaktı, karşısında üç kere haç çıkararak sessizce Tanrısına sığındı. Bir daha beşikte uyuyan çocuğuna baktı. Bütün bunları yaptıktan sonra kandilin altına oturup ellerini kavuşturarak kocasını beklemeye başladı.

Kasabada herkes her şeyi biliyordu artık; ne dıştaki ne de içteki sırlar gizli kalıyordu. İlenme hemen ertesi günü Anika'ya ulaşmıştı. Aynı gün, öğlenden sonra, Anika'nın hizmetçisi olan tek gözlü çingene karısı gelip gelini çağırarak ona bir mendil dolusu gümüş ufaklıklarla bakır parayı teslim

etti. Bundan sonra avlunun köşesine çekilerek Anika'nın saldığı haberi söyledi. Çingene de olsa bu işin ona ağır geldiği durumundan belli oluyordu.

— Bunları sana Anika gönderdi. Ristiçka, oğlu ve geliniyle birlikte bunları saysın, dedi, kazandıklarının hepsi burda, içinden bir metelik bile eksik değil. Kocanı sana geri gönderdi, şimdi de paralarını gönderiyor. Verdiklerinin hepsini, ödediğinin tamamını. Ayrıca ilenmelerinden bir parçacık bile korkmadığını bildirdi. Beddua işlemez ona.

Bunları dedi, sonra da kaçıp gitti çingene karısı.

Anika'yı aynı biçimde kötüleyen kadınların yanı sıra, ağa Petar Filipoviç de onun en başta gelen düşmanıydı. Oğlu Andriya, Anika'nın evine en sık uğrıyanlardan biriydi. Babasının en büyük oğlu Andriya, beceriksiz, solgun yüzlü, daima dalgın, hayalci bir genç olmasına karşılık başkalarına inanmayan, Anika'ya olan tutkusunda inatla ayak direyen biriydi. Son zamanlarda eve gelmez olmuştu, çünkü babası bir gece onu öldürmek istemişti, anası saklayıp korumasaydı yüzdeyüz öldürürdü de. Şimdi delikanlı kulübede yatıp kalkıyor, anası da ona gizlice yemek gönderiyordu. Bütün gün, Tanrıya gizli gizli dua edip ağlıyordu, çünkü ağa Petar kaçak oğlunun ardından bir kere içini çektiğini duyar ya da ağladığını görürse, otuz yıllık yaşamlarına bakmadan, onu da evden kovacağını söylemişti.

Ağa Petar Filipoviç'in dükkânında Anika'yı gerçekten kötüleyip yargılayanların hemen hepsi toplanırdı. Burada her sigaradan sonra, her soh-

betin ardından konuşma döner dolaşır Meydan'daki kıza gelirdi. Anika'yla ilgili konuşmaların arasında yaşlıların anlattıklarından hatırda kalan kimsenin bilmediği «Tiyana'nın bozgunu» anlatılırdı.

Tam yetmiş yıl önce Tiyana adlı bir çoban kızı güzelliğiyle ün kazanmıştı. Herşeyi göze alarak bütün kasabayı kasıp kavurmuştu. Anlatılanlara göre Tiyana, büyük panayır günlerinde, çevresinde o kadar büyük bir koşuşmayla gürültü koparırdı ki kolera salgını ya da su baskını gibi çarşıyı alt üst ederdi. Sarayevo kuyumcularıyla Üsküp tüccarları bakır kaplarla gelip yüklerini kazançlarıyla birlikte ona bırakır, sonra da dımdızlak çekip giderlerdi. Kimse ona bir şey yapamamıştı. Geldiği gibi günün birinde ortadan kayboluncaya kadar.

Tiyana'nın çevresinde dolananların arkasında Kosta adlı bir Rum delikanlısı başta geliyordu, anasız, babasız bir gençti. Dediklerine göre onunla evlenmek istemişti, Tiyana buna aldırmamış çevresine günden güne daha çok yolcuyla daha çok Türk'ü ve her türlü insanı toplar olmuştu. Delikanlı oradan çekilerek kasabada gözükmez oldu. Neden sonra Banja manastırına rahip olarak gidip orada hastalandığı duyuldu. Herkes de böylece unutup gitmişti onu. Oysa tam bir yıl sonra, Tiyana iyice dillenip artık Tanrıya da insanlara da bıkkınlık getirmişken Kosta, birdenbire ortaya çıktı. Saçı sakalına karışmış, zayıflayıp yabanileşmişti. Giyinişi yarı rahip yarı köylü gibiydi. Ne torbası vardı elinde, ne değneği, belinde taşıdığı iki küçük tabancadan başka bir şeyi yoktu. Doğrudan doğ-

ruya Tiyana'nın evine gitti. Odanın kapısını kırıp Tiyana'ya kurşunları boşalttı, ama kadını yalnız hafifçe yaralayabilmiş, kadın da soluğu mahallenin içinde almıştı. Ayakkabılarını, boynundaki altınları, saçındaki firketeleri ortalığa dökerek Meydan boyunca kaçıyordu kadın. Eski kasabanın ardındaki ormana doğru kaçıyordu. Tam şansı yaver giderken yorulup düştü. Rahip orda ona yetişip aynı yerde kadını öldürdü.

Bütün gün, dağınık saçları, mavi ipekten gömleğinin üstünde kapkara açılmış kocaman yarasıyla, öylece kımıldamadan yattı. Sığırtmaçlar kadını orada rastlantıyla elinde bir kırbaçla, ağzı açık olarak buldular. Onu oraya gömmüş olan iki çingene ancak karanlık basınca kasabadan yola çıkabildiler. Katil ormanda kaybolmuştu. Kimse de aramamıştı onu. Ama üç gün sonra Tiyana'nın tümseğinin yanıbaşında canına kıymış olarak bulundu. Aynı yere gömdüler onu da. Burası bugün de Tiyana'nın Mezarı olarak anılır.

Evlerde bunlarla buna yakın şeyler olup dükkânlarda konuşulurken (genel olarak dükkânlardaki bütün konuşmalarla evlerdeki mutsuzluklar birbirini andırırdı) Meydan'da kötülüklerle kadınların inanılmaz işlemlerinin oyunu sürüp gitmekteydi. İşte o sıralarda Anika da Diyakoz diye anılan Dobrun Başpapazının oğlu Yakşa'yla savaşına başlamış oluyordu.

II

Anika'nın ünü, artık uzaklara kadar yayılmış-

tı, ama Dobrun Başpapazının oğlu Yakşa Poruboviç, kasabaya gidip kızı görmeyi düşünmemişti bile. Kadından çok rakıdan hoşlanıyor, rakıdan daha çok da başıboşluktan gezip tozmaktan zevk alıyordu.

Yirmi yaşında olmasına karşılık iki kadılığın da en boylu, en güçlü delikanlılarındandı. Kuryakoviç (*) denilen Neco adlı biriyle güreşmeye tâ Çayniçe'ye gitmiş, adamı da yenmişti.

Teninin beyazlığı, tüylerinin kızıllığı, sert bakışlı yeşil gözleriyle Yakşa babasının tam tersiydi. İnce uzun boyu, gençliğinden bu yana saçlarının aklığı, kaşları arasındaki kara beni, solgun yüzüyle Başpapazın doğumundan ölümüne kadar, ağır bir düşünce gibi, taşımak zorunda olduğu kendine de, başkalarına da ağırlık veren bir durgunluğu vardı. Zengin, şen, iyi yürekli bir adam olan annesinin babası Ternovalı Milisav dedeye benzemişti Yakşa.

Başpapaz, biricik oğlunu sonsuz bir sevgiyle seviyor, onun böyle boşunalık içinde tedirgin biri oluşuna da çok üzülüyordu. Geçen yıldan beri Yakşa diyakozluk yapıyordu. Şimdi babasının bütün çabası onu evlendirip papaz yapmaktı. Ama Yakşa, papazlıktan öyle pek fazla hoşlanmıyor, evlilik sözünüyse hiç mi hiç duymak istemiyordu. İyi yürekli, cimri kara kuru bir ihtiyarcık olan Başpapazın karısı, kimi oğlunun yanını tutar, kimi de kocasını desteklerdi. İkisi için de ağlardı sonra.

O kış, Yakşa biraz uslanmıştı. Daha sık evde

(*) Kurdoğlu. (Çev.)

kalıp evlilikten konuşulmasına izin veriyor, yalnız kendisi söze karışmıyordu. Hıdrellezden sonra Sarayevo'dan metropolit Yosif beklenmekteydi. Metropolitin gelişine kadar Başpapaz oğlunu evlendirebileceğini umuyor, metropolitin de böylece oğlunu kutsayacağını hesaplıyordu. Ama kışın sonuna doğru bir iş için Yakşa Višegrad'a gitmişti.

Balıkların döllenme mevsimiydi. Bu yüzden şubat sonlarıyla martın ilk yarısında Rzav ırmağında büyük bir balık akını olurdu. Bu balık sürüleri, genellikle, birkaç gün aralıkla üç dönemde akın ederlerdi. Balık sürülerinin geçişi, çoğunlukla, şafaktan önce olur, o günün öğle saatlerine yakın sürerdi. Bu günlerde herkes balıkçılardan başka yılda bir, mevsimden mevsime bu işi yapanlar da avlanırdı. Ağı olan herkes Rzav'a inip ağını atardı. Çocuklar sığ yerlerde dolaşarak tencerelerle ya da elleriyle tutarlardı.

Yılın bu üç gününü herkes bir bayram gibi karşılar, bu bayram her yıl, ilkyaz yaklaşırken yenilenirdi. O günlerde bütün evler zeytinyağı kokusuna bulanır, balık fiyatları düşer, bıkılıncaya kadar balık yenirdi. Sonuncu sürüyü, genellikle, çevre köylüleri toplar, bunları yüklenerek köylerine götürür, orada iplere asarak kuruturlardı.

O sabah, Dobrun yolunda olan Yakşa, yol boyunca Rzav'la çevresini dolduran balıkçılar, kıyısında karıncalar gibi kaynaşan çocuklara bakıyordu. Güneş, adamakıllı ısıtıyor, toprak tütüyor, balıklar suda parıldıyordu.

Yakşa, kasabadaki işini geldiği gibi çabucak bitirip Dobrun'a dönmek üzereyken eşraf çocuk-

larından bir kısmının toplanıp balık mezesiyle rakı içtikleri bir dükkâna uğramak zorunda kaldı. Delikanlılar, balıkçılar arasında balıkçılığı kadar sarhoşluğu ile de ünlü olan Gazi'yle alay ediyorlardı. Gazi, hâlâ yaş olan, üzerinden ağır kurşunların sarktığı yalınayakları altında suları süzülen ağını elinden bırakmadan ayakta duruyordu. Avladıklarının hepsini sattığından beline kadar ıslanmış durumda, titriye titriye rakıyı üst üste yuvarlıyordu şimdi. Bu yıl balık avının nasıl geçtiğini, ne kadar balık avlayıp kaç para kazandığını soranlara bütün balıkçılar gibi tam karşılık vermekten kaçınıyordu.

— Keseyi doldurup Anika'ya peşkeş çekeceğini söylüyorlar, diye atıldı gençlerden biri.

— Ben mi Anika'ya gidecek mişim? Sizin ağalardan bana sıra mı gelir, diye bir yandan sigarasını sararak bir yandan da ayak değiştirerek karşılık veriyordu Gazi.

Gerçekten o da Anika'ya gitmek için boşu boşuna bekleyenlerden biriydi, ama ordakiler konuşmayı Anika'ya dökmek istediklerinden takılıyorlardı ona.

Gazi, parasını ödeyip silkinerek, titriye titriye dükkândan çıkarken,

— Bunu sizler, siz ağalar becerirsiniz, diyordu. Bu mal bana göre değil, ben sudan geçinen bir adamım.

Dükkânda kalanlarsa Anika konusundaki sohbeti sürdürüyorlardı.

Hemen o gece Yakşa, Anika'yı görmüştü. Bir daha da Dobrun'a, evine dönmek istemedi. Bütün

gecelerini Anika'nın yanında geçiriyordu; kadın da galiba yalnızca onu alıyordu yanına. Bu yüzden şimdi kasabalılar hep Başpapazın oğlunu konuşuyordu. Kadınlar onu görünce başlarını çeviriyor, erkeklerse kendisine ya akıl veriyor, dedikodu ediyor ya da düpedüz kıskanıyorlardı.

Başpapaz, boşuna adam gönderip haber salarak korkutmaya, gözdağı vermeye çalışıyordu. Hiçbir şeyin kâretmediğini görünce kendi gidip oğlunu geri getirmeye karar verdi. Bu da işe yaramadı. O zaman Višegrad kaymakamına başvurdu.

Ünlü zenginlerden Plevlyaklı Cevat Paşa'nın oğlu kaymakam Ali Bey, çoktan daha iyi, daha yüksek bir mevki sahibi olabilirdi, ama o, Sokollu soyundan gelen annesinden ötürü her türlü büyüklükle efendiliğine, özellikle hesap kitapla zenginliğe karşı ilgisiz kalmaktaydı. Yirmi beş yıl önce, kasaba, kısa süren bir gelişmeyle bolluğa kavuştuğu devrede, Ali Bey, daha yirmi bir yaşındayken kasabanın polis kumandanı olmuştu. Ticaret, o yıllarda Višegrad köprüsüne yöneldiğinden kasaba malla, parayla, yolcularla dolmuştu; onun için, kasabada yeterli sayıda zaptiyeyle becerikli, rüşvet düşkünü olmayan bir kumandan bulunmalıydı. Bu arada, yıllar geçtikçe ticaret başka yöne yönelmiş Višegrad yolunu bırakmıştı. Yabancılar seyrek uğruyordu artık. Zaptiyelerin sayısı azalmıştı. Bir Ali Bey, Višegrad'ı bırakmak istememiş, burada kaymakam olarak kalmıştı. Babasıyla birlikte iki kere Ulah elleriyle Sırbistan savaşlarına gitmişler, her ikisinden de Višegrad'taki eski görevine dönmüştü.

Drina kıyısında, Višegrad'ın en güzel evlerinden olan geniş bahçeli iki evi vardı. Birkaç kere evlenmiş, hepsinde de karıları ölmüştü. Kadınlara olan düşkünlüğüyle tanınırdı. Yıllar geçtikçe daha çok içiyor, ama ölçüyü de elden bırakmıyordu. Düzensiz yaşamasıyla yaşının geçkinliğine karşılık ince yapılı kalmıştı. Yüzünün sert, tedirgin çizgileri, zamanla gülümseyişi andıran bir sâkinliğe dönüşmüştü. Bembeyaz bıyıklarıyla iyice seyrekleşmiş sakalları arasından yıpranmamış, pembe ağzı görünüyordu. Konuşurken sesi sıcaklaşır, gözleri içtenlikle parıldardı. Ilıcalara tutkundu. Onları duyduğu her yerde arar; şifalı kaynağın bulunduğu her yerde de kendi parasıyla ya bir çeşme ya da hamam yaptırırdı.

Nüfus bakımından olduğu gibi, alışveriş bakımından da çökmüş olan kasabada kaymakamın çoktandır herhangi bir işi, herhangi bir kaygısı yoktu. Soyluluğunun bütün belirtilerini kendinde taşıyan suskun, güleç bir insan olan kaymakam, yavaş yavaş yaplanıp hem kendisine, hem de başkalarına yardımcı olarak yaşayıp gidiyordu. Ya Plevlye'deki mallarını yoklamaya gider, ya da dostlarıyla sazlı sözlü teferrüçlere çıkardı.

Direk gibi doğru, derin, resmi sesi, donuk bakışları, bembeyaz yüzü, hen an değirmenden geliyormuşçasına yüzü gibi beyazlaşmış elbiseleriyle bu Dobrun Başpapazı ötedenberi kaymakama sıkıntı verirdi. Şimdi de onu soğuk karşılamış, ama kendisini dinledikten sonra işe el koyacağına söz vermişti. Rahmetli Kırnoyelçev'in kızıyla ilgili bir şeyler duymuş, ama ilgilenmemişti; bu yüzden

birçokları burnunun büyüklüğünden dolayı acımışlardı ona. Zaptiyeleri salıp Yakşa'yı Dobrun'a gönderecek, kızı da yola getirecekti.

Başpapaz, utancından ölerek, çirkin, yarı kör bir adam olan Višegrad papazı Yose'nin evinde kalmış, oğlunun gelmediğini, kaymakamdan da hiçbir haber çıkmadığını görünce uslu atına atlayıp yüreği acıyla yüklü Dobrun'a dönmüştü.

Başpapaz dışarı çıkınca, kaymakam, Višegrad'ın zaptiyebaşısı Salko Hedo'yu çağırıp o gâvur karısına giderek uslu durmazsa değnekle yola getirileceğini bildirmesini, Yakşa'nın da hemen Dobrun'a yollanmasını buyurdu.

Hedo da buyurulanları hemen yerine getirdi. Resmî elbiseyle atına kurulup Anika'nın avlusuna yaklaştı, avluda bir şeyler yapan Yelenka'ya evlerinin çevresini saran her türlü düzensizliğe bundan böyle gözyumulmıyacağını sertçe bildirdi, Dobrun papazının hayırsız oğlunun da hemen Dobrun'a gitmesinin gerektiğini, gitmezse kendisiyle başka türlü konuşacağını söyledi. Yelenka bir koşu gidip her şeyi Anika'ya anlattı. Anika, hemen evinin kapısında belirdi, ama Hedo, bunu bildiğinden iri atının üstünde tırısla yola koyulmuştu bile.

İnsanların yargısıyla yeryüzü gerçeklerinde olduğu gibi yanılgılı, ağır hareket eden Hedo, böylece görevde otuz yılını doldurmuştu. Karmakarışık, derin, acaip kırışıklarla doluydu yüzü, kimsede pek rastlanmıyacak biçimdeki bu kırışıklıklar alnını, burnunu, sakalını örttükleri gibi seyrek bıyıklarını tutup örümcek ağı gibi kırmızı boynunu sarmıştı. Bu buruşukluk çıkmazından yaşlanmış

bir atın bakışlarını andıran kirpiksiz, iri, yuvarlak gözleri bakıyordu. Kasabadaki otuz yıllık zaptiyeliği onu bu duruma getirmişti.

Kaymakam, komşu kadılıktaki tatsızlıklardan bile hoşlanmazdı, Hedo, bu yüzden ona olumlu yönden çözümlenmemiş hiçbir şeyi bildirmezdi. Sık sık değiştirilen zaptiyeler ya rüşvet düşkünü kişilerdi ya da aşırı duygulu. Bu yüzden yirmi beş yıl boyunca çevrenin bütün zararlı işleri, sarhoş dalaşmalarıyla komşu kavgalarından başka en büyük soygunlarla en korkunç cinayetlere kadar hepsi Hedo'nun başına patlardı. Önceleri genç bir zaptiye gibi bazan kendini gösterdiği de olurdu. Böylece zaptiyebaşı olmuştu zaten. Ama yavaş yavaş çatışmaların, cinayetlerin ve öteki kötülüklerin doğasal, kaçınılmaz birer olay olduğunu anlayan Hedo'nun gözleri bunları izlemek, elleri tutmak sonra da bir çözüme varıp cezalandırmak için gevşemişlerdi. Zamanla görevinde yönetimle güçlülük duygusuna sahip olacak yerde tam tersine, kötülükler karşısında bir çeşit batıl korkuya kapılarak kötülük yapanlara saygı bile duymaya başlamıştı. Görevinin emrettiği her yerde hemen belirirdi, ama bunu suçluyla karşılaşmak için değil de, onu, gösterişine güvenerek kendi bölgesinden başka bir yere gitmeye zorlamak için yapardı. Yıllar boyunca insanların işledikleri kötülüklerle çektikleri karşısında özel bir görüşe sahip olup bilinçsizce de olsa bütün davranışlarını ona göre ayarlamaktaydı. Karşıt iki kanıya dayanıyormuş gibi gelen bu görüş gerçekte tıpatıp birbirinin aynıydı. İlkine göre, insanlar arasında varolan kötülükler, mutsuzluk-

lar, tedirginlikler süreklidir, kaçınılmazdır; bu yolda herhangi bir değişme olanaksızdır. İkincisine göre, her şeye eninde sonunda çözüm yolu bulunur, çünkü dünyada hiçbir şey sürekli değildir; komşular barışır, cinayet işleyen ya kendi teslim olur ya da başka zaptiyelerle zaptiyebaşının bulunduğu ayrı bir bölgeye kaçar; çalınan eşyalar ergeç bulunur, çünkü insanlar yalnız hırsız değil aynı zamanda geveze ve gammazdırlar; sarhoşlar ayılır, bu yüzden onlarla sarhoşken, ne yaptıklarını bilmezlerken uğraşmak gerekmez.

Bu iki kanı, Hedo'nun bütün resmi çalışmalarını yönetmekteydi. Herhangi bir dâvayla cinayetin içine kadın karışınca, onun her zamanki sinikliği gerçek bir hareketsizliğe dönüşürdü. Böyle durumlarda o, ensesine eşekarısı konmuş birini andırır, iyice pısıp arıyı kendi bildiğine bırakarak akıllıca bir davranışla arının kendiliğinden uçmasını beklerdi. Herhangi bir suçu kovuştururken kadınla karşılaşırsa orada durup büyük bir umursamazlıkla daha ilerisini araştırmazdı. Bunu, belli ki, bilinçle yapmıyordu. Görüşü ona bunu öğretmişti, içgüdüsü de bu yola götürmüştü onu : kadınların da içinde oldukları dâvaya karışmayı güreşirken köprüye gelmekle bir sayardı.

O gün akşama doğru Yakşa gelince, Anika onu görmek istemedi. Yakşa'nın bütün yalvarmaları, Anika'yı kandırmaya çalışması hiçbir işe yaramamıştı. Onu görmemekte ayak diriyerek bununla ilgili bir şey de konuşmak istememişti. Yakşa'nın bütün ateşli sözlerini kadın, iğneli bir dille karşılıyordu :

— Niye Dobrun'a gitmiyorsun? Baban çağırıyor.

— Babam yok benim. İyi bilirsin bunu sen.

— Nerden bileyim? diye sâkince sordu kadın.

— Geceleri sana söylediklerimi çok iyi biliyorsun sen, ben de senin bana söylediklerini hatırlıyorum.

Yalnız kendisiyle onun anlayacağı geçmiş gecelerin anlamsız sözleriyle okşamalarını hatırlatıyordu. Kadın, inatla susuyordu. Yakşa, başkasınınmış gibi hafif bir sesle kekeliyordu :

— Ben sana «Anika, şafak söküyor» diyordum, sen... sen avucunla gözlerimi örtüyordun...

Böylece sırasıyla geçmiş gecelerin ayrıntılarını seriyordu ortaya. Bu iri yarı adamın oturduğu yerden bütün bunları, bir kadın gibi, birer birer sayıp döküşünü görmek hem gülünç, hem acıklıydı. Anlaşılan bu sözler onu, aşk gibi sarhoş ettiğinden ne söylediklerinin, ne de yaptıklarının farkındaydı. Anika onu sâkin, söze karışmadan, yaslı gibi, ama alay etmeksizin dinliyordu. Ayrılırlarken Yakşa'nın onu bir daha ne zaman görebileceği konusunda üstelemesine karşı kadın gülümsiyerek şu karşılığı verdi:

— Belki de Dobrun'da, Meryem Ana gününde.

Bundan sonra Yakşa, Zariye'nin meyhanesine postu serdi. Anika'nın kapısına uğrayarak Yelenka ve Saveta'yla oturamıyacak kadar utancı kalmıştı. Bütün gün içip çevresindekilere rakı ısmarlıyarak büyük yumruğu masaya dayalı, kaykılan güzel başı duvara yaslı, yüzü, isli tavanda bir şey okurmuş gibi yukarı dönük olarak aynı yerde, kımılda-

madan otururdu. Herkes neden ayyaşlığa vurduğunu bildiği halde, Anika'yı hatırlatmaktan kaçınırdı.

Saatlerce böyle oturup tavana bakarak kadının sözlerinden çok suskunluğunu düşünüyordu. Kadının suskunluğuyla dopdolu olarak bu suskunluğu tâ derinliklerinde duyuyordu. Gözlerini yummaksızın onu, başı, saçlarını iyice gizleyen ak bir örtüyle sıkı sıkıya kapanmış olarak minderlikte otururken görebiliyordu. Elleri kucağında, fal bakıyormuş gibi avucunu öteki avucu içinde tutuyordu. Yüzü kocaman ve aktı, elma yanakları kabarmıştı, donuk gözlerinden yayılan gülümseyişi bu kabarık elma yanakları iyice aydınlatıyordu. Bu suskunluk karşısında Yakşa'nın soluğu daralıyor, gözleri dumanlanıyordu. Bir kere daha yanına otursun isterdi, o zaman başını iki eliyle kavrayıp hızlıca kıvırarak döşeğe, yere, otlara çekmekten kimse alakoyomazdı onu. Tam o anda kadının onu adamakıllı uğraştırmış olan soğuk gururunu hatırlar, belki de yenebileceği bu duyguyu kırmakla hiçbir şey elde edemiyeceğini ayırdederdi. Birden, başını duvara çarpmışçasına kendine gelir, büyük yumruğu masanın üstünde çaresiz titrerdi.

Yakşa, Zariye'nin meyhanesinde içip Salko Hedo da bundan haberi yokmuş gibi görünürken Anika'nın evinin çevresinde yeni yeni dövüşlerle çatışmalar sürüp gitmekteydi. Anika, artık kimseyi içeri almak istemeyince sarhoşlar kapıya saldırır, öbürleri de, biraz daha ayık olanlar, bu yolla Anika'ya kendilerini beğendirmek amacıyla onları kapıdan uzaklaştırırlardı.

Hedo'yu iyi tanıyan kaymakam, Anika'nın evi-

ne giderek bu kadının durumunu kendisi ele almaya karar verdi. Bir öğle sonu yanında bir zaptiyeyle gitti de. Zaptiye yalnız başına döndü. Karanlık basıncaya kadar orada kaldı kaymakam. Ertesi gün yeniden gitti.

Başka türlü de olamazdı zaten. Hayatında birçok kadın tanımış olan ama eline çok az seçme fırsatı geçiren kaymakam, bu kadının başkalığını sezmişti hemen. Kasabanın kuruluşundan bu yana, insanların doğup evlendiğinden beri bunca çekici bir gövdeyle bakış görülmüş değildi. Onu çevreliyenler için doğup yaratılmamıştı bu gövde. Başlıbaşına bir olguydu bu.

Kaymakam, bilinen ama çoktandır yitirilen bir şeyi bulup tanımış gibi bu güzellik karşısında donup kalmıştı.

Derinin donuk aklığı, coşkun kan dolaşımını gizleyerek yüzde sert bir çizgiyle karşılaştığında, birdenbire hiçbir geçit bulamadığından, ya dudakların koyu allığında kırılır ya da güçlükle seçilebilen tırnaklarla kulak çevresinde belirlenen bir kızıllığa dönüşürdü. Bütün bu büyük uyumluluğu içinde gösterişli suskunluğu, başkalarını hiç hesaba katmayan kendine dönük davranışlarıyla amaçsız, gereksiz büyük bir çarlık gibiydi bu gövde; kendine yetiyor, gizliyecek bir şeyi olmadığı gibi bir şeyler sunmak gereğini de duymadan sessizlik içinde yaşayıp başkalarının konuşma isteklerini nefretle karşılıyordu.

Bunların hepsi kaymakamın karşısında duruyor, kaymakam her şeyi olgun bir adamın gözleriyle görüp yaşamanın gerçek değerinin ne olduğunu

kestirdiğini sandığı anda, bu yaşamanın elinden kaçarak kısaldığını da anlıyabiliyordu. Anika'dan başka bu Türk'ü ne engelliyebilirdi? Kadın onu engellemiyordu.

Ertesi gün, kaymakam ikinci uğrayışından sonra Anika kuyumcu Tane'yi çağırdı.

— Yazı yazmayı biliyor musun?

— Biliyorum, dedi Tane, söylediğini kanıtlamak istercesine sağ elinin parmaklarını açarak gözlerini sevgiyle kırpıştırdı.

Tane, dükkânından divit, kalem ve kâğıt getirmişti. Şimdi minderliğin üstünde Anika'yla yanyana oturuyordu.

— Söylenen her şeyi yazabilir misin?

— Yazabilirim sanıyorum.

Her çılgın kadında var olan kudurganlık, Anika'ya buyuruyor, o da buları Tane'ye aktarıyordu. Tane, bir yanına eğilmiş, yavaşça harfleri dizip buruşuk yüzü, dili gibi, kalemin hareketini izliyerek yazıyordu. Anika söylüyordu.

«Sen Dobrun Başpapazısın, bense Vişegrad'ın gizlisi. Nurlarımız ayrı, öyleyse senin olmayan şeye dokunmasan daha iyi edersin.»

O ana kadar da bir iki kelimede kararsızlık gösteren Tane, burada büsbütün duraklayarak Anika'ya gülünç, kaygı dolu bir bakışla baktı, kadının bunun bir şaka olduğunu, mektubun da Dobrun'a gönderilmemesini söyliyeceğini bekler gibiydi. Oysa Anika, ona hiç bakmadan sertçe uyardı :

— Yaz!

O da, aynı gülünç, kaygı dolu yüzüyle yazmaya koyuldu.

«Sen Nedelykoviç'in çitinden atlayıp da Nedelyko, mısırların içine köstebek girdi sanarak az kalsın seni öldüreceği sırada ben daha doğmamıştım. O gün bugündür dul kadınların evlerinde söylenir durur bu. Buna rağmen ben hiçbir zaman senin sağlığın ya da geçmişinle ilgilenmedim. Sense bana kaymakamla zaptiyeleri gönderdin. Taşın altındaki yılanı uyandırsaydın daha iyiydi. Şimdi dinle Başpapaz, kaymakam ondan sonra daha iki kez bana geldi, bir çocuğunki gibi kuşattım kılıcını beline, o da, o yaşlı haliyle bana leğenle peşkir tuttu, canın isterse dinle beni. Kaygılandığın yakışıklı oğlunsa işte orada, Zariye'nin meyhanesinde, tıpkı bir damat gibi traşlı, bir ceset gibi de sarhoş, ama bir şey değil bu, onu rahatça eve götürebilirsin, çabucak ayrılır, sakalı da büyür, bana kalırsa piskopos bile olabilir.»

Burada durakladı. Tane de soluk alabildi böylece, harfleri, giderek bütün bir heceyi atlamasına karşılık söylenenleri güçlükle kaleme alabiliyordu çünkü.

Anika'nın Dobrun Başpapazına yazdığı mektup hemen ertesi gün kasabaya yayılmıştı. Ne var ki, kaymakamın da Anika'nın evine gidip gelmeye başlamasından bu yana kasabalılar hiçbir şeye şaşmaz olmuştu. Kasabada olup bitenler karşısında Başpapaz, söylentiye göre, cübbesini ters giyip tersinden yakılmış mumlarla beddua ediyormuş.

Bu duruma son vermek için kasabada artık erkeklerden hiçbirinin yardımcı olabileceğine inanan kalmamıştı; Tanrının yardım elini uzatmasını beklemek gerekiyordu. Yine de Anika, bir kere daha

kasabayı şaşkınlığa uğratmayı başarmıştı.

Küçük Meryem Günü'nde, şehirlilerin uğradığı, ama özellikle en uzak köylerden gelen çok sayıda köylünün biriktiği Dobrun kilisesinin çevresinde büyük bir Kilise Meclisi toplanırdı.

Küçük Meryem Günü arifesinde, öğleden sonra, Anika Dobrun'a doğru yola çıktı. Yelenka ile birlikte uslu, iri atlara binmişlerdi; arkalarından da bir delikanlı geliyordu. Kenar sokaklardan geçiyorlardı ama Anika'nın Dobrun yolculuğu çarşıya çarçabuk yayılmıştı. Çarşıda herkes ordan oraya koşup boyunlarını uzatarak uzaktan olsun yamacı kıvrılışlarını, Strajişte'den geçişlerini gözlüyordu. Kalfalarla çıraklar kendilerine çatılarda iş buluyorlardı. Damların üstünde, bacaların arasından Anika'nın gözden uzaklaşmasına bakıyorlardı.

Anika'nın hemen ardından, Çingenenin birinden kiraladığı bitkin bir atla kuyumcu Tane de yola koyulmuştu. Her zamankinden daha solgun, sarkık yüzüyle, en küçük bir utanma duymadan, çarşıyı bir baştan bir başa geçti. Ne takılanlara aldırış etti, ne de alaylı selâmlamalara; belki de bütün bunları duymamıştı bile. Ama yamaçta gözden yitince çarşıyı bir çeşit şaşkınlıkla öfkeli bir sessizlik sardı. Herkes dükkânına çekilmiş, işleriyle hesaplarına dalmıştı. Az önce Tane'ye gülenler bir yolunu bulup Anika'nın ardına düşme fırsatından asıl kendilerinin yararlanması gerektiğini gizli gizli düşünüyorlardı. Bu yüzden kimileri sözüm ona deri satın almak için köylere çıktı, kimileri Dobrun'a gitti, kimileri de Priboy'a pazara yollandı. Gece bastırınca, aynı kestirme yollardan, yaşlıla-

rın ardından gençler de yola koyulmuştu. Aralarından birçoğu daha çocuk denecek yaştaydı, herhangi bir şey de bekledikleri yoktu, ama Anika yüzünden karanlıkta yitip Rzav'ın kıyılarındaki kayalıklarda parçalanmaktan hoşlanıyorlardı nedense.

Çelik Köprü'nün orda Tane iki kadına yetişti. Yelenka Tane'ye bağırdı. Tane, sessizce gülümseyerek Anika'nın sırtına bakıyor, onun ağzından çıkacak sözü bekliyordu.

— Ne yapıyorum ki sana?

Yelenka, öfkeyle atını durdurdu.

— Yapıyorsun işte. Na buramda oturuyorsun. Višegrad'da gördüğümüz yetmedi mi? Ne işin var ardımızda? Evine dön, karının yanına, çocuklarını salla!

İkisi de arada Anika'ya bakıyor, ama Anika, atının üstünde giderken ne başını arkaya çeviriyor, ne de konuşulanları duyduğunu belli ediyordu. Yelenka, kızgınlıkla atını dürterek Anika'ya yetişti. Tane ise, başı önünde, yularını gevşettiği atın üstünde, adım adım onları izliyordu.

Böylece yüz adım kadar gittiler. Anika, beklenmedik bir anda arkaya döndü. Tane, birdenbire onunla gözgöze geldi. Atları birbirine karışmıştı. Anika'nın uçları omuzlarından sarkan ince, ak bir tülbentle sarılı yüzü sıcaktan pancar gibiydi. Tatlı, çocuksu bir gülümseyişle güldü. Tane sırıttı. Sırıtınca seyrek dişleriyle renksiz dişetleri göründü, üzgün kahverengi gözleri de nemlenmişti.

— Tane, Mecuselçe'deki dükkândan limon almıştım, onları tezgâhın üstünde unuttum. Allah aşkına Višegrad'a dön de al onları. Dobrun'a kadar bize yetişirsin.

Mutluluktan ağzını kapatmamacasına gülümseyen Tane, kendisinden istenileni güçlükle ayırdedebildi.

— Limonlar... Mecuselçe'de... Gidiyorum, gittim bile...

Hemen geriya dönüp üzgün üzgün Vişegrad yolunu tuttu, vuruşlara aldırmayan Çingene atını boşuna dürtüklüyordu. Zaman zaman arkasına dönüp Anika'nın uzun, ak tülbentinin uzaklaşışına bakıyordu.

Anika'nın kurnazlığı karşısında Yelenka, kendini gülmekten güçlükle alakoymuştu. Tane, dönemeci kıvrılır kıvrılmaz kahkahayı koyverdi. Anika, hiçbir şey söylemeden yalnızca gülümseyerek yol alıyordu. Delikanlı, onları ilerde, bir gölgede bekliyordu.

Dobrun Panayırı iyice gürültülü ve canlıydı. Anika'nın burda bir yerde olduğundan sözediliyordu ama kendisini ne dinî tören sırasında, ne de öğleden sonra kilisenin çevresinde gören olmuştu, gene de herkes onu konuşuyor, onu bekliyordu. Kuyumcu Tane şarkı söyleyen, içki içen insanların arasında acı acı çevresini araştırarak dolaşıyordu. Sarhoş köylülerce itilip kakılıyor, gene de durmaksızın dükkânda Anika'nın hiçbir şey unutmadığını görünce kendisinin satın aldığı bir fişek limonu sabahtanberi elinde dolaştırarak Anika'yı arıyordu. Akşama doğru Anika Yelenkay'la birlikte ortaya çıktı. Kilise avlusunun tam ortasına kurulmuş büyük bir çadırın içinde yüksekçe bir yere oturmuşlardı.

Başpapaz Anika'nın geldiğini haber alır almaz

deliye dönerek kendi başına gelip avludan onu kovmak istedi. İleri gelenlerle yaşlılar güç durdurdular. Aralarından iki kişi, bu kötü kadınların hemen bu kutsal yerden uzaklaşmalarını bildirmeğe gitti.

Bu arada Anika'nın çevresini çoktan büyük bir erkek kalabalığı sarmıştı. Başpapazın adamları önce gülerek karşılandılar, ardından küfürler geldi. Anika onları görmezlikten gelmişti. Soylular kadınları oradan uzaklaştırmak istediklerinde de genç köylülerle çoğu sarhoş kasabalılardan meydana gelen büyük bir duvar örüldü karşılarında. Soylular, tâ başpapazın evine kadar kovalandılar. Kapının önüne güçlükle kapağı atarak kurtuldular.

Başpapazla köyün yaşlılar kurulu üyeleri basamaklardan aşağı inerken karanlık iyice basmıştı. Buna rağmen öylesine kalabalık birikmişti ki kapı iyiden iyiye tıkanmıştı.

En büyük kargaşalıklarda bile ne istediğini bilemeyen halk, kadınların oturdukları çadırdan yürüyüp papaz evinin kapısına dayanmıştı. Daha doğrusu birkaç sarhoş genç eve saldırmış, ötekilerse oldukları yerde dalgalanarak yalnızca kıpırdanabilmişti. Her dinî törende kavga çıkaran Liyeştanlılar en çok bağırıp çağırıyordu. Bu yıl, kavga için, görünürde en büyük nedeni yakaladıklarından mutluluk duyan Liyeştanlılar seslerini iki kat yükseltiyorlardı.

— Vermiyoruz!

— İstemiyoruz!

Liyeştanlılar arasında en çok tanınan Limiç Kardeşler, öfkeden kendilerini kapıp koyvermiş,

dişlerini gıcırdatıp bıçaklarını sallayarak hiç gereği yokken birbirlerini yüreklendiriyorlardı :

— Kardeşim, ben senin uğruna...

Karanlık büsbütün koyulmuştu. Az önce Višegrad'dan gelen Yakşa, Dobrun yolunu, bütün gün kendi kendisiyle hesaplaşmaktan ancak akşama doğru alabilmişti. Halk ışıklandırılmış çadırlarla orda burda yakılmış ateşlerin çevresine toplanmıştı. Yalnız çok sarhoş olanlar, ortalıktan kaybolarak çitlerin dibinde kusuyor, inliyor, karanlıkta kendi kendileriyle bir şeyler konuşuyorlardı. Papaz evinin kapısı önünde sürüp giden kargaşalıkla bağrışmalardan birşey anlaşılmıyordu. Başpapaz kapının sahanlığında, arkasında birinin tuttuğu mumun ışığında yüzü kararmış ve solgun görünüyordu. Kendisini sıkı sıkı tutan köy büyüklerinin elinden kurtulmaya çabalıyarak konuşmaya çalışıyordu Başpapaz, ama gürültüden kendi söylediklerini bile duyamıyordu. Yüzünde ne korku, ne de şaşkınlıktan eser vardı, yalnızca öfkenin verdiği bir tuhaflık duygusu içindeydi. Uzun bir süre boşu boşuna konuya girmeye ya da bağırıp çağıran sarhoşlardan birine yaklaşmaya çalıştı. Başpapaz böylece çabalayıp dururken birdenbire tam kapının eşiğinde dikildi kaldı, bakışları en çok aydınlatılmış olan oporta yerdeki çadırda donup kalmıştı. Al bir aydınlık içinde Anika'nın dürüst, gururlu yüzünü görmüştü, bir yanında Yelenka, öbür yanında daha yeni gelmiş olan oğlu Yakşa, Anika'nın önünde eğilmiş, duygulu bir bağlılık içinde ona ellerini açarak annesiyle babasının gözleri önünde utanç veren inanılmaz bir görüntü yaratıyordu.

Ardındakilerin çok kalabalık olmadığını anlayınca başpapaz hepsini bir yana iterek yarıkaranlık basamaklardan odaya çıktı. Başpapazın karısı divanhanede güçsüz utancı, iki yanlı sevgisi bir de acısından titriyerek ağlayıp dövünüyordu, kocasını görünce, o ana kadar onu avutmakta olan kadınlarla birlikte adamın ardından koştu. Onların arkasına öteki akrabalarla köy büyükleri takıldı, bir ikisi de gerideki halkın basamaklara üşmemesi için kalmıştı. Odada, başpapazı karanlıkta duvardan uzun tüfeği indirirken buldular. Olduğu yerde sallanan halkın, aydınlık çadırın, çadırın içinde hâlâ iki büklüm duran Yakşa'yla oporta yerde bir heykelmişçesine kımıldamadan duran Anika'nın göründüğü pencerenin önünde yakalayabildiler başpapazı. Köylüler onu belinden tutarken karısı da tüfeğe asılmıştı. O sessiz, ama güçlü, kurtulmaya çalışıyordu. Köylüler bir yandan onunla boğuşurken öte yandan iki soluk arasında yatıştırmaya bakıyorlardı.

— Muhterem peder! Babamız! Yalvarırız!

Başpapazın karısı kısılmış hafif bir sesle ama korkunç bir biçimde mırıldanıyordu.

— Yapma, birlikte bölüştüğümüz ekmek adına, aşkımız adına yapma diyorum! Yapmaaa!

Böylece boğuşarak başpapazı biraz öteye, dışarsının görünmediği bir yarıkaranlığa sürüklediler. Burada başpapazın yukarı kalkık tüfeği yere doğru sarktı, onunla birlikte karısı da döşemeyi boyladı. Kimileri bayılan kadının çevresinde oyalanırken ötekileri de başpapazı arka tarafa bakan odaya götürdüler.

Dışardaki kalabalık yavaş yavaş yatışıyor, karışıklık son buluyordu. Herşeyi çabucak unutuveren sarhoşlar, başka eğlencelere dalıyor, kimileri aralarında anlaşırlarken kimilerini de yakınları ya atlara yük vurur gibi yüklüyor ya da aralarında cadde boyunca sürükleyerek götürüyorlardı. Yalnız bir iki kişi çadırın önünde duruyor, terden ve sıcaktan parıldayan sarhoş yüzüyle gözlerini kırpıştırarak Anika'ya bakıyordu. Anika da gitmek için hazırlanıyordu. Yakşa'nın kendilerini Višegrad'a kadar uğurlama teklifini kesinlikle geri çevirmişti. Şaşkınlık ve güçsüzlük içindeki Yakşa, acıklı bir sesle sordu :

— Kaymakam hâlâ geliyor mu?

Anika, hem onu dinliyor, hem de başka şeyler düşünüyormuş gibi dağınık karşılıklar veriyordu.

— Her gece, Yakşa. Nasıl oldu da onunla karşılaşmadın? Belki de kaymakam senin yoluna çıkmak istemiyordu?

Yakşa hakarete uğramışçasına titredi, Anika ise sâkin sâkin devam ediyordu :

— Yoksa sen mi onun yoluna çıkmak istemiyorsun?

Sanki ne konuştuğunu düşünmüyormuş gibi ekliyordu :

— Yarın yine gelecek, akşam yemeğinden hemen sonra.

O türlü bir gürültü patırtıdan sonra halkın bu kadar büyük bir çabuklukla dağılması insana tuhaf geliyordu. Mallarıyla avadanlıklarını az önceye kadar üstlerinde satış yaptıkları sandıklara dolduran kahvecilerle tatlıcılar bir de şerbetçiler

kalmıştı ortalıkta şimdi. Suyla bastırılmış ya da öylece bırakılmış ateşler artık sönüyordu. Karanlıkta sarhoşların bağrışlarıyla naraları duyuluyordu. Ama onlar da uzaklaşıyordu. Yalnız kimi kimsesi olmayan sarhoşlardan bir ikisi ya bir hendeğe devrilmiş yatıyor ya da herhangi bir çitin ardında yarısı yokmuş gibi duruyordu.

Başpapazın evinde daha uzun bir süre mumlarla öteki ışıkların parıltısı yansıyıp durdu, kadınlar bir yandan başpapazın karısını oyalarken öte yandan Başpapazın odasında oturan erkeklere rakıyla kahve götürüyorlardı. Başpapaz yatışmış, çevresindekilerle konuşmaya başlamıştı, ama bunu bir cenaze töreninden sonra yapıldığı gibi isteksizce yapıyordu. Sonunda, en arkaya kalanlarla yakın akrabaları da birbirleriyle bakıştıktan sonra kalktılar, yatışıp sâkinleşmiş gibi görünen Başpapaza allahaısmarladık dediler. Yalnız Başpapazın karısının yanında iki kadın kalmıştı.

Ev boşaldıktan sonra Başpapaz bir süre daha kendi odasında kaldı, ardından da kalkıp kapıyla Tasiçlerin evine bakan büyük odaya geçti. Ayak seslerini duyunca Başpapazın karısıyla kadınlar ürperdiler. Ama ondan sonra da odadan hiçbir ses gelmez oldu. Ötekilerden daha serin, kendi odasından da daha ışıklı olan bu büyük odaya biraz uyumak için geçtiğini sandılar.

Başpapaz büyük odada mumu yakıp kapıyı kilitliyerek sakalını, göğsünü, geniş solgun yüzüyle karanlık bir çukuru andıran gözlerini parıldatan ışığın yanına oturdu. Dışardan köpek havlamaları geliyordu. Kapının önü iyice karanlıktı, yalnız de-

renin öteki kıyısında, Tasiçin evinin dolaylarında birtakım ışıklar yanıp kıpırdıyordu. Başpapaz, ellerini önünde kavuşturmuş, bir ölünün üstünde oturur gibi sandığın üstünde oturuyordu.

İçindeki öfke hafifledikçe düşünceleri yoluna giriyor, ama acısı artıyordu. Bu durumda kendisine bir dayanak bulamayınca bunu daha önce de, geçmişte arıyordu. Yakında Dobrun'daki papazlığının otuzbirinci yılını dolduracaktı. Kilise ve halkla içiçe yaşadığından birçok kötülüklere tanık olmuştu, ama böylesini ummamıştı, kendi özünde, üstelik kendi evinin eşiğinde bu türlü beklenmedik bir talihsizlikle karşılaşacağını, ana babanın içini paralayıp yüzüne tükürten, hiçbir şeyle temizlenemiyecek, ne savaşla, ne ölümle ortadan kaldırılamıyacak olan böylesine bir şeyi düşünememişti.

İçine düştüğü sonsuz boşluğu, birdenbire sınırsız bir acıma duygusu yaraladı. İnsan oluşuna, soluk alışına, yemek zorunda olduğu ekmeğe acındı. Şu zavallıya, büyük oğlu Yakşa'ya, enayiliğiyle içine düştüğü rezilliğe acıdı. Bu durumda, sandığın üzerinde, bırakılmış bir öksüz gibi yüzü avuçlarının içinde hayatında ilk defa katıla katıla ağladı Başpapaz. Güçsüz ve silâhsızken bunca kötülüğün utancı, haksızlığı karşısında kendini tutmak için dişlerini sıkarak boş yere ağlamasını durdurmak istiyordu. Gözyaşları içini iyice kaldırıp alt üst etmişti. Daha güçlü, daha acı bir ağlayışla sarsılacakken birdendire kendine gelip doğruldu; canı yürekten, bütün varlığıyla, utanması olmayan, düşünceden yoksun o kahrolası kadına beddualar savurdu.

III

O gece, ay ışığında Anika Višegrad'a döndü. Ardından Yakşa da geldi. Ertesi gece Kaymakam, Anikaya giderken kahkaha çiçekleriyle kaplı çitlerden birinden üstüne ateş açıldı. Ali Bey, sağ omuzundan hafifçe yaralanmıştı. Aynı gece Yakşa, kasabadan sırra kadem bastı.

Anika, çingene hizmetçisini Ali Beyin sağlığını sormaya gönderdi, ama kadını delikanlılar sopayla kovaladılar. Anika bu yüzden çok kaygılanmadı. İyileşir iyileşmez kaymakamın geleceğini biliyordu, haber salarsa daha da önce gelirdi. Dobrun'a gidip geldikten sonra her istediğini yapabileceğini biliyordu. Bunu korku, kararsızlık ve büyük bir düzensizlikle idaresizlik içinde yaşayan kasabalılar da bilip görüyordu.

Eylül ayı. Bonopolye'nin üstündeki kara ormanlardan her gece Yakşa'nın yaktığı ateş görülüyordu; başkaldırıp dağa çıkmıştı Yakşa, çünkü ne Dobrun'a gidebilir; ne de kasabaya inmeyi göze alabilirdi. Onu yakalamak için boşuna koşup durdu zaptiyeler. Çabucak da vazgeçtiler bu işten, böylece Yakşa'nın ateşi her gece, kasabaya yarım saat uzaklıktaki Borovaç'ın ardında yanıp durdu. Herkes ormanda yanan bu ateşin Yakşa'nın ateşi olduğunu biliyordu. Bazen Anika da yalnız başına avluya çıkıp ilk yıldızlarla birlikte parıldamaya başlayan Yakşa'nın ateşine bir göz atar, ateşin gittikçe büyüyüp kızararak dağların ardıyla gökyüzünü kuşatan geceyi nasıl daha çok aydınlattığını seyrederdi.

Yakşa, ormanlarda gizlenirken Dobrun Başpapazı evinde ölü gibi kımıldamadan yatıyordu. Başucunda gece gündüz sulu gözlü karısı bekliyordu. Kadın, kendisine tek bir söz söylemesini istiyor, herhangi bir şey buyurması için yalvarıyor, başpapaz ise ak sakallarıyla bıyıklarının arasında kaybolmuş olan dudaklarını kemiriyor, durgun bakışlarıyla kaskatı, bomboş bakıyordu.

Kaymakam, kasabada, gecelerini Drina'nın kıyısındaki bahçesinde dostlariyle içerek geçiriyordu. Zaptiyelere Yakşa'nın tutulmasını buyurmuş, ama şimdi hem onları, hem papazı unutmuştu. Yarası çarçabuk geçmişti. Sarayevo'dan gelen şişmanca iki Osmanlı konuğu ağırlıyordu.

Konuklar, gündüzleri kaymakamın ırmağın kıyısındaki bahçesinde oturuyor, kumar oynuyor, erlere tepeden suya sarı kabaklar attırarak bunlara nişan alıyorlardı. Karanlık basınca da çingene çalgıcıları çağırıyorlardı. Geceyi hoş geçirmek için de Avusturya'dan getirdikleri demet demet havai fişeği yakıyorlardı. Bu görülmedik nesneler bütün kasabayı ayağa kaldırmıştı. Çocuklar uyumak istemiyor, pencerelerde, kaymakamın bahçesinden havai fişeklerin atılmasını bekliyorlardı. Bütün kasaba halkı bu kızıl, bu yemyeşil ışıkların yaz göğünün altında parçalanıp parıltılı su damlaları gibi dökülmesini, ardından ortalığın eskisinden daha çok karanlığa gömülmesini, bayırların üstünde parıldayan yıldızlarla Yakşa'nın durmamacasına yanan ateşini garip bir inançsızlıkla izliyorlardı.

Anika, artık hiçbir şey yapmıyor, hiç kimseyi de evine almıyordu. Akşamları da avluyu kitleyip

Yelenka'nın şarkı söylemesini bekliyordu. Yelenka'nın sesi, bütün kasabanın bir baştan bir başa duyabileceği kadar kalın ve dokunaklıydı. Anika onun yanına oturup sessiz, hareketsiz bir biçimde, yüzünde hiçbir kıpırtı olmadan dinliyordu şarkıyı.

Attığı her adımla söylediği her söz, ağızdan ağıza dolaşan Anika'nın başpapazı kendi evinin önünde küçük düşürmesine rağmen rahat ve mutlu olmadığından sözediliyordu. Korkuyla aldırmazlık karışığı bir saygıyla hâlâ evinin önünden ayrılmayan sarhoş bir Türk'e Anika'nın söylemiş olduğu bir söz dolaşıyordu ortalıkta.

Bu sarhoş, varlıklı, delişmen Rudo'lu bir Türk'tü. Ayıkken handa bulunuyor ya da kasabada dolaşıyor; içince —oysa her gün sarhoş oluyordu—, Meydan'dan doğruca Anika'nın evini boyluyordu. Günden güne daha aceleci oluyor, daha da atılganlaşıyordu. Yelenka ile Saveta'ya da onun gibi gelip orda bekleyen erkeklere saldırıyordu. Anika'nın pencereleri altında bağırıyor, tehditler savuruyor, kocaman bıçağını kapıya saplıyordu. Sonunda, bir akşam üstü, yine bıçağını sallayıp avlunun ortasında bağıra bağıra bu akşam birini öldüreceğini söylerken karşısına birdenbire Anika çıkıvermişti. İnce giyimli, papuçsuz ayaklarında apak çoraplarıyla iki adımda Türk'ün karşısına dikildi.

— Ne var? Ne bağırıyorsun? Ne istiyorsun sen? diye kısık ve boğuk bir sesle sordu Anika, yüzü adamakıllı durgundu, yalnız kaşları birbiriyle bitişmişti.

— Kimi öldürmek istiyorsun sen? İşte karşın-

dayım, öldür bakalım! Bıçağından korkan mı var sandın budala! Öldür hadi!

Türk, sarhoş gözlerini Anika'ya dikmiş, sürekli olarak bir şeyler çiğneyip yutuyormuşçasına kızıl bıyıkları oynuyor, boğazındaki traşsız adem elması inip kalkıyordu. Bıçağını da söylediklerini de unutmuş, kendisinin öldürülmesini bekliyor gibiydi. Anika, adamı avludan dışarı atıp ardından kapıyı kapattı.

Söylentiye göre, o anda Anika Yelenka'nın, Tane'nin, bir başka gencin yanından daha geçip sarhoşu kovaladıktan sonra evine dönerken, kendi için,

— Beni öldüren sevaba girer, diye bağırmış.

Aslında Anika yüzünden ortaya çıkan bütün bu kötülükle ortak kargaşalıkta her şeyin bilinip duyulduğu bu kasabada bile kimsenin duymadığı, bilmediği iki acıklı nokta bulunmaktaydı. Bütün ötekilerden daha çok ve daha ağır bir biçimde kendi başlarına, gizlice acı çeken iki kişi vardı. Anika'nın kardeşi Lale'ydi birincisi, öteki de Mihaylo.

Anika'nın adının kötüye çıkışının daha ilk günlerinde Lale eve gelmez olmuştu. Çarşıda da kendisini gören olmadı. Fırında yatıp kalkıyordu. Kızkardeşini reddetmişti. Herhangi bir rastlantıyla kızkardeşini anacak olsa aydınlık, çocuksu bakışları hemen bulanarak eşyalardan biri üstünde donup kalırdı. Ama hemen ardından apak unlu başını sallar, yüzünde asılmış gülümseyişiyle yarım akıllı insanların bakışları yeniden belirirdi. Şarkı mırıldanarak çocukluğunda babasından öğrendiği gibi somunların üstüne birörnek çizgiyi çekmek

için bıçağı çabuk çabuk ve düşünmeden saplamaya girişirdi.

Lale'yle ilgili olarak bilinenlerin hepsi buydu. Neler düşündüğünü, koskoca fırının ardındaki yarı karanlık odacığında nasıl acı çektiğini kapalı yüreğiyle ham aklı dolayısiyle hiç kimse bilemezdi.

Kırnoyelçev'in fırınından az ilerde, Baş Çarşıdan biraz uzakta, Mihaylo'nun oturduğu Ağa Nikola'nın evi vardı. Anika ondan ayrılalı beri Mihaylo, gerektiğinden daha çok yolculuk yapıyor, ama kasabada olduğu zamanlar, Anika'nın yaptıklarının kasabada onun için düşünülenlerle hakkında neler söylendiğinin haberleriyle çalkalanan dükkânlardaki konuşmalardan kaçamıyordu.

Oğlunu evinden kovduktan sonra ne karısıyla ne de kızıyla bu yüzden bir daha konuşmayan Ağa Petar Filipoviç, Mihaylo'yla dost oldu, onunla sık sık görüşüyor, aradaki yaş farkına karşılık, en iyi dostuyla konuşur gibi oluyordu. Çoğunluk ikisinin de, sabahın en erken saatlerinde bile Petar'ın dükkânında oturdukları olurdu. Daha dükkânların yarısı bile açılmamışken. Sessizlikle serinliğin ortasında, Ağa Petar, şişkin karaltısıyla dikilip ağır sesiyle konuşurdu:

— Görüyorsun, sen gençsin, ama ben sana bir şey diyeyim : yaşlılar ne söylemişlerse doğru söylemişlerdir. Her kadının içinde bulunan şeytanı ya çalıştırmakla öldürmek gerek, ya doğurtmakla, belki de her ikisiyle birlikte yapmalı bunu; kadın ikisinden de sıyrılıverirse o zaman öldürmeli onu.

Sanki o ana kadar bu konu üstünde hiç konuşmamışlar gibi, her seferinde, sesini yükselterek, dö-

nüp dolaşıp yeniden aynı şeyleri söylüyordu :

— Kardeşim Mihaylo, görülmüş şey değil bu.

Konuşurken Mihaylo, Tiyana gibi, Saveta gibi önceleri de adları kötüye çıkmış olanları hatırlatınca Ağa Petar, sözünü keserek şöyle diyordu.

— Bunun yanında Tiyana bir azizeydi. Saveta mı? Ona kalsaydı bu kasaba rahat uyuyabilirdi. Eskiden beri hep bir iki çingene karısıyla tek tük yoldan çıkmışlar olurdu, ama yerleri belliydi bunların : askerlerle hendeklerde buluşurlardı. Bunlara ne bakan olurdu, ne de aldırış eden. Ya bu! Neler olduğunun farkında mısın? Bununki kiliseye hakarettir, idareyi ele almaktır, hepimizi darmadağın edecek bu. Hem de kimse dokunamıyacaktır ona.

— Hiç kimse mi?

— Hiç kimse, Tanrıya inan ki öyle. O bugün, bu kasabanın hem paşası, hem de metropolitidir. Orospuyu öldürecek kimse olmayınca bizi dört yanımızdan ateşe vermek gerek. Çünkü yollarda pusu kuranlar ondan daha az kötülük yapmışlardır.

Kendi öz mutsuzluğuna gelinceye kadar Anika'nın yaptığı bütün kötülüklerle rezilliklerini bir bir sıralardı. İş kendi mutsuzluğuna dayanınca elini sallayıp acıyla yutkunurdu. Mihaylo, adamı avutmaya çalışırdı: Onun da sonu bir gün gelecekti elbet.

— Gelmez, sonu gelmez onun. Canı istediği kadar kalacak başımızda. Sen bizleri de, bu kasabayı da iyi tanımazsın. Her türlü kötülüğü önliyebiliriz de bunu yapamayız. Sırtımıza binmiş bir kere, hiç kimse bir şey yapamaz artık.

Mihaylo'nun başı önünde, düşünceli düşünceli dinlediği Ağa Petar'ın konuşmaları her seferinde böylece son bulurdu.

Acı çeken bu ihtiyar, konuşmalarının Mihaylo'ya nasıl acı verdiğini bilseydi yüzdeyüz konuşacak başka birini arar ya da tek başına, kendi içinde mutsuzluğunu dağıtmaya çalışırdı.

Aslına bakılırsa Mihaylo da ara sıra, insanların arasına nasıl karıştığına, çalışıp konuşmak için bunca gücü nereden bulabildiğine ve bir yıldır içinde olup bitenleri nasıl olup da gizliyebildiğine şaşıyordu.

Anika'nın durumuna bakarak Mihaylo, aldatılmış olan kısa süreli umudunun kendisine karşı koyduğunu görüyordu. Kendi kendisine öfkelenerek handaki olayın bir an için bile olsa örtülüp unutulabileceğini nasıl düşündüğüne şaşıyordu. Nasıl umutlanabilmişti? Bir defasında Sareyevo'da, pazarda, bir Sırbın Arnavutun birini bıçakladığını görmüştü. Bıçak yaranın içinde saplı kalmıştı. Yaralı, başkalarının kovaladığı kendini bıçaklıyan adama aldırmadan, yavaşça, soğukkanlılıkla ilk açık bulduğu kapıya doğru yürüdü. Adımlarını sayarcasına, hiç kimseye bakmaksızın, iki eliyle yarasını tuta tuta, bıçağı yarasından çıkaracakları ana kadar yaşayacağının bilincinde olarak yürüyordu.

Çok yakınlaşmış olan kaçınılmaz ölümünü sezercesine Mihaylo, şu «Kristo'nun işinin» handa o gece sona ermediğini, aradan geçen sekiz yılın da çekilen ıstırabı dindirmediğini anlıyordu. Mihaylo, o gece ölümcül bir yara almıştı. Aradan geçen sekiz yıl, Mihaylo için yaralı Arnavut'un gözleri kararmış,

iki eli yarasında ilk kapıya kadar olan birkaç adımlık yürüyüşü gibi geçmişti. Bu kasabacığa sığınarak sürekli sandığı bu aldatıcı umutla avunmuştu. Oysa şimdi avcılar izini bulmuştu.

Ne gariptir, bu sonuncu korkunç düşüncenin ardından içindeki korkuyla acı azalır gibi olmuştu. Sanki içinden üzüntülü, acılı biri konuşuyordu.

— Yaradan bıçağın çıkarılma vakti geldi. Kendi kendini aldatmaktan vazgeç.

Ne zamandanberi Kristiniça ile Anika'yı birbirine karıştırıp ikisini özdeşleştirmeye başladığını iyice hatırlamıyordu artık; sanki ikisi de, içinde, çoktandır, tâ baştan beri tek bir yüzdü. Hem de yalnız Anika değil, sekiz yıl boyunca karşılaştığı bütün o azınlıkta olan yoksul kadınlar da aynıydı onun için; hanlardaki sürtük kadınlar ya da isteklerinin baskısı altında kendilerinden kaçamadığı kollardaki çingene kadınlarının hepsi şimdi tek bir kadına dönüşmüştü : uzun boyu, dolgun vücudu, kızıl saçları, güçlü elleri, ateşli bakışlariyle Kristiniça'ydı bu. Kadınların hepsinde, ardlarında bıraktıkları kokularda; kaçmak isteğinden, gizlenmek isteğinden, arınmak isteğinden, unutmak isteğinden doğan her her şeyde yalnız onu görüyordu.

Oysa şimdi bu durum, kısa süreli bir görüntü ile bir anlık bir korkuyla tiksinti olmaktan çıkmıştı artık. Burada, kendisinden uzakta, ancak sesiyle ulaşabileceği bir kıyıda yaşıyan bir kadın, öldürülmesi gereken Kristiniça'yı çağrıştırıyordu. Bir zamanlar Anika'nın içinde uyandırdığı bütün umutlar şimdi yeni bir acıya, kendi kendine yapılan acılı bir siteme dönüşüyor, kadınsa işte bu kısa süren

üzücü oyunda ortaya çıkarak Mihaylo'nun en ince, en korkunç kuşkularını gerçekleştirmiş oluyordu.

Kimi zamanlar bir çocuk gibi yerli yersiz ayrıntılar üzerinde duruyordu. Sözgelişi o gece bıcağı Kristiniça'nın eline vermeseydim daha iyi olurdu diye düşünüyordu. Böylece o gece kaçtığı korkunç dünyanın etkisi onu kuşatıyordu. Bütün bunlarla hiçbir ilişiği olmasa da ne zaman bıçak dendiğini duysa hemen kendi kendine,

— Bıçağım onda kalmıştı, diye tutturuyordu.

Bilincin bu akılalmaz oyunu, Mihaylo'nun bütün yaşantısını yavaş yavaş sarıyordu.

Hepsi bir yana, uzun yıllar boyunca duyduğu birçok acılarla dertlerin yanısıra kendi kendisiyle yaptığı hesaplaşmalarda böylesine görülmemiş bir acıya uğrıyacağını düşünemezdi bile: Birkaç kere hep aynı düşü düşlemek, sürekli olarak da önceki düştekileri yeniden görmek. Böylece Mihaylo, Anika'yla hesaplaşmasını düşlemiş oluyordu. İlk olarak bu düşü ne zaman gördüğünü hatırlamıyordu bile, yalnız, her yeni düşün kimi zaman gerçeğin çok iyi bildiği bir parçasını, kimi zaman da bir kırıntısını getirdiğini görüyordu. Oysa gerçeği yansıtan bu görüntülerle düş düşlükten çıkıyor, gerçeğe yaklaşıp onunla karışmaya başlıyordu.

Aklında kaldığına göre, gördüğü ilk düş şöyleydi :

Işıklı bir sabah, yüzü, ağzı, insanın bütün gövdesini kaplayan taze bir esinti. Mihaylo, tam olarak ne olduğunu kavrıyamadığı ama ağırlığını iyice du-

yuran bir kararın etkisi altında çalımlı çalımlı dosdoğru gidiyordu. Önünde sanki yorulmak bilmez biri, yol ağızlarıyla sokakları boşaltıyor, kendisi de verdiği kararın ağırlığının etkisinde ileri doğru itiliyordu. Böylece Lâle'nin şakrak sesiyle şarkı söylediği Kırnoyelçev Ekmek Satışevi'nin yanından geçiyor, buradan Meydan'a yöneliyordu. Anika'nın avlusu aydınlık içinde, çiçeklerle bezenmiş. Evin kapısı ardına kadar açık, içeri girmeye çağırıyor insanı.

Mihaylo, düşte olsun, gerçekte olsun bu eşiği geçmemek, o kapıya varmamak için nice umutsuz çabalar harcamıştı. Bu düşünceyi kendinden uzaklaştırabilmek, onu büsbütün unutmak için orada bulunmasının hiç mi hiç gereği olmayan yerlerde çalıştı, gereksiz yolculuklara çıktı. Kimi zaman unuttuğu da olmuştu, ama son zamanlarda işler tersine dönmüştü : Ticari anlaşmaların tarihlerini unutuyor, buluşmalarını saşırıyordu. Dalgın, düzensiz biri olmaya başladığını görünce herhangi bir hastalığa yakalanmışçasına telâşlandı.

Kala kala tek bir yol kalmıştı: Her şeyi yüzüstü bırakıp herhangi bir kötülüğe bulaşmadan suçlu, onursuz biri gibi başını alıp buralardan büsbütün çekip gitmek. Gerçek güçlüklerle karşılaşıp göze batar düşmanları olsaydı çevresinde, bunu yapardı da. Bu durumda, nereye kaçabilirdi? Kaçmak istediği şeyler hangi yola gitse, hangi kasabaya varsa karşısına çıkardı. Sonunda kaçış düşüncesi ya da herhangi bir kurtuluş yolu, düşlerinin yükü altında. düşüncelerinin gittikçe hızlanan bir delilik, çılgınlık kasırgası içinde yokolup gidiyordu.

Yaşama isteğiyle dolu gençliğiyle aklı onu dur-

duruyordu. Böyle anlarda Anika'ya ortalıktan çekilmenin bir yolunu aramasını, bunu hem kendisi için, hem çevresi için, hem de onun için yapmasını öğütleyen bir mektup yazmayı ya da haber salmayı düşündüğü olurdu. Hemen de bu türlü düşüncelerin boşunalığını görüverirdi.

Lale'yi de sık sık düşünürdü. Ötedenberi bu güzel, bu saf genç kendisine çekmişti onu. Kendisiyle yazgısına karışan kadının kardeşi arasında o günden beri çekicilik, sevgi, inançsızlık ve kıskançlık karışımı bir şey doğmuştu. Elinden geldiği kadar ona yaklaşıyordu. Ağa Petar'la olan konuşmalarından sonra sık sık Lale'yi düşünürdü. Aslında kendisinin tıpkı Anika'nın kardeşi gibi her şeyi görüp sezmesi, onu yumuşatıp yola getirmesi, olmuyorsa oralardan uzaklaştırması gerekirdi. O günlerde sabahları erkenden, önünden geçerken, Mihaylo iki üç kere fırına uğrardı. Lale'yi kara, kocaman bir bıçakla dolgun, beyaz okkalık ekmekleri çizip bağıra bağıra şarkı söylerken bulurdu. Lale'yle konuşulacağı kadar konuşurlardı. Mihaylo, sözü döndürüp dolaştırıp Anika'ya getirirdi, ama boşuna. Lale, aptal tasasızlığı içindeki gülümsemesini sürdürür; una, suya, ekmeğe dair olan konuşmalarını yineleyip dururdu.

Böylece bu zayıf umut da kaçıp gitmişti. Her şey kadının çevresinde toplanıp Mihaylo'yu onunla yüzyüze getiriyordu; her şey onu karşıkonulmaz bir hızla belirsiz bir alana doğru sürüklüyordu, o da güçsüzlüğünden ara sıra bakışlariyle yokuş aşağı yavaş yavaş kayıp gittiği yolda ne kadar yol aldığını ölçebiliyordu ancak.

Vişegrad'ın güzel güz günleriydi. Mihaylo, allahaısmarladığı çekip ayrılacağını sezinliyordu. Bu duygu da belirsizce başlamıştı onda. Günün birinde «Allahaısmarladık» sözünü sesli, acılı bir biçimde söylerken uyanmıştı. Kime allahaısmarladık demişti? Unutmuş olduğu bir düşe miydi bu allahaısmarladık yoksa genel olarak uykuya mı? Kendi de bilmiyordu. Bir daha da düşünmedi bunu. Oysa az sonra, çeşmede yüzünü yıkarken, avluda, avuçlarının içi dipdiri soğuk suyla doluyken, birdenbire yine «allahaısmarladık» deyiverdi, hemen de suyla birlikte döktü avuçlarından. Bunu da unuttu.

Çevresindeki her şeyle vedalaştığını ayırdetti birden. Günün birinde de tam bir ağırbaşlılıkla ve doğal bir biçimde, çarşıda sık sık karşılaştığı Anika'nın hizmetçisi Çingene karısına yaklaşıp çok sessiz ama açık açık,

— Sor bakalım Anika'ya yarın erkenden ya da öğle üzeri gelebilir miyim, ama yanında kimse olmasın. Kendisine bir şey söylemek istiyorum, dedi.

Çingene karısı kaybolunca titremiş, kendi çevresinde dönerek boş yere herhangi bir yardım, herhangi bir öğüt aranmıştı. Oysa bir gün sonra sessiz, sâkin bir biçimde hesaplarıyla evdeki eşyaları hazırlamaya koyuldu. Güneş batarken arkadaşlarıyla çoğu zaman içki içip türkü söyledikleri Strajişte düzlüğüne doğru yürüdü.

Ağır ağır tırmandı. Türk mezarlığının ordaki düzlükte oturup önüne rakıyı, fincanı, mezeyi yerleştirdi. Çakmağa yavaşça çakmak taşını sürttü, yanan kavı incelikle sol elinin parmakları arasında tuttu. Durgun havada sallanıp dağılarak önü-

nü görmesini engelliyen tütün dumanından bir türlü gözlerini alamıyordu. Çam ağaçlarının arasında güneş vardı daha. Aşağıda, vadide, apak Višegrad evlerinin kara, kırmızı damları tütüyordu. Rzav ırmağının sığ kollarından biri, gökyüzüyle kıyısındaki söğütleri yansıtıyordu.

Yaşamaktı bu.

Mihaylo, kendi içine bakarak, buradan görülmeyenleri de görüyordu : Bütün dükkânların kapılarını, önünde çocukların oynadıkları büyük, cilâlı ev kapılarını, bütün insanları, bütün bakışlarla bütün selâmlaşmaları.

Yaşamaktı bu.

Yalnız bir kadeh rakı içmiş mezeleri de unutmuştu. Duman morarıp havada çember çember uzun süre uçuşuyor sonra yavaşça inceliyordu. Bu alaca karanlıkta her şey direnip olduğu gibi kalmak isterdi. Mihaylo da bu anı, havayı, Višegrad'ın havasını, içine çekerek evlerle bayırların sarp tepelerine bakıyor, yıllardır düşüncelerinde yer eden ağaçsız düzlüklere dalıp gidiyordu; değişmeyen orman görünümünün etkilediği uzayıp giden düşünceler. —İşte Vido ormanı, Kabernik, Liyeska, Blaje Bayırı, Oluyaçi, Jliyeb, Yanyaç, Gostily, Çaşaly, Velvi Lug, ardında kalanları, dönmese de, görüp iyice tanıyordu : Stolaç, Stanisevaç, Goleş— Şu anda bütün bu tepeler, onu selâmlayıp geceye dönüşmekte olan morluğa sarınarak güneşin son ışınlarını yanstıyorlar, karanlıkta ağır ağır yokoluyorlardı. Hiç kimse gitmekten, ayrılmaktan yana değildi.

Yaşamaktı bu.

Tam o günlerde buraya, bu bayırlar arasına

gelişinin, buradaki insanlarla birlikte çalışıp onlarla yaşamaya başlayışının altıncı yılı dolmuş oluyordu. Burada kök salmış, hayat burada akıp gidiyordu. Dünyadaki her şey gibi, bu duman, bu parlaklık, bu fısıltı gibi o da yaşamasını sürdürmek, durumunu değiştirmemek, ipini koparmamak isterdi.

Bütün bunlardan ayrılmak zorunda olduğunu sezinleyince yüreğinde bir şey koptu sanki. Kesin olarak hiçbir şeyi düşünmüyordu, ne dostlarını, ne Ağa Nikola'yı, ne eğlenceleri, ne de işlerini, oysa hepsinden ayrılıyor, her şey için aynı acıyı duyuyordu. Ayrılmak, hepimiz zorunluyuz buna, ama bu türlü ayrılmak, bu herkesin yapabileceği bir şey değildi, bunun için sağlam bir yürek gerekliydi.

Dumanları, evlerinde artık ışıkların yandığı kasabaya doğru yöneltiyordu. Tedirgin yürekle içilen rakının göğüs boşluğunda yarattığı ağırlığı seziyor, sigara dumanlarını sürekli olarak sevdiği kasabaya üflüyordu. O anda ufka parlak, al bir bulut gelip durdu. Batan güneş, göğün öbür ucunda, o ana kadar görülmeyen Yanyaç'ın eteğini aydınlattı. Bunun üzerine, bir çeşit işaretmişçesine, Mihaylo kalktı, karanlıkla birlikte kasabaya indi. Ardında ufak ufak duman kümeleri bırakarak.

Doğrudan doğruya evine gitti. Kapının ağaç mandalına dokundu. Yıllarca dokunduğu, bütün özellikleri, bütün güçsüzlükleriyle iyice tanıdığı bu işlenmiş ağaç parçası, aynı yerde, değişmeden uzun süre yaşayıp direnmenin tadını veriyordu yeniden. Evin kapısı yarı açıktı, içerde de ateşin parıldadığı belli oluyordu. Ateşe gözlerini dikerek uzun avluyu geçti, birdenbire bir şeye basmışçasına irkildi.

Ambarın yanında Anika'nın hizmeçtisi tek gözlü çingene karısı dikiliyordu. Öyle birdenbire irkilmiş olmasından utanarak kadına kendi yaklaştı. İlk konuşan kadın oldu :

— Anika, yarın sabah, erkenden seni beklediğini söyledi.

Nerdeyse fısıltıyla konuştu, gidişi de duyulmayacak kadar yavaştı.

O gece, ortağı Ağa Nikola'ya gereken herşeyi hazırladı. Tan ağırırken Mihaylo, düş yerine, geceyi kısaltıp gerçeklerle ilgili bütün düşünceleri silen sâkin bir dalgınlığın içine gömüldü.

Yalçın, yüksek dağlarla çevrili olduğundan kasaba güneşi epey geç görürdü. Yine de, güneşin ortaya çıkmasından çok önce, kasabayı, doğrudan doğruya göğün ortasından akıp gelen bir ışık kümesi aydınlatırdı. İşte bu durgun ışığın altında Mihaylo, evinin avlusunu geçti, her yola çıkışında sık sık yaptığı gibi yürürken de heybesiyle torbasını omuzuna vurdu.

Issız sokaklar daha geniş, daha aydınlık görünüyordu. Lale'nin fırının önünden geçti, ama fırında kimseler şarkı söylemiyordu, fırın hiçbir zaman bu saatlerde kapalı olmazdı, böylesine ıssız, karanlık haliyle eski bir türbeyi andırıyordu. Oysa öteleri hep alışıldığı gibiydi. Meydan'a çıkan yol iyice ıssız. Gökyüzünde güneşin doğacağı yerde bir kızıllık göze çarpıyor. Damların altında güvercin sesleri. Karanlığı kovmak istercesine çoğu evlerin kapıları kapkara açılmış.

Anika'nın avlu kapısı ardına kadar açıktı. Evin ardındaki yüksek ve dik bahçede Yelenka ta-

ze fasulye topluyor, yeşilliğin içine gömülmüş, cırcır böceği gibi şarkı söylüyordu.

Evin eşiğine ayak basar basmaz bakışları ocağa gitti. İnce külün üstünde sapına kadar kanlı, fırlatılıp atılmış kapkara bir fırıncı bıçağı yatıyordu. Fırında konuşurlarken Lale'nin elinde her zaman gördüğü bıçağın tıpkısıydı bu bıçak.

Bu beklenmedik olay karşısında şaşırmış olan Mihaylo, garip bir düşün içinde daha garibini görüyormuşçasına yavaşça odaların kapılarına yaklaşıp duraksamadan açtı. Küçük, tıka basa döşeli odada her şey yerli yerindeydi. Minderlikten iki yastık düşmüştü yalnız. Yerde Anika'nın ölüsü yatıyordu. Tamamen giyinikti, yalnız bluzunun göğüs kısmı yırtılmış, gömleği parçalanmıştı, karşı koymadan, ölümcül acıyı duymadan ölmüştü sanki; olduğundan daha iriydi, sanki her yeri o doldurmuştu, döşemede, döşeklikte o vardı, duvara dayalı yastıklara o yaslanmıştı. Çiçeği saçlarına takılıydı. Ama kanlıydı saçları.

İyice soğumuştu, Mihaylo, haç çıkarmak için elini kaldırdı, sonra duraklayıp havaya kaldırdığı eliyle kapıyı çekti. Dışarı çıkarken bir daha külün üstündeki kanlı bıçağa bir göz attı, bıçak, yüzyıllarca yatabilen ölüler, cansız eşyalar gibi hareketsizdi. Dönüp derin bir ürpertiyle bıçağı aldı, önce küllerini sildi, ardından ocağın pervazında temizledi, sonra da beline, bu sabah için hazırladığı büyük bıçağının yanına soktu.

Dışarda güneş doğuyor, Yelenka da bahçede şarkısını sürdürüyordu. Çeşme şırıltıyla akıyordu. Pencerenin altındaki alçak duvarın üstüne Deli

Murat oturmuş, çevresine şekerlerini yığmış, sevinçle bir şeyler mırıldanıyordu. Deli, yanından geçip hızlı adımlarla sabah gölgesi altındaki çaya doğru inen Mihaylo'ya bakmadı bile.

Anika'nın beklenmedik ölümü kasabayı kökten değiştirdi. Önceki yıkım ve düzensizlikten sonra şaşkınlık yaratan bir çabuklukla kasaba eski düzenine kavuşuyordu. Kimse bu kadının nasıl ortaya çıktığını, niçin yaşadığını, ne istediğini sormuyordu. Zararlı ve tehlikeliydi, şimdi de öldürülüp gömülmüş, unutulmuştu. Şimdilik çöküntü içindeki, allak bullak olmuş olan bu kasaba yeniden eski, düzenli soluğuna kavuşarak sâkin uyuyabilir, özgürlüğünü kazanabilirdi. Bu ve buna benzer bir tehlike çıkarsa —nasıl olsa çıkardı— kasaba yeniden savaşıp uğraşacaktı onunla; onu ezerek gömünceye, sonra da unutuncaya kadar.

Salko Hedo, cinayeti ele almıştı. Soruşturmada Yelenka'yla Saveta'yı bir de çingene karısını zaptiyeler boş yere dövmüşlerdi, çünkü her biri, dayaksızca gerçeği söylüyordu.

Anika, o sabah, evini iyice «temizleyip» yalnız kalmak istemişti. Kimseyi eve sokmaması bir yana, çingene karısıyla Saveta'yı öğleden önce dönülmiyecek kadar uzak olan Vucine'ye Kristina adlı birinin yanına yollamış, Yelenka'yı da yamacın dibindeki bahçeye taze fasulye toplamaya göndermiş, kendisi çağırmadan da eve dönmemesini söylemişti.

Çingene karısı, aynı akşam, Mihaylo'ya gelebileceği haberini iletir iletmez Lale'ye gidip Anika'nın buyruğuyla şunları demişti :

— Anika, yarın sabah, ne olursa olsun, erkenden gelmeni söyledi.

Lale, ona hiçbir şey dememişti.

Mihaylo'nun da geleceği o sabah Anika, neden hiçbir zaman görüşmediği kardeşini de çağırsın? Bu bir raslantı mıydı? Yoksa herhangi bir tuzak, bir süpriz mi hazırlamıştı? Bu durumda ikisinden hangisi Anika'yı öldürmüştü? Bütün bunları çingene karısı açıklıyamadığı gibi Yelenka'yla Saveta da açıklıyamazdı, çünkü Anika onlarla pek az konuşur, hiçbir zaman tasarılarını açmazdı.

Yelenka'nın anlatabildiğine göre, eve kimin girip çıktığını merak ettiğinden bahçeden evi gözlemiş, önce Lale'nin içeri girdiğini, bir süre sonra da koşarak evden çıktığını görmüştü. Buna şaşmamıştı, çünkü bu gencin deli olduğunu biliyordu. Biraz sonra Mihaylo gelmişti; o içerde Lale'den de az kalmış, sonra da sessizce uzaklaşmıştı. Kavgalı olduğu kardeşiyle olduğu gibi hiçbir zaman ona uğramayan Mihaylo ile bu sabah Anika'nın ne işi olduğunu merak etmesine rağmen Yelenka çağrılmadan bahçeden eve inmeyi göze alamamıştı. Yol üstü girdiği evde Anika'nın ölüsüyle karşılaşan yaşlı bohçacının çığlığı üzerine seğirtmişti Yelenka.

Bazı köylülerin söylediklerine göre, o sabah Lale, Dobrun'un ötesinde Ujiçe yolunda görülmüştü, aynı anda da, Mihaylo'nun karşı yönde, Sareyevo yolunu tuttuğu anlaşıldı. Kadının öldürüldüğü bıçak hiçbir yerde bulunamadı.

Her şey bulanık, karmakarışıktı, herhangi bir çözüm yolu görünmüyordu. Bu iş, Hedo'nun hoşuna gitmişti, hiçbir şeyi açıklayıp sağlamlaştırma-

yan, hiç kimseyi ilgilendirmeyen, üstelik de kimsenin arkasını aramadığı bir soruşturmayı ne diye tamamlayıp sonuçlandırsındı.

Kaymakam, iki üç haftayı Plevlyeli akrabalarının yanında geçirdi, Višegrad'a döner dönmez de kendini olduğu gibi başkalarını da sevindiren her zamanki eski yaşamına döndü. Aslında bahçesinde oturup nargilesini fokurdatırken hızla akan suya bakarak arasıra Meydan'daki gâvur karısını da düşündüğü olurdu. «Onca güzellikten hiçbir şey kalmasın. Hayret!» Düşüncelerinin konusu buydu aşağı yukarı. Ama kasabada bu konuda konuşabileceği hiç kimse yoktu.

Kasaba çarçabuk kendine geliyor, her zamanki eski yüzünü takınıyordu. Kadınlar daha şen, erkeklerse daha usluydu.

Ağa Petar Filipoviç'in oğlu babasıyla barışmıştı. Önüne eğik başı, birdenbire şişmanlayan gövdesi, koyverdiği ince, uzun bıyıklarıyla tabanları yağlıyarak dolaşıyordu kasabada. Kendini artık işine adamıştı. Noel'den sonra evlendireceklerdi. (Tam bir vurdumduymazlık içinde somurtarak arkadaşlarına «yüreğimin ateşini onda söndüreceğim» diyormuş.)

Kasabalılardan yalnız biri, Ağa Petar Filipoviç, dükkânında eskisi gibi tam bir karamsarlık içinde, kötü kötü düşünerek oturuyordu. Gizlemek zorunda olduğu büyük bir derdi olan o tuhaf gence, Mihaylo'ya için için acıyordu. Yanında kasabanın Anika'nın şerrinden nasıl mutlu bir biçimde kurtulduğu konuşulurken elini sallayıp,

— Ölüyken bile bizleri zehirleyecek o, derdi,

bu günden başlayarak tam yüz yıl boyunca. Onun zehrinin geçerliliğinin kalmaması için tam yüz yıl gerek.

Ama böyle düşünüp konuşan bir tek o vardı.

Dobrun Başpapazının işleri de iyi gidiyordu. Anika'nın ölümünden sonra Yakşa Sırbistan'a geçmek istemiş, ama yolda babasının ölümle savaştığını duymuş. Birden karar vermiş. Geceleyin Dobrun'a varıp doğrudan doğruya hastanın odasına girmiş, babasının elini öpmüş, bağışlandığı gibi hayır dua da almıştı. Onun meselesi yatışıp unutuluncaya kadar babası Yakşa'yı Tırnavçe'ye gönderdi. Bundan bir süre sonra Başpapaz, Vişegrad'a gidebilmeyi göze alacak kadar iyileşmişti. Burada kaymakamın Yakşa'yı izlemeyi düşünmediğini, Hedo'nun da kaymakama kimin ateş ettiğini bilmezlikten geldiğini anlamıştı. Her şey sessiz bir konuşma gibi unutulmuş, bir mucize olmuşcasına düzene girmişti.

Ertesi yaz, Yakşa evlendi, başpapaz daha da yaşayıp oğlunun papazlığı kazanarak yerine, Dobrun kilisesinin başına geçmesini sağladı.

Lale'nin fırınıyla Kırnoyelçev'in evini belediye alıp kiraladı. Burada artık başkaları oturup çalışıyordu. Pek azı Vidinli Anca'nın çocuklarını hatırlıyordu. Mihaylo'yu bile unutmaya başlamışlardı. Yalnız eski ağası ve ortağı Nikola Subotiç, sık sık hatırlıyordu onu. Mihaylo'yu yitirince yeniden Vişegrad'a geçmek zorunda kaldı, çünkü yerine geçireceği kimsesi yoktu : Daha az yolculuğa çıkıyor, daha az kumar oynuyordu. Adını bilmediği bir hastalığın içini kemirip güçten düşürdüğünü ayırdet-

ti. Artık her zaman Ağa Petar Filipoviç'le sohbet etmeye gidiyordu. Çoğunluk akşam üstleri, sıcaklık azalınca Ağa Petar da ona geliyordu. Büyük, güzel avluda seccadeyi çeşmenin yanındaki şimşirlerin arasına seriyorlardı. Burada, rakı içerken, her seferinde Mihaylo'yu anıyorlardı.

— Bulanık suya dalar gibi gitti adam, diye derin pürüzlü sesiyle konuşuyordu Ağa Nikola, oğlum da olsaydı sanırım bu kadar acırdım.

Yüzlerce kez birlikte yedikleri tuzla ekmeği helâl ediyordu. O zaman göz kapaklarında kımıldamıyan bir kıvılcım parlıyordu. Bu hiç dökülmiyecek olan gözyaşıydı, Mihaylo'yla ilgili her konuşmada, hep o aynı gözyaşıymış gibi yeniden aynı biçimde parıldayıp duruyordu orda.

SÜRGÜNDEN NOTLAR
(Ex Ponto)

«EX PONTO» YA DA ANDRİÇ'İN YALNIZLIK DÜNYASI

Andriç'in hemen bütün eserlerinde şu ya da bu biçimde yalnızlık çilesiyle karşılaşılabilir. Roman kahramanlarında olduğu gibi hikâye kahramanları da hep bir iç çekisi, yalnızlık bunalımı içinde yaşarlar. Bu yalnızlık duygusunu «Drina Köprüsü»nde de, «Travnik Kroniği»nde de, «Uğursuz Avlu»da da, ilk büyük hikâyesi sayılan «Ali Cercelez'in Yolculuğu»nda da buluruz.

1892 doğumlu Andriç, 29 yaşındayken «Ex Ponto»yu yazmıştır. Ve denilebilir ki yazar bütün hayatı boyunca «Ex Ponto»da dile getirdiği yalnızlık acısından kurtulamamıştır. Son olarak yayınladığı en yeni düzyazı parçalarıyla yolculuk notlarında da aynı yalnızlık çilesinin izlerine raslanabilir.

Mahpusluk arkadaşı M. Bartulovoç, 1920 yılında Andriç'in yalnızlık dünyası ile ilgili olarak şunları yazmaktadır: «Kendisinin bana yüzlerce kere söylediğine göre, hapisten çıktıktan sonra daha çok yalnızlık çekmiş Andriç, bence doğrudur bu.» Gerçekten de öyle, çünkü Andriç daha hapisteyken yazdığı «Ex Ponto»da hapishane izlenimlerinden

çok, gizli kalan içgüdülerine eğilmiş, parça parça düşlerle gerçeklerin duygusal karışımı olan çocukluğu ile ilk gençlik yıllarına sığınmıştır. Andriç'in çocukluk yılları hep yalnızlık içinde geçmiştir. Višegrad'taki evini ziyaretim sırasında, Andriç'in çocukluğunun ve ilk gençlik yıllarının Drina ırmağının fısıltılı büyüsünden doğan yalnızlık duygusu içinde oluştuğunu anlamam güç olmadı.

Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Andriç, Split'te (Hırvatistanın Dalmaçya - Adriyatik kıyılarında) bulunuyordu. Bosna ile Hırvatistan'da o anda Avusturya - Macaristan yönetimine karşı ulusal dirinmeler başlamıştır. Öteki ilerici Hırvat gençleriyle birlikte Andriç de hapsedilir. İlkin Split, Şibenik ile Matibor'da yatmış, sonradan Ovçarevo'yla Zeniça'ya sürgüne gönderilmiştir. İşte bu sürgünlük yıllarında «Ex Ponto» doğmuştur.

«Ex Ponto» adının nereden geldiğine gelince :

Ünlü Lâtin şairi Publius Ovidius Naso, ilk döneminde genel olarak aşk elejileri (*) yazmış, sonradansa tanrılara, putlara karşı koyuşu devrin imparatoru Augustus'un ideolojik siyasetine karşı çıkan bir çeşit başkaldırı olarak görülmüştür. Bu yüzden de Ovidius, Karadeniz kıyılarında bulunan Ponto adlı ıssız ülkeye sürgün edilmiştir. Ovidius bu sürgünlük yıllarını «Epistulae Ex Ponto» adlı eserinde yansıtmıştır. Ovidius 18 yılında Tomis'te (bugünkü Romanya'nın Köstence şehrinde) ölmüştür. İşte, Andriç de sürgünlük yıllarını kapsayan

(*) Dinsel şiir, ilâhi. (Çev.)

yazılarını Ovidius'un sözünü ettiğimiz eserinden esinlenerek aynı adla adlandırmıştır.

«Ex Ponto»dan anladığımıza göre Andriç, daha genç yaşında bilgiye susamış bir kişi olarak görülmektedir. Ama Andriç'in anlayışına göre, gerçek yeni bilgilerle buluşlar, yalnızca çile çekmekle elde edilebilir. Bu kanıya Andriç mahpusluk yıllarında varmış olsa gerek. Andriç, «Ex Ponto»da atmış olduğu felsefî inanç temellerinden hiçbir vakit ayrılmamıştır. Eleştirmen Muharrem Perviç, Andriç'in yalnızlıktan pişip olgunlaştığına değinirken «Yalnızlık onun hayatının çilesi olduğu gibi yazarlığının kaynağıdır da» demiştir.

Andriç, kendi kendisiyle hesaplaşmasında bulur yalnızlığının avuntusunu. İnancındaki karamsar görüşe karşılık Andriç «Ex Ponto»da karanlıkları aşmak için daima güç bulmuş, acılara ve yalnızlığa direnmesini bilmiştir.

İlhamî EMİN
Üsküp, 1969

SÜRGÜNDEN NOTLAR

Raydan dışarı atıldığınızda, günlük yaşayışınıza allahaısmarladık deyip korkunç rüzgârların etkisiyle kendinizi yükseklerde bulmuşken, ayakları altından toprağın çekildiğini duyan biri gibi şaşakaldınız mı hiç?

Her şeyinizi aldıklarında —insanın neyi alınamaz ki?— ve yüreğinize bütün ağırlığı ile çöken bir elin özgür ruhunuzun sevincini, duruluğunu ele geçirerek alınyazısının son umutsuz armağanı olan öz yürekliliğinizi de alıp götürdüklerinde sizi dilsiz ve korkak bir tutuklu durumuna düşürebildiler mi?

Yeryüzünde insanların başına gelen acılar türlü türlüdür, «iyi yürekle daha derinden hıçkırılır» çünkü, bütün gerçek ve büyük acıların yalnız birini duymuş olan herkes hem kardeşim hem arkadaşımdır!

Hepsine, yeryüzündeki herkese, yürek ve yüreğin büyük, sürekli istekleri uğrunda acı çekmiş ve çekmekte olanlarla, önceleri yalnız kendim için yazdığım, bugünse, acıyla umutta kardeşim olan sizlere sunuyorum aşağıdaki satırları.

Karşıda yalvarmasız, yalçın, kımıltısız, dorukları bulutlu dağlar. Tepede donmuş gök.

Amansız katı toprak.

Hayır, hiçbir şey olup bitmiyecek! Hayır, dağlar yıkılmıyacak! Gururlu ve soğuk kalacak gök yükseklerde!

Görünüp duyulsun diye tutuklu ve kanlı yüreğin vuruşları çekiliyor uzaklık, yitiyor sesler, ölüyor renkler kurşuniliklerde.

Gelecek yüzyıllar utancımı görmeye gökgürültüleri ve bulutlarla geliyorlar. Gelecek kuşakların gözleri önünde kırık bir kılıç gibi güçsüz ve çıplak yatıyor yüreğim. Daha doğmamışların günahsız bakışları yakıyor beni.

İnsan yaşayışındaki bütün olayların görünmez mantığını kavrayıp çözümlüyorum. Yalnız söz ve düşüncelerle değil, varlığımın bütün derinliğiyle ilişkilerimizi yöneten o eşsiz ve erişilmez dengeyi seziyorum.

Yaşamamızda sevinçle acı arasındaki ilişkiyi belirleyen bilinmez bir formül var gibidir. Çileyle günah kalıpla dökümü gibi birbirlerini tamamlar.

Hayat bize yalnızca başkalarına verdiklerimizi geri çeviriyor.

Sık sık oturup saatlerce güzün soğuk renklerine dalıyorum. Artık hiç değişmiyecek alınyazısı sessizliği yüreğimle yüzümde buz tutuyor sanki.

Her şey ölü bende şimdi; böylesi ne iyi.

Sesler bana ulaşamıyor, öldü görme gücüm. Birdenbire arkamdan boğuntuyla kapanan büyük kapının ardında kaldı her şey. Yitirdim her şeyi, insan değilim bundan böyle, dibin derinliklerinde boğularak susmuş tedirgin, kudurgan bir düşünce-

yim yalnız, üstümdeyse, görünmezliklerin ardında, yeşil sular, sessizlik, uzaklık bir de unutuş.

Onuncu hafta dolunca, yalnızlıkla çevrili yüreğim, ilk kez açıkça konuşabildi.

Altı adım ileri, altı adım geri sonsuz voltalarımdan sonra, çokça yorulduğum bir ekim gününün sonunda, mihraptaki heykel gibi, duvar dibindeki alçak kapıda durup kül aklığındaki bir parça gökyüzünün göründüğü küçücük aralıktan bağırdım :

— İşte, buradayım!

Karşılık verenlerin güçlü, parlak sesini andırıyordu sesim.

Bu ıslak inde, tutuklu ve güçsüz, hayvan gibi aşağılanmış bir durumdayken, ilk kez, düşüncelerimle yaşamın ve savaşın anlamına vardım, duygularımla da kavradım bunu.

Birden geri verilen bu gerçekle aydınlandım.

Mutsuzluğun bize öğrettiği gerçekle.

Sessizlikle alçakgönüllülükte gömülü olan bu gerçek içimde yanarak hem yüreğimi, hem hücremi aydınlatıyor.

Sonumun haberi yayıldığında bahçeleri sokağa açılan tek katlı küçük evlerde yaşıyan insanlar tedirginleşecekler o saat. Ve anım, şaşırıp kalan çocukların anlatılarında, çocukluğumun uçup gittiği sokaklardan geçecektir bir daha.

Her şeyin iyi ve durgun olduğu küçük evlerle yürekleri boğuntulu bir tedirginlik saracaktır.

Her türlü kötülüğün gerekliliğini en iyi anlıyan yaşlı kadınlar yalnızca başlarını sallıyacaklar,

genç annelerse çocuklarının alın yazılarını düşünerek el bağlıyacaklar.

Ağlamaklı bir sesle konuşacak kadınlar, erkeklerse kısa ve kesin gizliyecekler duygularını.

Mutsuzun alınyazısını en iyi bilenler (duymasın diye gençler) fısıldaşacaklar, çocuklarsa, arada tek tük kavrayabildikleri sözlerden parlak ve korkunç uzaklıkları sezecekler; yeni yetmelerin yüzleri solup gözleri dalacak, küçük kızlarsa, dam altlarındaki ak odalarına sığınarak, gözyaşı dökecekler mendillerine.

Sürekli yağmur yağdığından iki gündür çıkarmıyorlar o bir saatlik geziye. Dinmeksizin hücremi dolduran ıslaklık, yapışkan örtüsüyle yüzüme ve ellerime sıvaşıyor gibi. Örtüm sert ve soğuk, yemeğimde teneke kabın tadı, hücremde bu dar alanın tanımı güç kokusu, birörnek ve havasız olan bu yerdeyse soluk alıp yaşayan biri.

Gözlerimi yumunca, hemen kaşlarımın ötesinde, yaşamın bütün görkemiyle yeryüzünün güzelliği sürüyor. Hepsi, gözlerin, dudakların ve ellerin yalnızca dokunduğu herşey benim, bilincim canlı ve parlak bu acının karanlığında. Hayatın güzelliğiyle parlaklığı ölümsüz yaşıyor bende.

Şimdi, bütün bunları yitirdiğimde hayatın benden daha mutlu olanlara verdiği sayısız güzel armağanlara karşı duyduğum sonsuz şükran dolduruyor yüreğimi.

Bendeki bu tuhaf duygu nereden?

Bu duygunun içinden bir yaz günü mersin ağaçları ormanının koyu yeşilliğiyle kokulu sessiz-

liğinden geçer gibi oluyorum. Ve çevremdeki herşeyi unutuyorum.

Geçen gece soğuğun bir ayrıcalığı vardı. Uyuyamadım, bir çeşit çılgınlık sardı beni ve ben canıma kıymak istedim.

Utanıp pişman oldum o saat, uzun uzun düşündüm. Eşsiz, hafif ve güzel olan ölümü kara bir çekicilikle düşündüm, ama olmaması gereken bir şey gibi. Ölümü istemem pek sert, ağır bir görev sanki ve korkunç bir haksızlık yüklenmiş gibi kudurgan bilincimi ağrıtıyordu.

Isınamadım, ısınamamam bir yana soğuktan titriyerek sürekli bir ağrıyla uyudum sonunda.

Uyanınca ikinci kez doğmuş gibi oldum. Tecritte geçirdiğim en ağır gecelerden biriydi bu.

Nerede o boğunuk söz, o sessiz, o anlaşılmaz ve güzel olan söz, karanlıkta hiçbir zaman sönmiyecek küçük bir ateş gibi parıldayan o söz nerede?

Nerede o avundurucu söz?

Biliyorum onu dün bütün bir gün, gece ve daha bu sabah, neden şimdi seslenmiyor bana, şimdi acım bunca ağırken, neden kıvılcımlanmıyor titriyen yıldızın uzak ateşi, gözün sevinçli parıldayışı gibi?

Nasıl, nasıl unutabildim onu?

Gündüzün, güneş hüküm sürdüğünde, gövdenin istekleriyle yüreğin doğruları ve bağışları savaşır; kazanan daima yürektir. Suskunluğu altında çığlıkları saklar, vazgeçişinde isteklerle korkuları boğar çünkü.

Vazgeçemediğim insan yüreğinin yüceliğiyle yüreğin gövdeden zorbalıkla elde ettiği yiğitlik, be-

ni de sürdürür, gündüzün, güneş hüküm sürdüğünde.

Geceleyin, düşlerde, acı ama yine de güçlü olan günün bilinciyle yalnızlığım düşlendiğinde ve geceye, gecenin gizli güçlerine açık, korunmasız yattığımda, olaylar korkunçlaşıyor yüzlerde; gündüzün düşünceyle gururun kısıtlandırdığı gövde hakkını alıyor; insanın yiğit ve kutsal olan yüreği denizin dibindeki bir taş gibi kımıltısız yatıyor, gövdedeyse gövde dışı korkuyla sinirlerin anlaşılmaz paniği hüküm sürüyor.

Çevremi deniz gibi saran soğuk kemiklerime işliyor. Avuçlarımla, daima sıcak olan avuçlarımla gövdemi ısıtıyorum, daha da üşütüyor bu oysa. Örtümün kabalığı beni ısıtacağına soğuğu yayıyor sanki.

Soğuk kesmeye başlıyor. Hayal kırıklığı sınırsız sarıyor her yanımı; parmaklarım üstünde sıçrıyor, havada ellerimi sallıyorum, ama acı veriyor bu. Yemeğim daha yerken donuyor.

Geniş, karlı bir ova açılıyor önümde gözlerimi yumunca.

Sabaha karşı durdu kar. Sessizlik çöktü ormanlara, her yanı kaplayan karın nemli sessizliği. Mermer tapınakları andıran camları örtüp ölümcül bir aklık ve geçilmezlikle patikaları kapattı kar.

Nereye gidiyorsun, Yelena?

Sağır ve boğunuk. (Son karda gezmek güçtür.)

Ne gök, ne de geciken güneş görünür. Renkler sönüktür. Sesler kısık. Tanımsız bir sessizlikle aklık ve uyku. Ve ormanın derinliklerinde, karın ağırlığından dalın biri kırılınca en büyük ağacın

yüreği çatlardı sanki.

Nereye gidiyorsun, Yelena?

Bu ormanların karı dondurur soluğu, uğuşturur kanı, apak eder yolu. Bütün izlerle anıların gömülme törenidir bu. Ayaklar yorgun, kızaran elceğizler üşümüş. Yaşamakta olanlarla ölülerin son barınağı olan geçen yazın mezarlarını örtmüş kar.

Yelena, Yelena!

Bizim ev de alacakaranlıktır şimdi, odalarımız basık çünkü, karla örtülü ağaçlar kapatmıştır pencereleri.

Pencereye dayanmış otururken daima soğuk olan kaygan taşlı büyük mutfakta, ıslak havlulara sarılı yeni pişmiş ekmeklerin, hamurun sağlıklı ve güçlü kokusunu çevreye yayarak tüttüklerini görüyorum.

Ve her cumartesi olduğu gibi, annemin maşada mersin ağacı yemişleriyle şekeri yakıp bütün evi tütsülediğini, hizmetçi kız avluda bir şeyler yıkayıp şarkı söylerken de annemin kuru fesleğen dalcığını kutsal suya batırıp köşe bucağa suyu serpelediğini.

Ama yaşlandı o artık.

İşte durakladı durakladı şimdi ve kimsenin göremiyeceği bir köşeciğin yarı karanlığında saklı çarmıhın önünde haç çıkarıp hayatta sessizce taşıdığı bütün yükleri bir bir anlattığını duyuyorum günboyu gururlu bir solgunluğu belirleyen «...peki, tanrıya şükür; siz nasılsınız?» diye mırıldanılan sözlere karşılık.

Geceleyin sık sık özgür olduğumu, yolculuk ettiğimi düşlüyorum, (düşlerimde yolculuk edip gez-

mek en büyük mutluluğumdur benim) tanıdıklarımla görüşüp eskiden nasıl ağır, güç bir yaşantım olduğunu anlatıyorum. Ama uyanmak acı oluyor, bu türlü düşlerin ardından günboyu sürüyor mutsuzluğum.

Tutukluluğum uzadıkça daha sık düşlüyorum özgürlükle yolculukları. Bu gece boyu oyunu yinelendikçe, düş arasında, başımı acı acı sallayıp konuşurken yakalıyorum kendimi: Ah, evet bu yalnızca bir düş, kimbilir kaç kez boş yere yinelenen bir düş.

Yüreğimin kabarıp çarptığı anlar oluyor, yirmi üç yaşımın sesini yükselttiği anlar ve deli isteğimin alnı daracık yazgı çemberine, bir kuşun cama vuruşu gibi vurduğu anlar.

Öyle anlar da var ki mutsuzluğun yarattığı sessizlikte vazgeçişlerle acıların gerekliliğini ayırdedebiliyorum, o an —hayatın bütün geçmiş sevinçlerine şükrederek— sevinçlerin de bir zaman sona ereceklerinin kaçınılmazlığını, böyle bir sona varılacağını anlıyorum.

Öyle anlar da var ki tapınağa yeni getirilmiş bir kurbanın kutsal ışığı gibi sessizce yandığım oluyor.

Şimdi kimi seviyor o genç kadın? Yazlardan birinde on altı yaşındayken karşılaştığım olgun ve güzel olan bu genç kadın geçiyor şimdi de —Tanrı bilir neden— geçiyor bu sabah duygularımdan.

Şimdi kimi seviyor o genç kadın?

Birinde Küçükrusya düzlüklerinde al renkli büyük bir çiçek bulmuştum: küçük tomurcuklu taze çanağı, geniş ve yaygın taçyaprakları arasın-

dan bütün rüzgârlara olgunlaşmış çiçek tozlarını bağışlıyordu.

Şimdi kimi seviyor o genç kadın?

Aramızda hiç konuşma geçmedi (onun dilini bile güç anlayabiliyordum ben) ve ilişkimize kesin bir ad verilemezdi hiçbir zaman. Yoruluncaya dek yıldızların altında öperdim onu, gece yarısına kadar da başım kucağında otların üstünde yatardım.

Aşk için yaratılmıştı bu kadın. Gözyaşlarıyla aşırı coşkudan dilsizleşerek kendini bırakır, kesik kesik sözlerin arasından bana bağlı kalacağını fısıldardı.

Şimdi kimi seviyor o genç kadın?

Gelecektekiler! Özgür çocuklar, gecelerimizin şafağı, ölümümüzü, utancımızı ve acımızı görmüş olan gökyüzünde özgürce yükselen evlerinizin görüntüleri çizilirken bu güçlü temellerin kemiklerimizin üstünde kurulduğunu hiç kimse düşünmiyecektir. Mutluluk kaygısızdır çünkü, ileriyi düşünür yalnız.

Savaştan çok çilelerle olgunlaşan babalarınızı size hatırlatacak olan nedir?

Yaşamanız bizim unutuluşumuz olacak.

Yalnızca karılarınızın bilinçsiz gözyaşlarında, gençlerin coşkularında, kızların düşlemelerinde, gece müziğinde ve şairlerimizin mısralarında hayatları kısa, acıları büyük olan babalarınızın anısı şavkıyacak belki bir an.

Aramızdan en seçkinler anlayacaktır, belki de, o her günkü olayların rüzgâr gibi çarpışını. Gelecektekiler, yani sizler için yaşayıp ölmüş olan ölülerle dilsizlerin acılarını!

Gelecektekiler, mutlu kuşaklar, özgürlüğün ünüyle güzelliğinden yararlanarak yaşamak isteğimin ne denli çirkin ve yanlış olduğunu görüyorum.

Yaşamanız ekinin bolluğuyla güz ürünlerince sevinç dolu ve verimli olacak, bizimkiyse ilkyazın tohum atımıyla çalışması gibi ağır ve boğuntulu geçecek.

Gerekli olan bu.

Hayır, istemiyorum anıları, temelde susan taş gibi bilinmez ve dilsiz kalmak istiyorum, iz bırakmadan adsız yok olayım ortadan, karanlık yaşantım — günahla acım — ak yolunuza hiç bir zaman düşürmesin gölgesini.

Bekleyişin uzaması yoruyor beni. Günde iki kez görme gücü kararan yüreğim zayıf düşüyor ve güçleşiyor inanmak artık.

Güneşte alabildiğine yayılma isteğiyle vurarak dolanıyor damarlarımdaki kan.

Son kalan gücüm de kuduruyor öfkeden, çünkü ormanın patikası gibi, uzaklığıyla, aldatıyor bu bekleyiş.

Paramparça olmuş yüreğimde bir dayanak bulamıyorum artık. Kanın unutulmuş bağlarını arıyarak geçmişe el uzatıyor, ve ölmüş kuşakların gücünü yardıma çağırıyorum.

Bir de bakıyorum her zamanki gibi en büyük karar verme anında, yüreğimin derinliklerinde sık sık hayal kırıklığı yaratan boş sözlerle saptırılmış anlamların katı kabuğuyla solgun tortusu altında gövdelerini eski dağınık mezarlıklarda bırakan, basit ama güçlü ve iyi olan yanlarını da yüreklerimi-

zin temeline eken dedelerin sürekli, bilinçsiz ve kutsal olan edinimlerinin yaşadığını görüyorum.

Hayatımda elime iki yüzük geçti, ama ikisini de yoksulca yitirdim.

Eski yüzükler, ince armağanlar; ilki: sönük altını içinde inciyle turkuaz, ikincisi: kıvrak bir kaşla sarılı gözyaşından bir elmas. Bu aşk armağanları, anlaşılan, mutluluğa ulaşamadılar parmaklarımda.

Acılarım yüzünden çıktığım bir yaz yolculuğunda yitirdim ilkini. Bizde sonradan sürekli yaşıyacak olan günlerden bir gündü bu gün.

Yabancı bir yerin küçük ama derin ırmağında yıkanmıştım. Güneş batmıştı. Kıyıdaki kayalıkta sıcak bir gölge yatıyordu. Altımda canlı bir gövdenin nabız atışını duyuran, biten günün sıcaklığıyla ısınmış kayanın üstüne uzandım.

Ellerime baktım. Yüzük yoktu.

Aramağa yeltenmedim bile. En mutsuz yitirişlerde kişi en kolay avunur. Koyu yeşil suya baktım. Dibin kumlarında yokolan yüzüğün hayalinde, yaşamanın, gençliğin, aşkın umutsuz ve dönüşsüz olarak yitip parçalanışını daha iyi ayırdedebildim.

İnsanlardan erken koptuğumu, yalnız ve mutsuz kaldığımı anladım.

Kalın bir yosun tabakasıyla örtülüydü kaya; kadınların iğnelerini sapladıkları küçük, yürek biçimi yastıkçıklarını andırıyordu yosun.

Yabancı bir yerle karanlık suların insanı sürekli olarak tedirgin ettiği gün batımının alaca karanlığında çıplak ve yalnızdım.

Hiç kimse yok. Boş yere kendime bir dayanak

aradım; bir taşın düşüşü gibi düştüm taşın üstüne, yosunlu kayaya dayadım yüzümü. Canlı bir varlık gibi soluyarak ısıtıyor ama beni dinleyip anlamıyordu kaya, suyun dibinde yatan ve insanlarla altın bir bağ kuran şeyse bulunmaksızın yitirilmişti.

On sekiz yaşındayken doğa yüz çevirmişti benden, aşk bağını günahkârca koparmıştım çünkü.

Ama bir kez daha yeniledim bu bağı (ince, altın kaşta kanlı bir gözyaşı olan elmas).

Gururlu ve sevinçli bir anda umut birleşmişken mutsuzluk çanlarını çalıp tedirginliğe çağırıyordu beni yeniden. Allahaısmarladık dengeliliğim! Yollar şaşırılmış düşüncelerde, günaha girmiş insanların yüreklerinde hep! Ve gecenin birinde yeniden belirlendi işaretler.

Siste sonsuz bir ışık dizisiyle birlikte yitmişti kıyı. O günlerde amansız ve dinsiz bir dostum vardı. Baraba diyordum ona, İsa'yı çarmıha germek için seçilmiş olan biri öyle olmak zorundaydı çünkü. Kaşlarının hemen üstünde çıkmıştı saçları, öyle ki alnı için yer kalmamıştı. Gündüzleri uyur ve şaşı bakardı gözleri.

Mutsuzluk gibi ağır, kara şaraptan içerdim. Hangi yolda yürüdüğümü de iyice biliyordum.

Zehirlenmiş gibi dolaşıyordum. İçki tutar, bu yüzden kudururdum bütün gece. Balmumu gibi bir yüzle yatarken çevremi saran orospulardan birinin para çantamı açıp banknotlarımı sayışı büyük aynada gördüklerimin sonu oldu.

Ayıldığımda —yeni yapılmış bir parktı bura-

sı — elbisem ıslaktı, kırılan bardaklardan kanayan ellerim kanlı ve çıplaktılar.

Başıma ağaçtan bir çenber takmıştı yaramaz çocuklar, yanımdaysa beni uyandıran bekçi şaşkın bakışlarla acıyarak gülümsüyordu. Güneşten utanmıştım.

İnsanlarla son bağımı kuran ikinci yüzüğü de yitirdiğim gece böylece sona ermişti. Turkuazla inci (sessiz bir inanç, kanla geçmişin armağanı, kişiliğin temeli ve sayısız kuşakların edinimi) yabancı bir ırmakta yitmişti.

Elmasın kanlı gözyaşı (erkeklik gururu, kadının aşkı, yaşamının biricik mutluluğuyla anlamı) gecenin adsız bir kadınınca çalınmıştı.

Bu güz günlerinde, artık yitirilmeyecek olan yüzükle kurban acısı ve alınyazım, gerçekle iyiliğe ancak acıyla yaklaşabilen insanlığa bağladı beni.

Ağır edinimleri, kanla soyun vazgeçilmez lânetlerini taşıyacak olan böyle bir kuşak ve bu kuşağın seçkin kişileri var mıydı acaba?

Tarihin akışı korkunçtur; çokça ağırdır geçmişin yükleriyle geleceğin bu dar omuzlarda taşınan amaçları.

II

Yolculuğumun ikinçi gününde (akkorlaşmış bir demir gibi körelmeğe yüz tutan acı içinde adsız duyguda) kompartımanıma bir papaz girdi. Yağız bir delikanlıydı. Yanındakilerle konuşuyordu. Bense susuyordum. Yolcuların karşılıkları aptalcaydı. Küserek sustu papaz.

Birdenbire bana dönerek: «Büyük bir acı çekmekte olmalısınız, bayım» dedi. Kısa, kararsız oldu karşılığım. İkimiz de sustuk, az sonra da ayrıldık.

Ne görmüştü acaba adam yüzümde? Onu bunca yakın, içten ve insancıl olmaya, böyle bir yanlışlığı işlemeye iten neydi?

Gerçek olan bir şey varsa insanların çoğu, yeryüzünde birçok mutsuzun varolduğunu düşünemezler bile.

Yirmi bir gündür özgür, sürekli olarak da yalnızım işte. Yalnızca çiçeklerin tomurcuklanışını seyrediyorum, yine de insanları düşünmekten alamıyorum kendimi.

Bu sabah, güneşte, bütün bir insanlık tarihi, bana anahtarı denize atılmış olan kara bir sandıkla suçsuzların kırımını düşündürdü. İsa için ilk şehit olanlar suçsuzdu çünkü.

Vlaşiç'ten, kara ve büyük bir trajedinin perde arkasını andıran buzlu bir rüzgâr esiyordu.

Bugün şehirde en korkunç düşlerde bile görülmeyen yırtıcı bir hayvanın bakışlarını andıran gözlerle karşılaştım.

Terli ve yorgun döndüm. Şimdi eriklikte dolaşırken soğuk bir rüzgâr geçiyor içimden, yüreğimiyse sürekli olarak yakışıksız bir düşümün kaldığı kızgın kumların acısı yakıyor.

Yollarda mor gölgeler kararıyor, bense gölgelerle yollardan korkuyorum, bana ne türlü konular getireceklerini biliyorum çünkü.

Hiçbir yerde barınağı olmıyan soğuk yıldızlarla düşünceler fışkırıyor içimden.

O an, bütün kuşkularımın kanlı mühürünü andıran, al, olgun ve korkunç bir ay çıkıyor kıyının ardından.

Kadınlar, ak elleriniz sizin, ekmek gibi bölüyorlar yüreğimi. Yürüyüşünüzün uyumu ve gözlerinizin anlaşılmaz parlaklığı uğultulu bir çığlıkla düşüncelerimi dağıtıp uykudan alır beni.

Yürüyüşlerinizle sesleriniz, taze ekmek götürürken ya da çeşmeye dayanmışken, geceleri, düşlerimde gerçeküstü biçim ve büyüklükleriyle beni bütünliyerek yaşıyorlar sabahları.

Kadınlar, çile dolduranların uyutulmuş istekleriyle namussuzların kudurgan tutkularında yatıyor gölgeleriniz. Yeryüzünün bütün düşünceleriyle amaçlarını ilkel yönleriyle gerçek nedenlerine vardırırken onların büyük bir bölümünü havanızın sıcaklığında yerleşmiş bulabiliriz.

Kadınlar, kimin için tatlı bir sabah yağmurusunuz bilmem ama yaşantımıza fırtınayla gelen bir yağmur gibi girişinizi bilirim. Yaşamımız ak gövdelerinizin üstünden geçip ışıltıyla kabarır ve dönemeçlerde duraklıyarak, başaşağı düşer gibi, yuvarlanır.

Dervişlerin gözleri neden bulanık ve evliyaların dudakları niçin solgundur?

Kadın, ilk insanın güneşte dişiyi apaçık göremediği gibi göremiyoruz seni, korkunç bir görüntüsün çünkü, kanımızın zehiri oldun şimdi, kaçıyoruz önünden, uzakta olduğunu düşündüğümüzde, uyanık buluyoruz seni düşüncelerimizde, ve çalışarak unutmak isterken seni —bir de ne görelim!

— her yanımızda ince, kıvrak çizgilerinizle görünmez parmaklarınızın izleri.

Gövdelerinizin kıvrak çizgisi ne demek?

Çocukların kelebek avladıkları gibi tedirgince avladığımız, ama bize sürekli olarak acı veren ya da acıya dönen dilsiz, ak, şiirli güzelliğiniz nedir?

Kadınlar, bizden daha mutlu yaratıklar üstünde ışıyan ve korkunç kıyametler uğruna parçalanacak olan daha güzel bir gök parçası parıldıyor gözlerinizde.

Gecenin geç bir saati. Bugün konuşma sırasında birinin «o *gerçek mutluluğun* ne olduğunu bilmiyor» dediğini duydum. Bu sözlerin kimin için söylendiğini bilmiyorum. Ama bunu söyliyenin ne denli zavallı biri olduğu açık!

Gerçek mutluluğun ne olduğunu bilmiyorum, bu yüzden de susuyorum. Başkalarının mutluluğu için sustuğum gibi kendi mutluluğum için de susuyorum.

İnsanların çoğunluğu zavallı yaratıklardır. Kendi mutluluklarını yalanlardan örerler, çevreleriniyse kötü gözlerle süzerler.

Kitaplar iyidir; kimi zaman da insanlar; ama yağmuru seyretmem en iyisi. Doğayla olan ilişkilerimde ne insancıl ilişkilerden bir şey, ne can sıkıntısı, ne ilgisizlik, ne de önemsiz işlerle bir uğraş vardır. Aynı anda hem içine dalıyorum onların hem de özümlüyorum kendimde.

Gökgürültüleri bende bulur yankısını, sessizlikler bende bulur yerini, bütün rüzgârlar ovalarını ve bütün sisler koyaklarını.

Güçtür benim için insanlara dayanmak, insanların kabalıklarıyla aldatıcılıklarına, rüzgârlarsa yakınlarımdır benim, boralar sevinçlerim, güneşin sıcaklığı tadım, boğunuk, soğuk sabahlar en kutlu saatlerim.

Geceler ağır düşlerle dolu. Belli belirsiz açarken sabahlar ayazın korkunçluğuyla düştekiler karışır birbirine.

Gözlerimi okşar güzellik, ayrılık öpüşlerinde geçen yazın güzelliği, acır bana bulutsuz gök, uzak dağlar, koyu yeşil ağaç kümeleri.

Bu akşam, yaşıyan biri olarak, ovaları saran ıssızlığı dinliyorum tek başıma.

Herşeyimi alan yazgı, insanlara karşı bir kalkan olması için bu ıssızlığı armağan etti bana, bütün olaylarla yüreğin arınmasında biricik avuntu olan ıssızlığı. Bu ıssızlığın suskunluğunda herşey benimdir: Sayısız yenilgilerden kurtulan inancım, yalnızlık sevincimle acı çekmenin umudu.

Bütün düşüncelerin sonu ve bütün amaçların en basit biçimidir suskuluk.

Yaşam boyunca sevdim onu, sona erince yaşantım suskunluk iyi bir anne gibi solgun ellerini gözlerime indirecek, bu acıklı öykü karanlığa gömülecek, sessizlikte kısa süren anlaşılmaz bir sesin sönüşü gibi.

Kutsal Cuma bugün. Uykusuz geçen bir geceden sonra erkenden kalktım.

Kiliseye anlamsız törenleri seyredip İsa Trajedisinin karanlık sözlerini dinlemeye gittim.

Köy kilisesinin penceresinden nisan sabahının ak ışınları giriyor, kuşlar ötüyor, sürülerin çanları-

nın çaldığı duyuluyordu, ama bütün bunlar boğuk, ak ve kısıktı, tıpkı bu sabah bayramı kutlayan eski bir trajedinin karanlık sesinin ardı gibi.

Acı içimde yüceldi, kutsal anı geldi yeğinliğin; ateş çemberinin ağırlığından eğilmiş bütün yüce kardeşlerimin geçişini seyrediyor ve yüzlerinde büyük acının verdiği yeğinliği görüyorum.

Öz acımla çilem anlamsız, kopuk ve yabancı gelmiyor bana, savaşan insanlığın bütün trajedisinin küçük bir parçası olarak yaşıyor bende çünkü. Gecenin tedirginliğiyle korkusu aşağıdaki yamaçları kaplayan sis gibi anlaşılmaz ve uzak geliyor bana.

Düşlerimde bana acı çektiren korkunun gözlerine bakmak isterim. Bekliyorum onu. Uyandım. Ama gelmiyor beklediğimde, hiç ummadığım bir anda çıkageliyor; kıskıvrak bağlayıp özümlüyor, kemiriyor beni, gün doğunca bitkin, karanlıkla yüklü ve acılı bırakıp gidiyor.

Ama acılarımla birlikte direnme gücüm de artıyor; zayıfların yiğitliğini, yalnızların özbilincini, çile çekenlerin gururunu kazanıyorum.

Yabancı ve iyimserliği az olan yeryüzüyle sarılmışken, kendime gelip, yalnız olduğumu, herkesin beni bıraktığını ayırdediyorum, ilgisiz büyük göğün altında bir başına, her bütünlüğün dışında, her toplumun dışında, her zaman yaşadığım gibi, hiçbir sınıfın ayrıcalığından yararlanmadan, uğraşsız, geleceksiz, yardımı dokunabilecek yakınlardan, dostlardan yoksun. Yalnız, sürgün ve hasta.

Böylesi daha iyi belki de.

Mutsuzdur benim kardeşlerim.

Gözlerinizdeki aldatıcı ışıltıyı anlamıyorum, hepimizin gülmekte eşit haklara sahip olduğunu sanıyorum.

Bir zamanlar, hapisane penceresine dayanmış olarak geç vakitlere kadar otururdum. Alnımda derin bir iz açmıştı parmaklık, yaşantıma kara bir çizgi çekmişti uzun yalnızlık.

Ben hep sizinle sözüm ona gülüp konuşuyorum, yine de bütün mutsuzlara, yalnızlara, yeniklere, acıda kardeşim olanlara başlarınızın üstünden el uzatmış oluyorum.

Durgun sabah düşünceleri.

Her şey yokolup gittiğinde yitirmenin korkunç bir şey olduğunu anlıyabiliyorum şimdi, az yitirmek acıyla gözyaşı getirir çünkü; kalanlar üzerinde yitirilenin büyüklüğünü tartma olanağı elimizdeyken ağır gelir yitirmek, ama *herşeyi* yitirdiğimizde adsız bir yeğinlik duyarız, en büyük acının yeğinliğidir bu çünkü. Hafifim, uçacak kadar hafif!

Yitirilen her şey bilincimdedir, yalnız yerçekimsiz, acısız, nesnesiz; yitirdiğim her şey benimdir yine, anılarımda yenilenmiş, güzelleşmiş olarak üstelik. Dahası: hiçbir şeye sahip olmıyan bir insanın özgürlüğüyle acısı geçip ayrılanın durgunluğu var bende.

Ellerimle ıslak otları araladığımda, nemli ve çiğli dipte sayısız böcekler, kurtlar, sümüklü böceklerle karşılaşıyorum; taşı kaldırdığımda bütün bir kırkayaklar dünyasıyla kurtçuklar kaçışır. Önceleri bu kara, peltemsi hayvancıklar dünyasına karşı korkuyla karışık bir nefret duyardım, şimdiy-

se karanlığın ortasında, ıslaklık içinde insanlardan ayrı yaşayan bu hayvancıklar dünyasıyla kaynaşmaya başladım.

İnsanlar, türlü biçimler, her türlü yaratık ve hayat hücreleriyle dolu olan toprak güçlendiriyor düşüncemi, yaşamın ölümden daha dayanıklı oluşuyla bir an için sonsuzluğa olan susamışlığımı gideriyor bu düşüncem.

Hayatım boyunca mutsuzdu gecelerim. Olağanüstülükler doğar, yeni oluşan dünyalar boy atardı içimde. Durdururdum büyük tutkularımı, savaşırdım, yenilgilere katlanıp kutlardım yenilgileri.

Geceleri ruhların dolaştığı gölgeler emiyordu kanımı. Yaşamın sayısız bilmeceleriyle hayali karşıtlıklarını çözüp arap saçına döndürüyordum.

Bu bir yana, tanrısal muştular gibi geçerdi gecelerim, görkemli karanlıklar, aydın geçen yaz geceleri, ağlamaklı yıldızların kış ayazlarıyla.

Sağlıklı biri için ne kadar saçma ve yanlış görünürlerse de, bir karasevdalının kötü düşünceleriyle sevgilerinde korkunç bir düzen vardır.

Öteki ağaçların duymadığı rüzgârdan bile sallanan bir servi ağacını andırır karasevdalılar. Perde ardındaki bir oyuncunun sahneye düşen gölgesi gibi karasevdalının düşleriyle sevgilerinde doğrulanır olaylar.

Sağlıklı insanın yaşamakla yaşamanın sorunlarıdır bütün düşüncesi, ölümle ölümün gizleridir karasevdalının derdi.

Yürek artımı hastalığıdır onlardaki. Yaramaz çocukların dikenlere attıkları, orada her kımılda-

nışlarında dikenlerin battığı kabuksuz sümüklü böceği andırırlar. Savaşçıl, kaba gezegenimizin canlı düzensizliğidir onlar.

Bayraklar yarıya indirilmemişti, kara örtülü trampetler çalmamıştı daha, acı bir marş kesik kesik çalınmamıştı borozanlarla, ne de çanlar çalınmıştı, güzden beri çanımız yoktu çünkü; yoksul Nikola Balta öldüğünde hiçbir şey olmamışcasına sessizdi her şey.

Zamansız yaşlanmış suskun karısı, evin önünde tahtaların kesilişini dinlerken uzun uzun ağladı, ölüyü kaldırıp mezarlığa götürürlerken de bayıldı, kendisini ayıltmak için yanında, elma sirkesi ve okunmuş tuzla onu ovuşturan iki kadın kalmıştı.

Cemaat bayırı ağır ağır çıkıyordu, cenazeyi taşıyanlar güçsüz yaşlılardı çünkü, az olduklarından da omuz değiştiremiyorlardı. Hastalıklı biri olan papaz güçlükle sürüklüyordu çizmelerini, ama güzel ve gür bir sesle okuyordu ilâhileri. Kadınlar küçük, taç biçimi ekmeği kutsuyorlardı.

Her geçen aynı sevimlilikle eğilen tomurcuklanmış yemiş ağaçları arasındaki köy yolundan mezarlığa taşıdılar onu

Çabucak gömüp dağıldılar, ince ama bereketli bir ilkyaz yağmuru yağdı hemen ardından, yaşadığı sürece uğraşıp savaştığı toprak çökerek basılıyordu mezarında.

Böyle gömülmüştü yoksul Nikola Balta.

Elli dördüne daha yeni basmıştı.

Tedirginliğimden sık sık uyuyamadığım geceler oluyor. Önceleri tatlı gelen, gecenin derinliğine

dalınınca ağırlaşan, çekilmez olan bir tedirginlik. Yaşantıların olaylarına bağlı olup da olaylarla birlikte ölmeyen duygular ağır gelir yüreğe. Duyguların dayanağı olan insan yüzleriyle yaşandığı yerler ortadan silinince de canlı ve taze kalabiliyorlar, hem de anılar gibi değil, yaşandıkları günlerdeki gibi daha gerçek, daha da güçlü olarak. Bütün gerçek dayanaklarını yitirdiklerinde de acıyla özlemin doğmasına yol açarlar, dayanaksız bir gövdeyi sallar gibi titretirler yüreği, yüreğin tedirginliğiyle beslenirler, bugünü çalıp zehirlerler geleceği.

Ve geceleri sık sık soruyorum kendi kendime: Nereden geliyor bu tedirginlik!?

Her kapalı kapı dilsiz ve korkutucu gelir bana. Ard niyetli sözcükleri andırırlar. Onları, ay ışığında seyrettiğimde, iki kanadı birleştiren kara çizginin genişlediğini, yavaşça kapının açılıp ardında korkunç, bilinmez bir şeyin gizlendiğini sanırım, her kapının ardında gizlenen, en sonunda hepimizi bekleyen bir şeyin.

Hücremin kapalı kapısını, yoruluncaya dek, delicesine seyrederdim bir zamanlar.

Yalnız mezarlıklarda kapılar kapalıdır, tıpkı top atan tüccarların dükkânlarında, hastalıklı ya da başka mutsuzluklara uğramış evlerde, hapisanelerde olduğu gibi.

Geçmekte olan trenin düdüğü sayısız anıları sürükler ardından. Boğuntulu bir şey vardır bunda, hep bir şeyler, daima başka şeyleri hatırlatan.

Umutla yolculukların kuşkusu vardır bu ötüşte, sayısız ayrılışın acısı, anlamsız yolculukların su-

kıntısı, gençliğin tedirginlikleriyle nice bekleyişlerin boşunalığı.

Ötüşünde (anılarda) eğlencenin taşkınlığıyla yeni yetmelerin çılgınlıkları, alınyazılarının öfkesi, bırakılmışlığın acısıyla yalnızlığın, insanların saçma bağlanışlarıyla güçsüzlüğü ses verir.

Bu ötüş her zaman yüreği anılarla yaralar, özlemle de zehirler, altındaki düzlükte, dumanının ak bayrağını savuran yaygın ötüşlü bir kara tren.

III

Boşuna geçiyor günlerim. Yüreğimin en güzel kaynakları kurudu. Beni seven, beni anlayan herkesle yitirdim ilişkimi, bizi ayakta tutan, direncimizi sağlıyan şu kurtarıcı ilişkiyi yitirdim, eserlerimize güç vererek bizi yüreklendiren, yaşamamıza anlam katan ilişkiyi.

İyiden iyiye kopmuşum. Unutuşa gömülüyorum. Acılar örtüyor beni. Durumum mihrapta söndürmeyi unuttukları, bütün gece, sağır bir sürede, görülmez bir kurban gibi yanan mumu anımsattı.

İnsana en ağır gelen kendi kendine karşı merhametli davranmasıdır.

Toprağın beni ne kadar yorduğunu kime söyliyebilirim?

Kim bilebilir bizi ıssızlıkta, çıkmazlarda yaşamaya iten nedir, kendilerine hiçbir şey söyliyemiyeceğim ve bana söyliyecek hiçbir şeyleri olmıyan insanların arasında.

İşte hep böyle: Yalancı iyimserliklerin değişi-

miyle yokluğun acı bileşimi. Eski sözlerle tatlı düşüncelerin gülümseyişin ışıltısında güneş tozcuklarının oynaşmalarını andırır ne tatlı bir söz, ne de içten bir konuşma geçmedi hiçbir zaman, sevgili yüzlerle içten, dolu yürekle ayrılışlar, yeniden görüşmelerin özlemi ve yatıldığında rahat düşlerle uyanış.

Böylece yaşam, sessiz bir trajedinin kaskatı kesilmiş maskesine dönüyor, kendi öz benliğim de güzel, uzak bir anı oluyor yalnızca.

Çıkar yolsa hiçbir yerde yok.

Günümüzde, insanı eyleme itenin başlıca ve biricik kışkırtıcısının korku olduğunu gördüm, ürkütücü, anlaşılmaz, çoğunca da nedensiz ama gerçek ve derin bir korku.

İki yıldır bütün insanların yüzünde görüyorum bu korkunç ve gülünç ifadeyi, insan yüzlerinden başka hiçbir görüntüde eşine raslanmıyan ifadeyi.

Sevecenlik dolu bir ifadedir bu, onda çevreyi kollayışla dilsiz bir acıma, ondan da çok bencillik vardır.

Bu ifade, daha çok da, yere düşen bir çocuğun çevresini alanlara ağlamaya mı vursun işi yoksa gülsün mü diye bakarken, yüzündeki kararsız ifadenin gülünç ve değişken görüntüsünü andırır.

Belki başlangıçta başka nedenleri de vardı, bugünse korkudur başlıca nedeni bunun. Korkudandır insanların kötü, sert, ve dönek oluşları, korkudandır merhametli ve iyi oluşları.

Aşağıdaki yukardakinden korkar hep. Korkacak hiçbir şeyi olmayansa kendi hasta düşlerinden

korkmaya başlar, çünkü korku bütün beyinleri dolduran bulaşıcı bir hastalıktır.

Bana işkence edecek olanın içine bir bakabilsem sanırım küçük, yoksul bir yürekle karşılaşırdım, kararsızlıkla yoğrulmuş, yadırgamalarla tehditlerden korkan bir yürekle.

Acıyorum ona, bu merhametse acı veriyor bana.

Düşünce, hayvanların uğramadıkları, insanlarınsa ayak basmadıkları kayalıklar arasında çağıldayan dağ çavlanları gibidir, yer altına dalıp yeniden yüze çıktığında köpüklenerek kayadan kayaya atar kendini.

Bugünkü yaşantımın bütün trajikliği bir tek söze sığabilir; yalnızlık.

Yaşantımın bütün çilesiyle verimsizliği hep mi hep bu beni dondurup taşlaştıran sonra da çökerten ruhsal kopukluktan ileri geliyor, tıpkı hiç kimsenin bulunmadığı bırakılmış evlerin — gerçekten de bu yüzden içlerinde kimsecikler oturmadığı için — görünmez bir el tarafından yavaş yavaş parçalanırcasına sürekli olarak çöküşleri gibi.

N... ile dansa gitmiştim. Gövdem doygundu. Yüreğimse bitkin bir çingene kızı kılığına bürünmüş, menekşe dolu sepetiyle çıkış kapısı önünde titreyip bekliyen bir kızcağız. Faytoncuların sövüp saydıklarından.

Şafakta birbirimizden ayrılırken menekşeler sunuldu hepimize. Kimseler istemedi. Ben de istemedim.

Kadınları evlerine uğurladıktan sonra bıkkınlıkla uykusuzluktan bitkin ve yorgun olarak eve

döndüğümde bir demet menekşe buldum masamda, biraz geçkin ve solgundular, çıkış kapıları önünde çingene kızlarının sattıkları menekşeler gibi.

Yüreğimiz hiçbir zaman bırakmaz bizi. Gövdenin bütün aylaklıklarında yargıya çağıran biri, bir uyarıcı gibi izler onu; yalnızlıktaysa sessizce bekler, aşkta sabırlıdır.

Bu akşam tam üç saat masanın önünde oturdum. Daha kâğıdın aklığıyla karşılaşmadan dağılıveren hayallerdendi benim hayallerim, düşüncelerimse ok gibi hızlı, gece rüzgârları kadar uzak ve karanlık.

Üç saatten çok oturup kaldım masada düşüncelerimle, şimdiyse dalgın ve yorgun olarak yatmaya gidiyorum:

Işığı söndürüp karanlıkta, masanın üstünde yazılmamış ak kâğıdın korkunçluğunu seyrettim.

Söylenmemiş tatlı isteklerimle kıral düşlerim, benimle kalın da ıssız gecelerde uzun konuşmalara dalıp gidelim, yoksulluğuma kıral avuntusu olan, sürgünlük yıllarımda avutun beni, bütün uykusuz gecelerimle acı yalnızlık günlerimin biricik armağanı olun.

Kendi kendimi, çevremi aşmak için yaptığım bütün boş çabalar acı veriyor yalnız. Bu çabalar — üstümdeki tersliğin etkisiyle, — hayatın gerçekleşmemiş amaçlarıyla karışarak çekilmez bir karmaşa yaratıyorlar.

Sürekli bir karanlıkta yaşıyorum, biricik ışık ise seyrek, kısa süren, yüreğe çekicilikle yiğitliğin, yaratıcılığın unutulmaz umduruşlarını veren saatlerde beliriyor hep. Ama bu anlar o kadar kısa sü-

rüyor ki kaleme dokunmak için bile vakit bulamıyor kişi, üzerimi yeniden örten karanlıkla dalga dalga gelen bir acı kaplarken.

Esinlenmenin parlak dakikalarıyla hayallerimin ince kanatlarını germek istediğimde de, aynada olduğu gibi, yüzümle alınyazım oluyor beni kâğıdın üstünde alaya alan, işte o an, bir benim bildiğim yalnızın kanlı ağlayışıyla çilekeşin inlemesi duyuluyor.

Her taşra şehrinde, can sıkıntısından ileri gelen umut kırıcı bir korku vardır.

Taşra yaşamının en güçlü etkenlerinden biridir bu korku. Aşırı gidip gelmelere, evlenmelere çiftleşmelere, dil öğrenmeye, siyasetle uğraşmaya, balık avlamakla böcek koleksiyonculuğu yapmaya zorlar. İnsanların dedikodularında sırıtan, karamsar eğlencelerinde belirlenen odur hep.

Yaşayışın ölü, ıssız bitkinliği karşısında ürkütücüdür bu korku; insanların birbirlerine açıklayamadıkları, oysa içlerinde gizlice yaşayarak her gün daha da artan bir biçimde onları izleyip kemiren ve saklı tutan bir hastalık gibi yağmurlu, durgun günlerde, yürekleri bir panik havası sardığında artık gizlenemiyecek olan bu korku canlarına kıymak istiyenlerin solgunluğunu anımsatarak yolcuların yüzlerinde okunur.

Yirmi dört saattir karmaşa içindeydi beynim. Kendi kendime verdiğim acının kurbanıydım. Yüzlerce kez adımladım yürek ağrılarının basamaklarını. Ancak bir hayalgücünün tasarlıyabileceği tüm mutsuzluklar izledi beni. Günahlar, kuşkularla pişmanlıklar. Bir çocuğun güçsüzlüğüyle korkusu ve

canilerin tedirginlikleriyle umutsuzlukları.

Yüreğimle geçti herşey bu yirmi dört saat içinde, bugünse masanın başında yalnızken birdenbire bir hafiflik duydum, aydınlandı yüreğim. Kendiliğinden belirlenen bir şey gibi gülümsiyerek karşıladım kurtulanları.

Yoksa bu yirmi dört saat yaşantımın aynası mıdır dersiniz?

Yaşamın Bulandırılmamış Sevinci'ydi kadının adı ve yüreğimi konuşan dilimde biricik sesti bu söz. Kasabanın merkezinde, gün ortasında buluşmak için sözleşmiştim onunla.

Ben gitmiştim. O gelmemişti.

Bekledim onu. İlkin güvenli ve sevinçli bekledim, sonradan gittikçe tedirgin etti, gittikçe güçleşti beklemek.

Saatler geçiyordu, bense sözüne inanılmaması gereken kadının benimle görüşeceği yerde deli gibi dolaşıyordum.

Umutsuzluğa dönüyordu bekleyişim. Bir daha geriye dönmemek üzere oradan uzaklaşacağıma and içtimdi, ama sokağın köşesinden geri dönüyordum: Yalnız bir seferlik! Ve yeniden dolaşmaya koyuluyordum.

Hayal görmeye başladım. Onun yürüyüşünü andırıyordu şu yaklaşan kadınınki. Bir başkası onun entarisini giymişti. Üçüncüsünün boynunda onun gerdanlığını gördüm. Ama o, o yoktu.

Korkunç bir kadın bu. Bana kalırsa başkalarının acı çekmesinden sevinç duyarak yüzlerce kişiye aynı saatte buluşmak için söz veren bu kadın, yüzlerce sokak köşesinde beklenirken, sıkıntılı saat-

leri, kor gibi bağrında taşırcasına durup şehrin dış mahallelerinden birinin herhangi bir evinde, pencerenin ardından dingin bir yüzdeki donuk bakışlarla kararmaya başlıyan ovayı seyrediyordu.

Ben uyurken yağmur yağmış.

Gökyüzü açık şimdi, parçalanmış kara bulutlarla dolu. Ağaçlar kapkara. Sesler kısık. Hafif, soğuk bir yel dolanarak komşularda açan çağrı çiçeğinin kokusunu getiriyor.

Küçük lâmbalarının çevrelerinde titrek birer ışık çemberiyle madenciler iniyor yamaçlardan.

Kötü bir kâbusun beni uyandırdığını sanmıştım. Ama değil. Düşte olduğu gibi gerçekte de yüreğim bağırarak açıkça sesleniyordu bana: Ölmek gerek, ölmek gerek!

Bir avuntu arıyorum, bir umut bekliyorum, oysa korkunç öyküsünü sürdürüyor ölüme yargılanmış yüreğim.

Ekmekle kadın sorunundan başka hiçbir şeyde belli olmuyor bugünkü toplumsal durumun saçmalığı.

Gerçekten de böyle bu, insanlığın varoluşunun temeli olan bu iki durumla ilgili sorunlarda süren bunca düzensizlikle haksızlık toplumun onulmaz biçimde hasta olduğunun kanıtıdır.

İkinci gecedir uyuyamıyorum.

Bıçakla oyulmuş yaş ağaç, kabuk bağladıktan sonra da yeni kabuğu üstünde güçlükle seçilebilen yaranın bıçak izini taşır.

Sonsuz buzullu uzak diyarlar bile pek kısa süren ilkyazı sezerler.

En derin kuyular da güney yeliyle suların neşeli çağıltısını duyarlar.

Her yara kapanır, her acı diner, bense hiçbir zaman iyileşemiyeceğimi unutamıyorum; yalnızlıkla sarılı olduğumu, sürekli olarak acı çekeceğimi ve ikilemler içinde kalacağımı. Sevinçleri düşlerimde görmek bile yasaklandı bana; dışarlarda bir yerlerde süren ve ışık düzeniyle içeri vuran yaşamın apaçık güzelliğini duyamıyorum.

Hâlâ gecelerle gece gezintilerini seviyorum. Geceleyin hiç dışarı çıkmıyorum, oysa, çoğunluk perdeleri kapatmağa gittiğimde bir zamanlar gece gezintilerimin üzerinde parlamış olan o eski yıldızları görür görmez bakışlarım gökyüzüne çevrilip coşkun yüreğim geceye sürüklüyor beni.

Gecede ay aydınlığıyla beyaza kesmiş, beni kendine çeken her yolun benim için yaratıldığını sanıyorum, bir aydınlık sis içinde yiten uzaklıklarsa sürekli bir biçimde bozguna salıyor yüreğimi.

Şimdi de sık sık eski aylaklık damarım kabarıyor; ama perdeyi çarçabuk kapatıp masanın başına oturuyorum.

Masanın üzerinde hazır bekliyen ak kâğıtçık, düşüncelerimizin yolunu, duygularımızın uçuculuğunu belirlememiz için öylesine sık sık kışkırtır ki bizi. Bu konuda gelecek kuşaklar hiçbir şey bilmemeliler.

Şu işsiz, kaygılı dünya, bundan sanat yaratıcılığının psikolojisi üstüne sonuçlar çıkarabilir. Nasılsa yürek ağrılarımızı ya da umut yitikliğimizi okudukça ak kâğıtçık üstüne düşünecektir. Kaldı ki bu da insancıl değil.

Şairlerin yürek ağrılarını ya da umutlarını yitirişlerini alçakgönüllülükle anlatmaları az şey midir?

Gözlerin bir eşyadan ötekine aylak aylak dolaştığı, yüreğin hiçbir yerde dinginliğe eremediği acı günlerden bir gün. Bütün gün yaşantımı düşündüm, nasıl olması gerektiğini ve nasıl olamıyacağını.

Akşam, yağmurundan sonra, içimde söze sığmaz talihle yüksekliklerin önsezisini duyuran bir yığın kızıl bulut vardı gökte. Tuhaftır, mutlu olabilmemiz için ne kadar az şey gerekiyor, çoğunluk bu pek az şeyle yetinmeyişimizse daha da tuhaf!

Penceremin altında ırmak çağıldıyor. Sıcakta, kıpırtısız dallarla sessizlik, zamanın da durduğu sanısını uyandırdığında, durmaksızın değişmiyen bir biçimde çağıldar; süreyi ölçmek niyetiyle değil de bilinmiyen bir sürekliliğin ölçülmesi uğruna umutsuz bir atılım içinde gibidir.

Tedirgin insanların kulaklarındadır suyun çağıldayışı.

Şu sonsuz, tekdüze nota üzre geçen hayatımın bütün yükü, büyük mor gökte günboyu bile yaşıyamıyan ak bulutçuk gibi geliyor bana.

Kendime geldim. İnsanlar arasındayım yine. Kendi kendini kıskanan tutkulu yüreğim kutladı yaşıyan insanların arasına dönüşümü.

Peki şimdi nereye böyle: Nasıl da suskun ve yorgunum. Yaygaracı bir sevinçtir sert içki, salt yalnızlıkta etkisini gösteren zehir. Görünce tanımazlıktan gelen bana gönül koymuş dostlar gibi dar-

gın dargın susuyor bırakılmış oda, yalnızlık düşünceleri beliriyor bir bir.

Kendime geldim, ama gitmemiş olsaydım daha iyi olurdu belki de.

Uzun ve sıcak öğle sonrası. Unutulanların öğle sonrası. Bunu andıran günlerle düşünceler olur; notaların telde sese dönüşüp çalıştığını yada şarkıcının hafif kısık, alto sesini andıran düşünceler.

Birilerinin üzerine serpmek istediğim, sonra da kendi üzerime serpilmesini istediğim sınırsız bir iyilik düşlüyorum. Düşlüyorum, oysa bir başımayım.

Bir armağan, bir bağış gibi, çiçek açışının gölgesi gibi, açıp hemen solan, kimsenin göremediği bir çiçek gibi bir mısradır içimde dolanan. Oturup kalemi mürekkebe banıyorum; bak hele, masanın üstündeki bu kitap de ne! Evet, gerçekten de neydi istediğim benim? Evet, bir mısra! Ah, nasıl bir mısra ama! Başım ağrıyor! — Kalemi atıp dolaşmağa çıkıyorum.

Yine de, yine de, ruhun kaygısını, hayır, solgun yazın öğle sonrasını, bu azalan acıyla yaşamımın dolambaçlı yollarının güzelliğini uzun uzadıya koruyabilecek birkaç cümle bırakmayı nasıl istiyorum.

Gerçeği kiraladığını sananlar, görünmeyin gözüme, görmek istemiyorum çünkü sizi.

Neden kötü niyetli birinin adımlarını andırıyor adımlarınız kaldırımlarda? Sabahları kendi kendinizden memnunsunuz, paralarınızı sayıyorsunuz geceleyin ve gideceğiniz her yere sizden önce varıyor kodomanlığınız.

Tanrısal kayırmanın ele geçmez kararlarına göre verilmiş size egemenlik, sizse elinizde tuttuğunuzu sanıyorsunuz tanrısal kıyırmayı.

İçinizde varolmayan her şeyin karşılığını zehirli tükürüğünüzle veriyorsunuz; kim dokunursa size, uzun süre andırır sizi!

Her gün Tanrı önünde baş eğmenize karşılık, yüreğiniz dimdik durup kendini beğenmişliğinizi okşar baştan ayağa bütün düşünceleriniz.

Gerçeğinizle doğrunuzu gördüm; görünmeyin gözüme, görmek istemiyorum çünkü sizi.

Ağlamaya başladım. Kısa gezintimde bir evin önünden geçerken birdenbire piyanodan alto'nun hafif tonları geldi kulağıma. Bir buçuk yıldır ilk kez duyuyordum müziği; dalga alıp götürdü beni. Daraldı yüreğim. Işıklı bir pencereden güzel, unutulmaz, yine de yitik bir dünyaya bakıyormuşum gibi geldi. Bu da, kendi sessiz acımla yaşadığım bu dünyada bundan başka daha güzel daha ulu bir dünyanın varlığını sezdirdi bana, kapkara üzüntülerin yerine mutlulukla doldum.

Ağlamak geldi içimden o an.

Dingin kıvançla sevincin saatleri öylesine seyrek ki. Yemiş ağaçları altında otururken yılların geçişini, bütün gençliğimin geçip bana dingin dakikalar getirmediğini düşünüyorum; o sırada bir esinti gelip otun hafif kokusunu getirdi, sonsuzluğa erişmiştim sanki, hiç acı duymadan sevinç payımın başka biri tarafından içildiğini, bana da az, pek az bir şeyin kaldığını ayırdettim. Payıma düşen kadehin başkası tarafından içilmesinden acı

duymadım, tersine sevinçli bir dinginliktir doldurdu içimi.

Öğleden az önce. Bahçede oturuyorum, güneşe karşı, sırtım yüksek duvara dayalı. Duvarın hemen arkasındaki sokak tam burada dönemeç yapar. Bana kadar geliyor bağırtılar, seslerle kopuk kopuk konuşmalar ve sokağı kıvrılınca yavaş yavaş duyulmaz olan biri.

— Böyledir bu işte, insan ne yapabilir? Hiç. Sözgelişi ben...

Aa, kendine gel şaka değil bu (inandırmak istiyordu yaşlı bir bay).

— Köpoğlu köpek! Ya önceleri...

Tanrım, tanrım! (Acıklı bir konuşmanın sonunu uzatır gibiydi bir kadın sesi.)

...konuşmak kolay, o da bu aylıkla bir denesin de...

Hayır, ilk o söyledi bana, dedi ki kocan asker, sense, dedi, âşıkların daha kolay gelsin diye kahve açtın.

(Mahkemedeki anlaşmazlığı sürdürerek bağıran bir kadındu bu.)

— ...ilkin birinci, sonra ikinci seferberlik, sonunda savaş; ihtiyarı rehin almışlar, kadınlarla çocuklar kalmış, tanrı korusun (derin bir ses, köşebaşında, ayaküstü bütün yoksunlukları parmaklarıyla bir bir sıralayarak konuşuyor.)

...tanrı iki gözümü de kör etsin öyle bir şey düşündümse eğer.

— İki kez izinli geldi ve tam son gelişinde...

Böylece, önümde hayatın yoksul çemberi açılıyor; bense, herbiri kendi yoksunluklarıyle çileleri-

ni taşıyan bu insanlar, arkamdan geçip gidene kadar, gözlerimi yumuyorum.

Yaz sonlarına doğru olgunlaşır her şey, dinginlik nedir bilmez insanın kanı, gökyüzü gibi yüksek, toprak gibi güçlü sevinç izlenimleriyle dolup taşar bilinç.

Sabahları, ağaçlarla çitler arasında örümcek ağlarının kalıntılarıyla çiğ damlaları parılayarak sallanır. (nasıl uyumluluk içinde sallanır ağaçlarla fundalıklar!) ve sanki çevremde görülen her şey, dün geceki bir oyundan artakalanlardır.

Gülümseyişi andırır güz, anlam dolu, yine de gizemli bütün toprak boyunca.

Bakışlarım kana bulanır, uçurumlar gibi derin, yeryüzü kadar eski tutkular uyanır içimde o an, büyük, uyutucu, ölümcül bir şeyin uğursuz simgeleriyle en aşırı büyüklüğe değin kadın vücudunun gizemli biçimleri büyür gözlerimin önünde.

Evreni taşıyan kansa başımda durduruyor akışını,

Öğle üstü göğü gibi büyüyerek kocamanlaşıp adsızlaşıyorum, sonu gelmiyen bir tutkunun üzerinde namussuzca dolaşan mor bir sıcaktır sonsuzluk, kocaman, yanar bir güneş sallanır bir şakaktan ötekine.

Arayış alanlarına üşüşen göktaşlarıdır bu gözler.

Sonsuz, değişmez yasalara dayanarak, korkunç bir oyunun fısıldayışıyla oluşmadadır her şey. Güçlü bir yel eğip büküyor beni, ıssız bir çukurda ısırgan otları gibi kırılarak oluşuyorum.

Öyle düşünürler vardır ki kimi gönül rahatlık-

larıyla birtakım uyaklı düşünceler düşünmekten başka bir şey değildir felsefeleri.

Gerçek ayaklanıyor bendeyse, yüreğin yaşayışını değiştirmek istiyen şu düzen aşkıyla şu zoraki uyum arayışlarından iğreniyorum.

Varolmayan uyumla esrikleşen, bütün olayların akışına sözüm ona düzen getiren, sinirli bir yolcunun tren tekerleklerinin vuruşlarına ezgi katışı gibi gerekli uygunlukla anlamı katan pek mutlu düşünürler.

Birçok kişilerle dolaşıp konuşmak zorundaydım. Ey o (birçok) insanlar, hiç yorulmadan, sürekli olarak obur parmaklarını yaşamanın en ince dokularına kadar daldıranlar! Eve bu yüzden çoğunluk sarsılmış, konuşmalarla bakışlardan tedirgin olmuş, aşağılatılmış, acılı, ağlamaklı bir yürekle aşktan, dostluktan, insanların kendi aralarında değiş-tokuş ettikleri duygulardan kuşkulu olarak döndüğüm akşamlar!

Ey kendileriyle gerçekten hiçbir bağ kuramadığım o (birçok) insanlar!

Kendi tertemiz sessizliğiyle nasıl alsın beni yalnızlığına odam, sessizliğinde mutsuzluğun saati gibi uyumaya bırakmıyan bilincin vuruşları duyulur. Nasıl uzun, nasıl ağırdır kalabalıktan eve giden sinsi düşüncelerle pişmanlıkların ve acının tuzaklariyle döşeli olan yol.

Bütün yol boyunca, sessiz odada, uykudan önce hep aynı düşünce: Bunlarsız da olabilseydi.

Aceleci güz güneşi battı, ölünün kısa süren anısı gibi hâlâ sürüyor ateşi kırlıkta.

Ceviz yaprakları dökülmüş kaldırıma, bahçedeyse kara tohumlarını gösteriyor şebboylar.

Eski evlerimizin avlularında duyulduğu gibi başka hiçbir yerde böylesine temiz, sessiz duyulmaz çöküşün soluğuyla ölüm.

Gerçekten büyük ve ağır damlar yeşererek yayılmışlardı, kenarlarıysa yağmurla rüzgârdan bir de donla kuraklıktan yaşlanmış kocaman kuşların kanatları gibi yıpranmıştı.

Belirli sürelerde temizlenip badalananan yalnız duvarlar, pencerelerle kapılar taşla toprağın sürekliliği gibi eski bir şeyi, eski, sürekli bir şeyi anımsatır hep.

Ben sürekli olarak (çocuklukta olduğu gibi, başka ülkeleri daha görmemişken) evimizin çevresinde dolanan ölümün soluğunu duydum. Bugün de ölüm yargısını dingin bir yüzle dinliyen biri gibi duruyor evimiz.

Güneş yakaladı beni. Saçlarım güneşle sudan yanıp sertleşti.

Haftalarım, aylarım aydınlık ve sakin geçti. Birörnek yaşama, sevinç verdi bana, yalnızca kaslarımın hareket etmesi bile mutlulukla doldururdu içimi. Saatlerce kızgın kumlarda yatar, gövdemde güneşte kalmış sağlam insan gövdelerinin o tanımlanamayan kokusunu duyardım.

O zamanlar geceleri iştahlı, güçlü ve çılgınca dolaşıyordum, önümdeki gölgeleri çiğniyerek; ta ki yüreğim gecede parıldayan durgun sular gibi yayılana dek. (İnsan vücudunun gülümseyen gücü çizgileri ve uyumuyla tanrısaldır!) Her şey aydınlıktı içimde o an, göğün ışıltısı, rüzgârın uğultu-

suyla bulutların yolu kadar birörnek ve kocaman; kuşkuya, herhangi bir amaca, soru işaretlerine yer bırakmaksızın.

Sisle yağmur, ilk güz belirtisi gelince, işte o zaman, yüreğin en derin köşeciğini uzak ve kötümser bir karanlık bürümeye başlamıştı; tıpkı göğün derinliklerindeki bayırlar arasına sıkışan bulut gibi.

Korku belirmişti.

Ah, hiçbir zaman gereğince anlatılmamış olan gençliği geçirten çabukluk! Ah, güz!

Karanlık, rüzgârla sisten bir duvarmışçasına karşıma dikildi, yorgunlukla korku, birlikte doğduğum şu korkunç, sürekli kara yük, gölgesinde oturup ağlıyorum şimdi.

Söyleyin bana, nerde var sevgi! Kötülükten nereye kaçayım söyleyin bana, söyleyin nerede gizleneyim kinden!

Çevremi saran bir yalım çelengi gibidir kin; yıldızların ardında yer var mıdır yüreğime? Var mıdır dinlemenin aydınlık saati? Toprağın korkusunun ulaşamadığı temiz, yüksek bir yer var mıdır?

Acıyorum insanlara.

Su şırıldıyor, geçiyor gecenin saatleri, yalancı karanlığın dağları dibinde dinleniyor gibiyim. Hayalgücüm yorgun, bu yarı uykulu durumda durmaksızın acı veriyor hayalin.

Altından ak işlemeleri görülen uzun kara örtünle Sen yürüyorsun karanlık koridorlardan kapıma doğru bir kurbanın yüzünü andıran yüzünle ama korkulu değil de ağır bir acı içinde. Yürüyüşün yavaş ve sessiz, sol elinde tuttuğun ışık titre-

şip duruyor sağ elinle rüzgârdan koruyana dek onu.

Hep böyle kırılıp uzaklaşışına bakıyorum elindeki ışıkla kapının önünden ve yarı karanlık koridorlardan hiçbir zaman aşamıyacağın geçişine. Tüm yüreğim acıdan inliyerek titriyor elindeki ışığın titreyişi gibi. Sense ne bana yaklaşabilirsin, ne de geri dönebilirsin karanlık koridorlarda sonuna dek eğilip bükülmekten.

Yağmur şarıldıyor, gecenin saatleri eksilmede. Düşlemeye yakın ya da korkulu bir düşten çığlık atarak kurtulmak istediğimde yılgı boğazımı sıkarak gözlerimi açıyor.

Uzun ve karanlıkta hayat, nasıl yenebilirim onu, yorgunlukla ölüm isteği yüklendikçe sırtıma.

— Birinin omuzuna yasla başını, tarlanı ekip çocuklarını besle, dayan, hayat da geçecektir nasılsa.

Uzun ve bereketlidir yıl, onu nasıl altedebilirim kötümser aylar gelip çatınca?

— Daha kötülerinin olduğunu ve ardından daha iyilerinin geleceğini düşünerek dayan; yıllar çabuk geçer.

Uzun ve ağırdır ay, onu nasıl geçirebilirim kaygılı, sonsuz günler üzerime bütün ağırlığıyla çöktüğünde?

— Aylar değişir, çabucak geçiverirler: kaygılar da geçer onlarla birlikte.

Uzun ve solgundur gün, nasıl taşıyabilirim onu beni yorgun düşürüp üzdüğünde?

— Günler çabuk biter. Dayan! Sevinç getirip acıları götürecektir.

Uzun ve mutsuzdur saatler, nasıl atlatabilir-

sin onları, korkuyla acıyla arkalarından sürüklediklerinde?

— Çabuk sona erer saatler; çalışıp unut onları, rahat bir uykun sevinçli uyanışların olacaktır.

Uzun ve acıklıdır dakikalar, acı düşüncelerle pişmanlıklar hatırlandığında kim dayanabilir onlara.

— Evet. Tanrıya dua et, oğul, kötü *dakikada*, teselli versin sana.

Güneş battı. Seyrek çam ağaçlarından uzun bir dizi güzel, ince, koyu renk bir örgü gibi belirdi solgun göğün alacalığında. Toprak da görünür bir biçimde solumaya başladı.

Az önce beni kemiren acı şimdi nerede?

Neyin ardından acı çekmeliyim öyleyse?

Cesur ol yüreğim, dayanıklı ol yalnızlıkta ve tutkuların kararsızlığında değişme!

Kararıyor yol, acı veriyor anılar, ama daha hiçbir şey yitirilmemiştir. Her şey buradadır: Eski yürekte, değişmez olan yasalara göre daha hızlı ya da daha yavaş çarpan yürekte, genç kan dolaşıyor onda, bu havayı ilâç gibi içine çeken göğüs, acı çekmiş yürek, altın işlemeler gibi korunan düşlerle yüce vasiyetler, çar düşünceleri, başlanmamış, kirlenmemiş, harcanmamış olan hayatın sağlam temelleri hazır bekliyor.

Sessizlik. Sürekli, dayanıklı doğanın yasalarına göre doğup batan güneşlerin sessizliği.

İki yıldır tomurcuklanıyor umudum; iki ilkyazdır da don vuruyor onu, yeniden tomurcuklanıyor o da.

Suskun bir aklık içinde uzanıyor ilk kar, gü-

zün saban izleri beliriyor altından. Kurşunsu göğün altındaki sisler, kül renkli uzaklıkların düşü içinde. Mezarlıklarla kara ağaçlar, karın altında yürüyüşteyken durup kalmış bir çeteyi andırıyor.

Ne yapsam kurtulamıyorum acılarımdan, burada artık ondan ne kaçılabilir ne de dönülebilir geriye, çünkü o, yorgun kuşun altındaki sonsuz okyanus gibi sürekli olarak altımdadır benim.

Yine de, soluğum kesilmeden, donmuş çiçekleri tazeliyorum penceremde, çünkü bir şeyler beklemeden yaşamaya katlanamıyan bir yüreğim var.

Binlerce tutsak şafağın üzerinde umudumun tomurcuklanacağı aydınlık bir bölümü saklıyacağım kendime.

Küçük doyumsuzlukları, gelip geçicilikleri ve yalanlarıyla kadınların nasıl acınası bir durumda olduklarını çok iyi biliyorum.

Orospuların da ne denli acınası, sığ akıllı olduklarını biliyorum, ama uzun konuşmalardan sonra — söylenmesi gerekli saydığı bir sürü yalanlarla uydurmalardan sonra da olsa — içinde samimilik ışığıyla gerçek duygusallığın parıldamıyacağı herhangi bir düşük kadın yoktur.

Erkeklerle olan ilişkilerse tam tersinedir. Onlarla çok sık karşılaşıp tanıştığımız halde şöyle düşünürüz; işte bu benim yeni dostum, bununla birlikte bir günlük ilintinin sonucu aç gözlü bir *ben*'le gülünç ve kendini beğenmiş bir bencillik olacaktır.

Yaşımız ilerledikçe sözlerimize daha çok dikkat etmeliyiz.

Kendilerini yaratan seslerin kısa süreliliği gibi sözler de kısa süreli olsaydılar ne iyi olurdu! Oysa

onlar, çoğunluk yıllarca yaşıyorlar, utanç verici yaralar örneği ağrıyıp yakarak hayatı zehirliyorlar.

Bu konuşma denilen acımutluluk da nereden gerekti, sonra nasıl oluyor da kendi öz benliğimize göre bile, çoğu zaman, sevecenliğimiz bunca az olabiliyor?

Topluluğun birinde, beni ezen duygu şuydu: Benim yerim değil burası, üstelik şu insanlarla da hiçbir ortak yanım yok. Ürkütücü bir korkuyla yitirilmişliğin çocuksu korkusunu duymuştum orda, hapisanelerden birinin avlusunda, gece vakti duyduğum korkuyu andırıyordu tıpkı. Eskiden de bir kere — yedi yaşımda — çiçek toplarken evi gözden yitirdiğimde olmuştu aynı şey. İnsan, daracık bir yere kapatıldığında, orada havasız kalarak boğulacağını anlayınca buna benzer bir korkuya kapılır.

Hepsinden ağır gelen de şudur: Uzaklarda olma duygusuna kapılmak, haketmediğin bir yerde olmak, günlerin boşuna geçtiğini bilmek, yitik zamanın ağlayışını duymak. Basit, belki de belirsizce anlatıyorum bu duyguyu, ama kendi yerlerini bulamamış ya da yitirmiş olanlarca iyice bilinir bu.

İşte yıllar geçti, inişli çıkışlı birçok yıl, Tanrı bilir nedir, nerdedir şimdi o duygu diye düşünürsün, oysa o, aynı bıkkınlıkla yitirilmişlik duygusu, yüreğin derinliklerinde, çiçek topladığım sabahtaki gibi, hıçkırıp yardım istemektedir.

İnsan inanılmaz, olamaz gibi görülen şeylere dayanabilir, ruhsal direnişler umulandan da yüce ve maddî gücün üstünde olabilir. Kendi eserinin büyüklüğü ve vazgiçişi karşısında şaşırıp kalabilir

insan; çok şey yapabilir ruh, ama sonsuzca değil.

Ruh altedilemez, ama görünmez bir çatlama olur da değerli içeriğini yitirebilir, kupkuru, boş bir kap gibi kalır o zaman, yine de her şeye dayanabildiği için kıvanç duyabilir insan, yazık ki mutluluk yoktur, çünkü kendi başarısına sevinebilme yeteneğini yitirmiştir kişi.

İlkyaz belirince, yaratılan her şeyi kendine bağlıyan özsular fışkırır, toprak ana bizleri kendine çekip yaramaz çocuklar gibi çırılçıplak soyar o anda.

Martın her günüyle birlikte üzerimde yüzlerce düşsel kelepçeyle anlamsızlığın nasıl kalktığını duyarım. Güçlenmeğe başlıyan güneşin altında hem çıplak, hem küçücüğüm şimdi.

Küçük gölün üstünden geçen bulutlar gibi geçer ilk yaz olguları içimden: Tomurcukların ıstıraplı açılışları, kuşların kanat çırpışındaki ulaşılmaz incelik çocukların ilkyaz sabahlarındaki çalımları, içlerinde değişmez yasalarla umutlarını taşıyarak meyva yüklerinin altında kırıta kırıta yürüyen sıcakkanlı genç kızların geçişleri, işte bütün bu sayısız, küçük, kısa süreli ilkyaz olguları, hayatımızın en dayanıklı, en gerçek olaylarının yaratıcısıdır.

Topluluktan sıyrılıncaya, kalemi, kâğıdı ve yalnızlığı arayıp buluncaya, günün çirkinleştirdiği yüreği yeniden tanıyıncaya, yüreğe sinip seni yalnızlığa sürüklemiş olan dalgayı güçlükle anımsayıncaya kadar, mutsuz şairim, ardından koşup geldiğin duygu, çoktan yitmiştir artık.

Ölümdür geride kalan. Dönmeksizin gitmiş olan bir şeyin soyutlanmışlığı, hiçbir zaman olma-

mışcasına ya da gerçekten hiçbir zaman yürekleri ovalarda esen yelin alnı okşayışı kadar bile okşamamış gibi.

Ah o uzun yılların sevgisi, değişmelerle, acımasız yasalarla, sayısız kaygılarla tamamlanmış olan sevgi! Hayır, ben uzun yıllar sürecek olan sevgiyi aramıyorum; çünkü sevginin bir ilkyaz boyu bile yaşamadığını biliyorum.

Ah, aylarca süren sevgi, umulmadık anlarla, engellerle, kıskançlıklarla dolu olan ya da doygun, tedirgin ve yaz şimşeğinin çakışı gibi kendi kendini keyfince yöneten sevgi! Aylarca sürecek sevgiyi istemiyorum ben; çünkü onun üzücü kuşkularla ilgiden, önemsiz düşüncelerden yorulup öleceğini biliyorum.

Ah, günübirlik sevgi! Bölünmemiş sevginin hayaliyle yalnız kalan gençler, günübirlik sevgiye karar vermeye çağırıyorum sizi. Bir keresinde taşralı bir doktorun yanında geçirmiştim günümü; gözleri gülen kızkardeşiyle bütün bir gün sevişmiştik. Bir yaz günü.

Hiçbir zaman iki sevgili, incecik el tutuşlarıyla ne onca derinden bakabilmiştir birbirine, ne de daha söz haline gelmeden önce anlaşılabilen ve bir okşayış tadı bırakan yarı karanlık sözler söylememiştir.

Ah, akşam karanlığı basıp da, akşamla birlik hayallerle tüm mutlulukların olanağı doğunca yola çıkmak zorundaydım. Arabam koşulana kadar kıyıda bir genç kız mendili dalgalandı durdu, günübirlik sevginin adına sallanan bir bayrak gibi.

Yaz sıcakları çatırdıyor. Görüntüler, parıltılı

bir uzaklıkta, yalnızlıksa, sınırsız bir sonsuzluğu sürüyor, düşler için karanlık, büyük ovalar boşuna bir açılım sağlıyor şimdi. Her gün, yeni bir yalnızlığı getirerek benimle çevremi ıssızlaştırıyor.

Dünyalar, okyanuslar, kasırgalar, büyük ateşli ve hayranlık verici hayallerdir özlediğim bir de kalabalıklar sonsuz güçlü, yaygaracı insan kalabalığı, sevinçle çılgınlığın çekiciliği altında buğday başaklarının rüzgârda eğilip bükülüşlerini andıran kalabalık.

Şarkı söyleyen kalabalıkla bir kere daha yürümek isterdim, oynayıp çıldıran kalabalıkla, yalnız ve bilinmeyen biri olmayı isterdim, yalnızca yüzlerimizden kardeş olduğumuzun anlaşılacağı bu adsız kalabalığın ortasında.

Yirmi dört saattir durmaksızın esiyor rüzgâr.

Bir ateş denizinden geçmişcesine külle kükürt taşımaktan sıcak, kötü ve zehirliydi. Yalnızca bu toprağın uğursuz iklimince bilinen yalancı rüzgâr, istek dolu ağaçları kandıran, onlar sayısız yeşil gözlerini aralayınca amansız elleri altında ıstırapla açılarak nisan soğuğunun vuracağı mart tomurcukları.

Böyle gecelerde çok büyük su baskınları olur bir de en korkunç yangınlar. Bekriler, sevimsiz kahvelere kapağı atar, kasap köpekleri kepenklerin altından kalkarak uzun uzun ve çılgınca ulurlar canlı varlık olmanın sezgisiyle anlamsız gücüne karşı eşyanın.

Gündüzleri yüreklerinde gizli bir yükü taşıyanlar dalamaz uykuya, yalnızca alınyazılarını kışkırtmakla kalıp mutsuz açlıklarına serin bir yer bul-

mak için sıcak yastıklarını çevirirler. İnsanlığın alınyazısı üstünde yıldızlar İsanın kanlı gözyaşları gibi kızıllaşır.

Ruhsal güzellik uğruna yaşayanlar gövdelerini boş yere düşünceler yoluyla yatıştırmaya çalışır; ateşçil rüzgâr, ara sıra, güçlü toprağın yüreğinin vuruşu gibi, gelip alnıma elini koyuyor. Topraksa kendi payını arıyor.

Her kim, yüreğinde günahlarının gizli yarasını taşıyorsa, ateşe yanıp zehirli tohumlar ekilir içine, öyle ki her dakika büyük hastalık, pişmanlıklarsa unutulmuş bir kandil gibi söner.

Ateşin, mutsuzlukla cinayetin yakını olan rüzgâr, ardına kadar açıyor bahçe kapılarını, bacalardan aşarak sönmüş ocakların ateşini körüklüyor, gözyaşlarıyla uyumuş olanları uyandırıyor.

Geriye bakınca bana kalan biricik şeyin yalnızca ölüm olduğunu sanıyorum.

Ne de çabuk sönüverdi coşkunluklar! Çiçek açan mutluluklar! Suya düşen plânlar!

Ay ışığında yapılan acele bir gezinti gibi geçti her şey. Her şey yarı karanlık, çabucak unutulmuş her şey. Onca şey geldi geçti de anısı bize kalan yalnızca tek bir gündür, kurşun gibi ağır ve zehirli olan.

Anıların üzerinde oturuyorum bu gece. Alınyazısının aşağılık oyununa hayran olarak sızlanıyorum biraz da.

Gündüzleri iş yaparken sık sık duraklıyor ellerim ve gecenin büyük bir bölümünü Seni daha uzun düşünebilmek için uyanık geçiriyorum.

Kuşlardan önce uyanıyor, şafaktan önce kalkı-

yorum (tüm düşlerimde Sen varsın): şafak vakti seni beklermişcesine pencereye dayanmış oluyorum.

Dünyanın bütün güzelliğini kendinde saklıyor düşüncelerim. Gerçekleşmesi olanaksız düş, özü oldu yaşantımın. Böylece de geçiyor hayat, ama ölüm saatimde hayatımın en büyük, en gerçek ve en güzel şeyi olarak özlemlerimi gösterebilirim.

Ruhsal bakımdan en güçlü olanları bile, bir kez olsun benliğini başkalarının eline bırakıp *va banque* (*) oynamaya zorlayan bir şey var.

Bizi oynamamız için bu korkunç tehlikeye iten bir şey var, inandırıcı, inandırıcılığın da ötesinde bir şey, alay edilecek de olsa, dostlarımızı yitirmek pahasına kendi yaralı yüreğimize çekilecek olsak da.

Bütün bu olup bitenlerin aynı sonuca varışları ne gariptir, üstelik onlara her seferinde yeniden, yepyeni umutlarla bağlandığımız halde. Bütün bir gece dudaklarımızı kemiriyoruz, yastıkta hıçkırarak güçsüz öfkemizle kesin bir yalnızlığa and içiyoruz. Oysa sabah olunca, bir de bakıyorsun, incecik bir balon gibi ruhumuzu, yeniden parçalanıp dağılması pahasına, hayatın rüzgârlarına karşı salıvermişiz.

Ama balonun yalnız bir tek parçacığını kurtarıp rüzgârdan kaçırabilen kimse, bütün canını kurtarmış sayılır. Acıdır, ama ruhunun incecik tomurcuğunu kötülüğe eğilimli rüzgârlara karşı çıkarmamış bir kimse, tomurcuğu bütünüyle kurtarıp

(*) Bir çeşit kumar. (Çev.)

hayatının sonuna dek taşımış da olsa ona hiç sahip olmamış gibi olur.

İnsanların bana söyliyecekleri şeyleri dinlemek için beklemek istemiyorum, az daha yaşıyacağım belki, ama avuntu beklemiyorum artık. Ne olursa olsun bana uzanan her el, bir yılanmışcasına içimi korkuyla doldurup tiksinti veriyor.

Yanımdan geçen kadınların yüzlerinde yitik mutluluğumu aramak istemem. Yalnız kalıp ıstırap çekeyim, gözlerim kapanarak dilsizleşeyim. Çünkü acıdan örülmüş sessizliğimde filizlenen düşüncemi, beni ne yaşamaya, ne de ölmeye bırakan yarama, acı bir otu aşılarcasına, aşılıyabilirim.

Öldüğümde (hiç kimse ölümlerde uzun süre beklemez) herhangi biri, şundan ya da bundan adımı anımsar belki. Yaşayanlar da düşünüyor bu gibi şeyleri işte.

Ruhun yollarında, çabalarımla başarısızlıklarımın yitip gittiği yollarda, zaman zaman anım da kısaca parıldar belki, sönük yanan deniz fenerleri gibi eğri büğrü, çıkmaz yollarda yolculara yol gösterircesine. Anım o zaman belki de bir başkasının yüreğiyle duygularına siner gider.

Bu yüzden mezarda daha rahat olacağıma inanmıyorum ama bu sabah bunları düşünüyorum.

39 derece soğukta da okuyabiliyorum. Sıcak bir ortamda sürgün verircesine güçlü ve derin düşünebildiğime kimse inanmaz.

Gözlerimden ateşli bir ruhun fışkırdığını sanıyorum, bağrımdaysa ağır değilse de tedirgin edici bir acı duyuyorum kafamda kül rengi bir alacalık-

ta kırıldığı yerin iki ucunda da dikensi uzantıları olan bir odun parçasını andıran.

Bu iki görüntü de çirkin, uzun süren bir acıyla doldurur içimi.

Ağzımı büyük bir şeyin doldurmuş olduğunu sanıyorum, her an da dişlerimi sıkacağımdan korkuyorum. Göz açtırmıyan bir iğrenme duygusuyla yorgunluk. Yine de düşünüyorum ama, çok çok, çabuk ve doğru düşünebiliyorum. İlkin hangi düşüncenin belirdiğini söyliyemem, çünkü hepsinin bir arada geldiğini gördüm ya da birinin ötekiden çıktığını.

Yerine getirilmemiş bütün ödevler, tasımladığım ya da yapmak zorunda olduğum her şey burada şimdi, şu anda neyi, ne zaman, nasıl yapmam gerektiğini tam ve kesin olarak bilmem ne garip.

Böylece sık gelen sıtma nöbetlerinde hızla ve boşu boşuna yanıp duruyorum.

Geceleri gelen düşünce, rüzgârın uyandırdığında beni. Hayatımın en büyük mutsuzluğuyla en korkunç cezası o anda yalnız yaşamaya yargılı oluşumdur.

Uzakta olmak durmamacasına üzüyor beni, ayrılık acısı ıstırap veriyor. Bu aynı gecede bütün sevdiğim insanlarla beni özleyenler de uyuyorlardır şimdi. Ya da uyanıktırlar belki? Dua ediyorlardır belki de?

Bir türlü ne uyku tutar, ne de karanlıktaki bu büyük mutsuzluğun nedenleri bulunur.

Sonsuz, sonsuz bir karanlık örtüsü, tüm isteklerle çabaların ölümü, insanlığın uğursuz oyununun bu biricik dramı, uçurumdaysa sarsıntılar için-

dedir sonsuz küçük yüreğim benim, karanlıkta yiten bir eşya gibi, alınyazısının kanlı mühürü gibi.

Odamın sık sık bir türbeyi andırdığı olur.

Karanlık basmazdan önce oluyor bu, düş dolu saatlerin yorgunluğu içindeyken, onun için de daha karanlık basmadan perdeleri indirip ışığı yakıyorum.

O zaman, perdelerin ardında, dışarda günün daha sürdüğü açıkça belli olurken oda, ne gün, ne gece, ne ışık ne de karanlık olan bir gariplik içinde kalıyor.

Sessizlikle eşyaların kendi gölgeleri içindeki doğal olmayan durgunlukları.

Polonya'da bir yerde böyle bir türbe görmüştüm, camlarının ardından bir ışık sezintisinin dokunup geçtiği. Şimdi de öyle işte: kül rengi dört duvar, perdenin ardında bir ışık sezintisi, sessizlikle birlikte bir mezar durgunluğu. Yine de elimi göğsüme bastırınca yüreğimin ağırdan ama durmaksızın çarptığını duyuyorum.

Her sabah, yeni yemiş ağaçları ışıldar ak boşlukta. Güneş daha da güçlenir, yapraklar açılır, düzlükte kara dalgalar gibi yayılır sürülmüş tarlalar.

Bu eski oyunların görüntülerini seyrederken güzel saatler geçiriyorum, insan sesinin yankısının olmadığı, insanların acıları ya da sevinçlerinin rengini taşımayan sessiz, kutsanmış olgulara dalmış; nemli evlerin ardında, devrilmiş çitlerin ardındaki ayrıkotları gibi amaçsız bir bilinçsizlikle serpilip büyüyen doğada.

Güzelliğin boynuna diziliyor günler bir bir.

Yalnızca bir öğleden sonrayı yaşayabilen tembel, küçük bulutlar, bu öğleden sonralarını da toprağın üstünden şaşkın şaşkın süzülmekle geçiren «mavi ipek üzerine işli ak koyuncuklar».

Her akşam görüş ufkumun en uzağında adını bilmediğim bir yıldız durur, kimileri iri iri al parıldayışlar içinde, kimileri de yeşil yeşil ışıldıyarak yalnızlığıyla ilgimi çeken.

Yalnızca mart ayında beliren hafif, güçlükle duyulabilen esintilerin daha açmamış çiçeklerin kokusunu taşıdıklarını görürsünüz, daha güzel bir güneşin parıldayışıyla sıcaklığını yüklenerek yalnızların saçlarını okşamak için, insan elinin hiçbir zaman okşamadığı biçimde.

Kendi kendilerine sevecenlikle bakan kimseleri seyretmek ilginçtir.

Kendilerine yapılan küçük haksızlıkları ne kadar acıklı bir sesle anlattıklarını duydunuz mu hiç? Kendi mutsuzlukları dolayısıyla işi nasıl gözyaşına dek götürürler, bu olayı genel bir insanlık olayıymış gibi göstermeyi nasıl da severler, yalnız kendilerine inen darbeleri büyük nimetlerin yerine koymayı isterler, kendilerine büyüklükle kurbanların kutsallığını sağlasınlar diye.

Küçük adamın bağırsak hastalığıyla Karlovi Vari'yi nasıl anlattığını duydunuz mu hiç?

Ne kadar kendi içine çekilip susarsan komşunun konuşması da o kadar sığ ve aptalca gelir sana.

Bugün ağır ve bulutluydu hava, şafaktan bu yana sıcak, tatsız bir lodos esti durdu.

Şimdi de ocakların içiyle pencerelerin çevresin-

de uğuldayıp ötüyor. Bütün ev dumanla yanık kokuyor.

Evin çevresinde dolanan şu rüzgârla şu gece, bulutlu ve tedirginlik yüklü, iyi olmıyan, bilinmez kimi güçlerin varlığını duyuruyor insana. Sinirler yavaşça uykusuzlukla yanmaya başlıyor. Ocakta türkü söylüyor rüzgâr. Pencere de ayak uyduruyor ona. Eşyalarda uyuyacaklarmış gibisinden bir kıpırtı oluyor. Dışarda çıplak ağaçlar ilk tomurcuklara durarak uyuyamıyan genç kızlar gibi kıvranıyorlar. Çalışıp yürüyor özsular. Karanlık, tohumla, tomurcukla, varoluşla, büyümeyle, ürünle ve isteklerle dopdoludur.

Bir zamanlar gerçek uğruna çalışmak istemiştim. Ayaklarının dibinde kalarak hayatını bağışlamak istemiştim ona. Ama geceleri uyuyamadığımda, dünyayı başıboş dolaştığım günlerde gördüğüm yollarla küçük dağ şehirleri dayanılmaz bir biçimde çağırırlardı beni; kanın ateşten ırmağı çağıldıyarak ne rahat verirdi, ne de uyumaya bırakırdı. Acı çekerek dürüst bir savaş verdim. O zaman insanlardan, eşyalardan ve aylaklığımda gördüğüm şehirlerden yana olmaya karar vermiştim.

Kıyı boyunca bungun bir yalnızlık içinde ama özgür ve dingin bir yürekle gezerken eski yollar, kuş ve baharla dolu canlılığın filizlenişleri kollarını açarak karşıladı beni. Rüzgâr alnımı okşuyordu.

Oysa yukardaki gerçek, bilmiyorum ayaklarının altındaki yığının arasında benim olmadığımı sezmiş miydi, çünkü yollarla ovaların üstünde sevinç hüküm sürüyordu.

Gecenin saat on biri.

Biri bir söz söyledi, alışılmış, gündelik bir söz, benim içimdeyse ölmüşlerim canlanıverdi birden. Istırap dalgası kaldırıp indirdi beni o an. Konuşma sürüp gidiyor, bağrımsa yanıyordu acıdan.

İşte, şimdi uyku bastırıyor, iyi, kutsal yorgunluğu uykunun, yoksa başka ne vakit uyuyabilirdim?

Ölülerimizi iyice gömmüyoruz biz. Ve öyle oluyor ki biri, hiç beklenmedik bir anda, basbayağı bir söz söyleyiveriyor.

Sırtlarını duvara dayamış iki er oturuyordu istasyonun yanında. Öteberileri yanı başlarındaydı. Biri sigara sarıyordu, ötekiyse sigarasını yaktığından yanan kibriti öbürki sigarasını sarıncaya dek tutuyordu elinde. O da yaktı. Bir konuşmayı sürdürmekteydiler.

— Yo, yo, ben senin yaşında olsam kurtulurdum, diye genci inandırmaya çalışıyordu ötekini.

— Deme, yok be kardeşim! Onların kara kaplı kitabına bir kere giren kolay çıkamaz bir daha. Bak sana söylüyorum. Tolmin'de yaralandığımda, yalanım yok, leğenle kan aktıydı benden, yine de hiçbir şey olmadı. Denetleme sırasında Alman bana,

— Nasılsın ihtiyar? diye sordu.

— Evet, ihtiyarım ben bayım, nasıl ihtiyar olmıyayım.

O bir şeyler bağırdı bana, derken böyle bizim gibi konuşan genci atıldı.

— Kaç yaşında olduğunu soruyordu ihtiyar, dedi bana.

— E, sen bunu bilmedikten sonra ben nerden

bilebilirim rica ederim? Yalnız işgalde şuncacık olduğumu biliyorum, oduna giderdim, öyle işte... Onlara da şimdi sana anlattığım gibi her şeyi bir bir anlatıyordum, onlarsa birbirlerine bakıp gülümsediler; o anda daha yaşlı olanı bir şey dedi, gel de anla ne olduğunu, donlarımı toplıyarak çıkıp gittim.

Ve o gün bugündür beni boyuna arbayt'a, (*) arbayt'tan da şpital'e (**) gönderip duruyorlar, bilmem artık daha ne kadar sürer bu böyle.

— Eh, yaşını gösteren bir kafakâğıdın olsaydı elinde salıverirlerdi seni, diyerek inandırmak istiyordu genci.

— Ah, onların işine kimin aklı erer ki kardeşim.

O anda, bir yerlerde öttü tiren, iki er çabucak yerlerinden fırladılar öteberilerini toparlamaya koyuldular.

Toplumda toplum düzeninin haksızlıklarının ruhumuzda bütün korkunçluğuyla şimşek gibi parıldadığı anlar vardır.

Eski, her günkü gerçekler vardır, uzun süredir tekrarlanmaktan alışageldiğimiz, ama aynı gerçekler yaşıyanlar arasında olageldiğince, korkunç bir anın sessizliğine çizili olarak insanın gözleri önüne hiç duyulmamış ve belirlenmemiş görünüşleriyle çıkıverirlerse o zaman o eski, kocamış gerçekler yeni ve korkunç bir yüz edinerek bitimsiz acı bir düşünce olarak yaşarlar benliğimizde.

Mutluluğun simgesidir ayna.

(*) Yargıçlık.
(**) Hastane.

Neden yalan söyliyeyim. Ağladım ben bugün, kısacık, nerdeyse de gözyaşsız, ama ağladım işte; na bu masanın üstünde, boğazımdaki sancı ve soğuk kâğıdı dayalı olan yüzümle.

Aynada göremiyorum gözlerimi, mutlu olması gereken gözlerimi, dayanamıyorum çünkü bu bakışlara; şu ağızla alındaki çizgilere, nasıl acıyla doldurmasın içimi bu mutsuz başım, mutlu olması gerekiyorken.

Yepyeni bir ülke çiçekleniyor çevremde ilkyazla, iyi ki unutuvermişim geçen üç yılın yollarını, ama aklında tutup saklıyor onları ayna.

Bir mutluluğu yansıtması gereken şu soğuk sırçaya bakmaktan korkuyorum.

Ruhsal acılara katlanan herkes, bu duyguyu bilmek zorundadır:

Karanlıkta yarı uykulu yatarken, sık sık aydınlık, yeni bir düşüncenin belirdiği olur. Bu acaip saatte, görüntülerle düşlerin arasından bir kuyruklu yıldız gibi çıkagelir. Belki de yeniden doğuşun bildirisi gibi kurtarıcı ve büyük görünür o an, denize düşen bir yüzük gibi düşle örtülerek yitiyorken ortalıktan.

İşte asıl bu türlü dipsiz kayıplara en az acırız. Yalnız sabahleyin, uyandığımızda, derinden, boğuk bir acı belirir ve nedenini bilemediğimiz adsız bir üzüntü bir gün yüzümüzden eksik olmaz.

Sık sık rüzgârlarla çıkmaz yollarda her şeyin yitirilmediğini düşünürüm. Sık sık umutsuzluğun, karmaşayla yanılgının gerekirliğin geçici bir biçimi oluşları düşüncesi sevindirir beni. Sık sık bütün olup bitenden daha kuşkulu, daha da kandırılmış

olarak çıkıp kendi kendimden uzak sağlam bir yere, ufukların, genişlikle özgürlüğün patlak verdiği yere bastığımı duyar gibi olurum.

Sık sık güçlü ve sürekli olduğumu sanıyorum, kendi kendime artık yettiğimi, gövdenin tutsaklığıyla alınyazısının baskısından sıyrıldığımı; şimdi yalnızca oturup elimi arıtarak sevinçli bir ruh ve dingin bir yürekle çalışmam gerek, tıpkı yaşlı kuyumcuların sürekli, inatçı ve içten çalışışları gibi.

Sık sık böyle olurum ben. Yine de gün, daha güçlü bir biçimde sürükler ardından, kırılıp parçalanarak sürüklenirken talihsizlikten sevgisizliğe, insandan insana, yalandan yalana, acıdan acıya ben.

Ve bana en yakın olanlar benimle savaşanlardır. Büyük coşkunluklara inananlardır onlar.

Onlar erlerdir, bense levendim; sırtımdaki örtü karadır benim; onlar yengi kazanmak için savaşırlar, benimse savaşımın sonu yok.

Onlar yengi kazanmış olarak düze indiklerinde, savaş sonrasının uzun, sakin türküsünü söyliyecekler, bense yalnızlık bayrağımı kırıp yeni yolculuklar için kolanımı pekiştireceğim.

Uzun boylu, sarışın Mariborlu bayan, bu sabah sizi — çiçeklenen yemiş ağaçlarının sevincine kapılarak — hatırlıyorsam inanın bunda gerçekleşmemiş bir öç alışın acılığı yok, çünkü kolayca unuttum her şeyi, bağışlanacak bir şeyse yok, çünkü o zamanlar da kendime olduğu kadar size de acımıştım.

Evet bilinmiyen sarışın bayan, şehrinizdeyken tanıdım solgunluğu, orada anladım yorgun ve bit-

kin bir durumda sokaklarda dolaşmanın ne olduğunu, ışıklandırılmış balkonlarda el çırparlarken sır saklamıyan erkeklerle insafsız kadınlar. Sizinle anladım bağlı, güçsüz bir tutsağın yüzüne tükürülmesinin ne demek olduğunu.

Çoktan olup bittiydi bu, bense, işte, altüst ettim bütün mutlulukları. Ama mutsuzluklar sırayla geliyor; belki herhangi bir talihsizliğe uğramıştır sizin balkonlu eviniz de; bu yüzden acıdım size, bu sabah düşününce, acınızda sizin de belki herhangi bir an bizim yüzümüzün solgunluğunun utancı bulandırır sıkıntılı uykunuzu diye.

Ve neye baksam türkü oluyor hep ve neye dokunsam baştanbaşa ıstırap.

EPİLOG

Çok yalnızlık çekiyorsun, uzun uzun da susuyorsun, oğlum benim, düşlerle besleniyorsun, ruh yollarının yorgunusun. Başın eğik, yüzün solgun, iyiden iyiye inik kirpiklerin, hapisane kapılarının gıcırdayışını andırıyor sesin. Çıksana yaz gününe oğlum benim!

— Ne gördün yaz gününde oğlum benim?

Toprağın güçlü, gökyüzünün de sonsuz olduğunu gördüm, insanlarınsa zayıf ve kısa ömürlü olduklarını.

— Ne gördün oğlum benim yaz gününde?

Sevginin kısa sürdüğünü gördüm, açlığınsa sonsuzluğunu.

— Ne gördün, oğlum benim, yaz gününde?

Hayatın günahla mutsuzluğun düzensiz değişiminden kurulu ağır bir şey olduğunu gördüm, yalan üstüne yalan söylemekmiş yaşamak da.

— Düş mü görmek istiyorsun oğlum benim?

— Hayır, babacığım, yaşamaya gidiyorum.

ANDRİÇ ÜSTÜNE

Prof. Dr. Slvako LEOVAÇ

Hikâyeci İvo Andriç (*)

İvo Andriç, her şeyden önce hikâyecidir. O, ayrı ayrı hikâyecilerin görüşlerine ve anlatımlarına katılmakta, «*yüzyıllar boyunca değişik koşullarda yetişen, binlerce dilden gelen*» ve *kişioğlunun yazgısını sergileyen, insanların durmaksızın insanlara hikâye anlatan*» [1] özelliklere saygı göstermektedir. Nobel Ödülü'nü alırken (1961), Andriç, hikâye, hikâye anlatan ve hikâyeciler üstüne konuşmuştu. Kişioğlunun derinliğine giren, özgürce hikâye anlatan hikâyecilerden söz etmiş «*Mümkün olduğu kadar kişioğlunun değişik yazgısına inmek, kişioğlunun ruhunu hareket halinde ama yüce bir sevgiyle, görülür bir aydınlıkla anlatmak gerekir*»[2] demiş-

(*) Novi Sad'da (1979) Matiça Sırpska Yayınları arasında yayınlanan «Hikâyeci İvo Andriç» adlı yapıtı için yazılan önsöz.

1) «O priçi i Priçanju» (Hikâye ve Hikâye Anlatma», «İstoriya i Legenda» (Tarih ve Efsane) adlı kitaptan. Toplu yapıtlar, İvo Andriç, XIII. Kitap, Belgrad, 1976, s : 66

2) Aynı yapıttan

ti. İşte İvo Andriç, böyle bir yazardı. O, yaşam boyunca özgür bir anlayışla hikâye anlattı, tarihsel olayları sergiledi, karşıtlar içinde gelişen kişioğlunun alınyazgısını, varlığını vurguladı. Geniş anlamda Andriç'in hikâyeciliği, onu her şeyden önce hikâyeci olarak ortaya çıkarmıştır. O her fırsatta bunu çekinmeden ileri sürmüş, belgelerle belirtmiş, kendi hikâyelerinde de kesinlikle göstermiştir.

Kendi yalnızlığından, bireysel duygusallığından sıyrılarak, yaşamı karşıtlar ve değişik boyutlar içinde görmüş, onun gizlerinden, sertlik ve yumuşaklıklarından esinlenmiş, bunlar üstüne yazmıştır. «Ex Ponto» adlı düzyazı - şiir yapıtındaki bir şiirinde (1918) Andriç, biraz acıklı, biraz duygusal, ilerde kendisiyle olup bitenleri düşünürken şöyle diyecek: «*Sonumu belirleyen o ses gelince*». Evet, anılar sokaklara dökülecek: «*Korkak yavrucukların dillerinde dolaşarak*», «*Talihsizin yazgısını bilenler*»[3] ondan söz edeceklerdir. Böyle anlarda «Ex Ponto» adlı yapıtın yazarı, kişiler kendi dünyasından değilmiş gibi başkalarının yazgılarını anacak. Bu düzyazı - şiir yapıttaki şiirlerde, anılar beliriverince, yine de *kişiler konuşmaktadır*. Diyalog, yazara göre ruhun uyumunu parçalamaktadır, ama diyalog, kendiliğinden gelince, tekdüzeliği de ortadan kal-

3) «Ex Ponto» kitaptan, Ex Ponto, Nemiri (Huzursuzluklar), Lirika (Şiirler), Toplu Yapıtlar, Kitap XI., Belgrad, 1976 S. 12-13. Sözü edilen «Ex Ponto» (Sürgünden Notlar) adlı yapıtı İlhami Emin - Adnan Özyalçıner tarafından Türkçeye çevrilmiş, Istanbul «Cem» yayınları arasında (1976) yayınlanmıştır. Bak: İvo Andriç: «Irgat Siman» sayfa: 145 - 204;

dırmaktadır. Yazar «rençper Balta'nın cenaze törenini, nasıl gömüldüğünü»[4] anlatırken, hikâyede doğal diyaloglar, resimler belirmekte, bunun *in nuce* bir öykü olduğu, yaşamın özelliği meydana çıkmaktadır kendiliğinden. Andriç'in anlattıklarına göre, yaşamak geçmişin tansığını (mucizesini) ve çağdaş yaşamı anlamak, yani bunlar ve kişilerle onların yazgıları için yazmak demektir. Çünkü «*dağılan kendi ruhunda bir şeyler bulamayınca*», o, o zaman geçmişe uzanıyor : «*ölen kuşaklardan imdat*» istiyor, kalabalık insanlarla düşüp kalktığı, onlardan duyup işittiği olayları anımsıyor, «*insanların büyük sevgilerini, onlara karşı beslediği yüce sevgiyi, mutluluklarını, mutsuzluklarını, günah ve tutkularını, yaşamlarından meydana çıkan gütün olup bitenleri* (...)[5] gözü önüne getiriyor ve onu ayakta tutan, hikâye yazmaya iteleyen temel ilkeler olacak ve Andriç yazarlık serüveninde bunun için yaşayacaktır.

Andriç'in hikâye yazması için hazırlıklar yaptığına ve Birinci Dünya Savaşı sürdüğü yıllarda hikâye yazdığına değgin bir ihtimal var. Saydığı, inandığı biyograficilerinden birine : «Şiirden çıkarak lirik yazılardan sonra kısa öyküye açılan bir yoldu bu» [6] dediği bilinmektedir, ama ne zaman hikâye yazmaya başladığı yine de kesin olarak bilinmemektedir. «*Yol Boyundaki İşaretler*» adlı büyük

---

4) Aynı yapıt, s : 33 - 34;

5) Aynı kitap : s : 79;

6) Lubo Yandriç : «İvo Andriç'le Birlikte», 1968 - 1975, Belgrad, 1977, s : 68.

yapıtında şunları okuyoruz : «*İki Büyük Dünya savaşı arasında* (1914 - 1918 ve 1941 - 1944) (...) *yapıtlarının çoğunu yazmıştır*». [7] Birinci Dünya Savaşından sonra yayınladığı hikâyelerini bu savaşta yazdığı anlamına gelir mi bu? İki düzyazı -şiir kitabını (1918'den 1920'ye kadar) yazdığı yıllarda, «Ali Cercelez'in Yolculuğu» adlı uzun hikâyesinden bölümler ve üçleminden olan «*Roma'da Gün*» adlı kısa öyküsünü bastırdığı ve o zamanki kimi yazarların yayınlanan yeni yapıtları üstüne eleştiri yazıları yazıp yayınladığı bilinmektedir. Pek kesin olmasa da, yazarın onu hikâye yazmaya götüren yolun «*şiirden çıkarak lirik yazılardan sonra*» başladığı yorumu yine de en doğrudur. Kuşkusuz, onu öykü yazmaya iteleyen nedenler, az önce de görüldüğü gibi yaşamın gizleri ve mucizesi, kişilerin yazgıları, bunlardan başka ve bunlara bağlı, Bosna büyüsüdür. Bosna'ya karşı duygu ve bağlılığını gösteren Tugomir Alaupoviç'e, 1919'da yolladığı bir mektubunda «*şu bizim Bosna'yı yakından*» izlediğini, «*karşılaştığı olaylardan, hayret dolu yaşantılardan*» [8] şaşkına döndüğünü yazmaktadır. Güneşin ışınlarından, güzelliklerinden duygulanan, şaşkına dönen kaygılı lirik bir yazar, giderek kendisini öyküye veriyor, böylece yaşamın gizlerine iniyor, değişik alınyazılarıyla yaşamaya başlıyor, karşıt-

---

7) «Znakovi Pored Puta» (Yol Boyunca İşaretler), Toplu Yapıtlar, Kitap XIV, Belgrad, 1976, s :201.

8) Rastislav Dırliç : «Dobri Pastir» (İyi Çoban) XI-XII, s : 377;

larla dolu yaşamı, kişioğlunun yazgılarını sergilemeye çalışıyor.

Andriç, 1914'te, bir eleştiri yazısında, gençlere özgü bir duygusallıkla «tiksinlikle» ve biraz da nefretle «*güçsüzlerin yazgısından esinlenerek antipatik bir zevkle, kansız, güçsüz, soluksuz yazılan hikâyelerin*» değersizliğine değiniyor, böyle yazanları kınıyor, sonunda yazısını : «boyuna gözyaşı getiren romana ne gerek var» [9] diye bitiriyor. Aynı yıl Maşiçin «*Savaş Resimleri*» adlı yapıtını değerlendirirken Andriç «*kişilerin konuşması*» özelliğini ön plana çıkarıyor ve «*Drinopolye işgalinden sonra Selim Camisi sahnesini*» [10] değerlendiriyor. Onu henüz ozanlık dönemindeki gözlemci gücü, duygusallıkla düşünce bireşimi anlayışı gerçekçiliğe sürüklüyor, onun ilerdeki hikâyeci anlayışını geliştiriyor ve o zamanlar bunları kendi yapıtlarında belirtmeye başlıyor. 1918'de Çoroviç'in «Rüzgâr Gibi» adlı romanını eleştirirken, önce karakterleri inceleyecek, ondan sonra da : «hem dramı hem de aynı değerde olmayan iki yaşamı parçalamış» diye bir sav ortaya koyacak ve sonra şöyle diyecektir.

---

9) Andro Kovaçeviç : «Posledni Nenadiç» (Son Nenadiç) «Umetnik i Negovo Delo» (Sanatçı ve Onun Yapıtı) «Eseyi (Denemeler) II,» Toplu Yapıtlar, Kitap : XIII, Belgrad, 976, s : 251;

10) Branko Mişiç : «Ratne Slike i Utisci» (Savaş Resimleri ve İzlenimler) «Umetnik i Negovo Delo» Sanatçı ve Onun Yapıtı», s : 262;

«O bizim eski yaşamımız ne denli derin, gerçek ve zenginse, o eski yaşamın kişileri arasındaki dram, o denli inandırıcı, güçlü ve bileşiktir. Eski yaşamımız kendi ciddi ve alışagelmiş çehresiyle, bireysel ve toplumsal töresiyle, içinde taşıdığı patriyarkal biçimi ve kesin ölçüleriyle, kendiliğinden bize büyük çelişkiler ve karşıtlar, trajik sonuçlar ve kanlı çözüm noktaları sağlamaktadır».[11]

Çok iyi biliyoruz ki, Andriç, bu eski yaşamı merakla izlemiş ve ayrıntılarıyla incelemiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında daha, Travnik yakınlarındaki Ovçar köyünde yaşadığı dönemde, fra Ludo Hırgariça'nın anlattığına göre, sık sık, yine Travnık yakınlarındaki Guça Gora'ya uğrar, kilise kitaplığındaki din kitaplarını inceler, keşişlerle görüşüp konuşurmuş. *«Manastırdaki yaşlılar, papazlar, keşişler, rahipler güçlü bir anlatıma sahiptirler ve bol nafakalıdırlar».*[12] Andriç, çok yıllar sonra bu dönemden söz ederken şöyle diyecek :

«1917'lerdeydi. Maribor mahpusanesi sorumluları beni buralara sürmüşlerdi. Cılız, hastalıklı bir gençtim. Parasız pulsuz tek başıma, doğduğum kente gelmiştim. Yakınlarımdan burada kimsecikler kalmamıştı. Kasabaya girdiğim zaman, kitabımı yazıncaya kadar borçlu

---

11) Svetozar Çoroviç : «Rüzgâr Gibi», «Sanatçı ve Onun Yapıtı» kitabından, s : 268 - 269;

12) Lubo Yandriç : Belirtilen yapıt, s : 319 - 320;

kalacağım bir görünü vardı, o görünü şöyleydi: Hasta ve incitilmiş birini bir görünü derinden duygulandırmışsa, sizde o görünü, yaşamınızın sonuna kadar iz bırakır. Şimdi yeniden aynı genci düşünün, elinde defter kalemle bir daha ama çok yıllar sonra birkaç kez Travnik'e gelmiştir. Evet, yine yalnızdır, kentin sokaklarını dolaşmaktadır, tek başına, meraklı gözlerle kalabalık halka bakmakta, kasaba, vezirler, camiler, sokak adları, tarihi yapıların hikâyelerini sergilemektedir.» [13]

Andriç burada «Travnik Kroniği» (*)adlı romanını kastetmektedir, ama herhangi bir hikâyesini de düşündüğü olasıdır. O dönemde artık uyanmaya, her şeyi araştırmaya başladığı bellidir, kendisi de bununla ilgili Alaupoviç'e yazdığı özel bir mektubunda : «*Karışık ve çok değişik görgüleri toplayan pinti bir kadın gibiyimdir*» [14] diyecek.

Ötekileri arasında başka bir «yazının oluştuğunu» bildiği halde, Andriç, 1918 yılının ortalarında, gelenekten ayrılmanın doğru olduğunu söylemeyecek. Tersine, o dönemdeki yazının temel görevlerinden sözederken şöyle diyecektir : «... geçmişteki ruh yaşamımızla ilişki kurmak, gençlik

---

13) Lubo Yandriç, Belirtilen yapıt, s : 137;

(*) Roman Türkiye'de de «Gün Batarken» başlığı altında yayınlanmıştır, Altın Kitaplar; Istanbul, Çev : Tahir Alangu,

14) Rastislav Dırliç, Belirtilen makale, s : 380;

ideallerimizi kurtaracaktır (...) [15] Savaştan sonra, Andriç, geçmişin zoraki acıklı olaylarına karşı olduğu gibi, öyle adlandırılan modern verbalizmeye (çağdaş tekrarlamaya) karşı gelecek «gelenekler ve görenekler» cümlesiyle «sanatta, bizi ısıtamıyan, bizi inandıramayan soğuk bir hava, bir yabancılaşmadır gelen» [16] diyecektir. Andriç, cılız, soluksuz yapıtlara çatacak, yeni yayınlanan yapıtlardaki her türlü abartmaları, dolu dizgin, bolkeseden anlatımları da yerecektir Rastko Petroviç'in «Tanrı Burleska Peruna'nın Gürlemesi» (Burleska Peruna boga Gıroma) adlı yapıtını incelerken: «*taze ve pek raslanmıyan bir hikâye anlatma üstünlüğüyle doğal kanımızın ve köylülerin, çiftçilerin yaşam özelliklerine inmekte, doğal bir yaşamı karşıtlar içinde sergilemektedir*» [17] diyecek, değerli bir yapıtı gerektiği ölçüde değerlendirecektir. Bu dönemde, Andriç artık kendi ilk öykülerini yazmış bulunmaktadır. Yalnız bu yüzden değil, o zamanlarda böyle düşündüğü ve sonuna kadar bu düşünceye sadık kaldığı için bunu vurgulamak gerekir. «Eğer, şiirde geçerli olan «*acıya sınır yoktur*» sözü doğru ise, herhalde doğrudur, ama «*gülmek de azdır*» sözü yanlış değildir»[18] diye yazacaktır. Yaşamın bu kar-

15) «Naşa Knijevnsot i Rat» (Yazınımız ve Savaş), s : 173;
16) Yosip Kosor : «Mime», «Sanatçı ve Onun Yapıtı» s : 288
17) Rastko Petroviç : «Burleska Gospodina Peruna Boga Groma», (Sanatçı ve Onun yapıtı) adlı kitaptan, s : 29;
18) Aynı yapıttan, s : 271;

şıtlı yanını, bileşik duyarlığını, Andriç aşağı yukarı bütün yapıtlarında gösterecektir. Çünkü, 1922'lerde, Rastko Petroviç üstüne yazarken, «*Ali Cercelez'in Yolculuğu*» (Put Aliya Cerceleza) (*) adlı yapıtının ikinci baskısını yayımlayacak, «Za Logorovanye» ile «*Jena od slonove Kosti*» (Fildişi Kadın) adlı öykülerini, bazı yeni şiirleri, bu şiirler arasında «*Şta Sanyam i Şta Mi se Do Dogaca*» (Ben Neler Düşlüyorum, Başıma Neler geliyor) (**) adlı ünlü şiirini ve d'Annunzio üstüne de bir deneme yazacaktır. Bundan anlaşıldığına göre, Andriç, aynı zamanda değişik türlerde de yazacak ve yazarlık yaşamının sonuna kadar böyle kalacaktır. Buna göre, «*Ex Ponto*» şiir-düzyazı yapıtından sonra «Ali Cercelez»i yazması hiç de tuhaf değildir. Bu tuhaf yapıt, Andriç'in yaratıcılığında tek örnek olarak kalmıyacaktır. Gülmek ve sevinmekten ayrılmayacak, gülmeyi (gülmeceyi) ve aydınlığı temel ilke bilecek, acıyı da bunların içinde görecektir. Bununla ilgili temel düşüncesini bir ara kendisi şöyle yorumlamıştı: «Kıvançla, ama salt kıvançla geçen dakikalar, büyük tutkular ve isteklerimiz için bulanık oyunlarda geçirdiğimiz, hattâ elde ettiğimiz bazı başarılardan çok daha değerli, çok daha kalıcıdır». [19] Baş-

---

(*) Bu hikâye, İlhami Emin tarafından sahneye uygulanmış, 1962/63'lerde Üsküp Halklar Tiyatrosunda Türk Sanatçıları tarafından sahnelenmiştir.

(**) Bu şiir, ozanlarımız tarafından çevrilmiş, Yugoslavya Türk dergilerinde olduğu gibi «Varlık» ile «Yedi Tepe» dergilerinde de yayınlanmıştır.

19) «Yol Boyundaki İşaretler», s :86;

ka bir yazısında çok yalın biraz da yaşlılara özgü bir tutumla : «*Gülmek çok sağlıklı ve çok şifalıdır*» [20] diyecektir. Onun yapıtlarında gülmek, mevsimlere ya da «takvimlere» göre değişmemiş, acı ve hüzün'le birlikte yürümüştür. Bu özellikler onun romanlarında, hattâ birçok hikâyelerinde zorlamadan yer almış, kahramanlarını daha zengin, yaşamı daha renkli kılmıştır. Andriç, kişisel yaşamında da, arkadaşlarıyla karşılaştığı zaman gülmeceden zevk duyar, az da olsa, yakınlarıyla şaka eder, gülünç olaylar, fıkralar anlatır, gülmece ögelerini içeren atasözleri söylerdi. Bununla ilgili, bıraktığı yapıtlarında şunları da okuyoruz : «*İçimde herhalde küçük bir şeytan var, okuduğum ya da işittiğim bütün gülünç şeyleri, gülünç fıkraları, esprileri hatırlar ve çok küçük bir gülüşü bahşiş diye kazanmak için bunları birine anlatmaya can atar*» (...)[21] Andriç'in aynı zamanda, bir gülmece yazarı olduğunu, daha önce de bilmemiz gerekirdi.

Çeviren : Necati Zekeriya

---

20) Aynı yapıttan, s :98;

21) Aynı yapıttan, s :102 - 103.

İVO ANDRİÇ'İN YAPITLARINDA TARİHSEL BELİRLEMELER VE TÜRKLERLE İLİŞKİLERİ(*)

ANDRİÇ, bir tarih yazarı ve romancısı olmamakla birlikte konularını genellikle tarihten alan bir yazardır. Konularını tarihten alıyor diye onu kuru bir tarih aktarıcısı olarak görmek yanlıştır. Andriç, belli tarih dilimleri içinde insanı, insanın değişmez yazgısını ele alır. Toplumsal, siyasal değişiklikler içinde biçimlenen bu insan yazgısı, olay nice eski yıllarda geçerse geçsin, çağdaş bir anlam kazanır. Çünkü Andriç, değişenler içinde değişmeyeni yakalar, onu aktarır. Tarih, genel olarak savaşları öyküler. Kralları, krallıkları, ünlü komutanları anlatır. Andriç'in tarihinde ise insanlar vardır. Yalnızca insanlar. Halklardır onlar. Yengide de, yenilgide de savaşların, kargaşalıkların, ayaklanmaların acısını çeken bireyler. Gerçek tarih onlarla biçimlenecektir. Asıl aktarılması gereken onların acılarının tarihidir. Geçmiş de gelecek de on-

(*) Yazarın 27 - 29 Mayıs 1980'de Belgrat'ta yapılan uluslararası İvo Andriç Toplantısı'nda yaptığı konuşma.

ların anlatımıyla aydınlık kazanabilir. Günümüz yönünden de olaylar, çağdaş bir tabana oturur. Andriç bunu yapmıştır. Gerçek bir tarihçi olarak acı çeken insanın tarihini, yaşanan tarihi yazmıştır.

Andriç, geleneksel Yugoslav öykücülüğünden kaynaklanan çağdaş öykücülerin başında gelir. Konularını tarihten alan, halkın gelenek, göreneklerine ve folklorik yaşantılarına öykülerinde yer veren Bosna — Hersek yöresi öykücülerinde olduğu gibi Andriç'te de bu ögeler önemli bir yer tutar. Andriç, konularını çoğunlukla Bosna ve çevresinden aldığından Bosna'nın Osmanlı egemenliği altına girişinden egemenliğinden çıkışına dek süregelen olayları, bu olayların geçtiği kentleri, kasabaları, bu kent ve kasabalarda yaşayan halkı, onların gelenek, görenek, efsane ve masallarını insanların duygu, düşünce ve tutkularıyla birlikte anlatmıştır. Konularını tarihten ve yerel olaylardan aldığından öykü ve romanlarının başkişileri, çoğunlukla Müslümanlarla Türklerdir. Bu yüzden Andriç'in yapıtlarında Türkçe sözcükler çokça yer alır. Yalnız «Na Drini Cuprija»da (Drina Köprüsü) 318 Türkçe sözcük vardır. «Travniçka Hronika»daki (Travnik Kroniği) Türkçe sözcük sayısı 214'tür. «Na Drini Cuprija»da 318 Türkçe sözcüğün 218'i kitabın sonunda bir sözlükçe biçiminde verilmiştir. Geriye kalan 100 sözcük Sırp fonetiğine göre değişikliğe uğradığından Sırpça sayılmıştır. «Travniçka Hronika»daki 214 sözcük de bir sözlükçe olarak kitabın sonuna eklenmiştir.

«Na Drini Cuprija» romanındaki Türkçe söz-

cüklere bir göz atacak olursak başta cuprija (köprü) olmak üzere cumez (kümes) kapija (kapı), çarşija (çarşı) gibi 100 kadar Türkçe sözcük Sırp fonetiğine göre değişikliğe uğradıklarından Sırpça kabul edilmiştir. Kitabın sonundaki sözlükçede yer alan 218 sözcükten abdest, ezan, ramazan, bayram, billahi, yatsı, Allah, gazi, şehit gibi sözcükler Müslüman ve Türk gelenek görenekleriyle ilgili dinsel sözcüklerdir. Acemioğlanlar, zabıt, zaptiye, nizam, mülâzım gibileri de Osmanlı yönetim düzeninden gelen tarihsel kaynaklı sözcüklerdir. Bihuzur, teferrüç, ulema, nafaka gibileriyse Osmanlıca sözcüklerdir. Dolayısıyla onlar da tarihsel kaynaklıdır. Bugünkü Türkçede günlük konuşma dilini ilgilendiren sözcükler de vardır. Seki, oda, bohça, insan, belli, besbelli, belki, uydurma gibi. Bunların arasında aylıkçı (ajlukçija), akşamlık (akşamluk) gibi bazı sözcükler günümüz Türkçesinde bile pek kullanılmamaktadır. Oysaki aylıkçı, Türkçede Arapça olarak kullanılan «memur»un tam karşılığıdır.

İşte Andriç'in Türk — Yugoslav halklarının 500 yıllık ortak yaşantısından ve yerel olaylardan kaynaklanan tarih, gelenek, görenek, folklor, dil bağlarıyla sıkı sıkıya bağlı olan roman ve öyküleri, onu, Türk okuruna yabancılaşmadan sevdiren, yaygınlaştıran nedenlerin başında gelir.

Türklerle Yugoslav halkları arasındaki tarih, dil, duygu, düşünce alanındaki ortak noktaları tam bir yansızlık, hoşgörü ve çağdaş bir yorumla ortaya koyabilen pek az yazardan biri, hattâ birincisidir Andriç. Bu ortak noktaların ele alınışında özellikle doğu - batı çelişkisi Andriç'in yapıtlarının temelini

oluşturur. Burada kendi ülkesi açısından bir senteze varmaya çalışır. Bu senteze varmayı daha başlarda düşündüğü için yüksek öğrenimini Zagrep'ten sonra Viyana, Krakow ve Graz Üniversitelerinde sürdürerek batı kültürü konusunda bilgilerini pekiştirir. Bu arada Almanca ve Fransızcayı da öğrenmiştir. Graz Üniversitesindeki doktorasının konusuna bakınca doğuyla olan ilgisinin de sürdüğü görülür. Doktoranın başlığı, «Osmanlı idaresi altındaki Bosna — Hersek'te kültür hayatı»dır,

Gerek yaşamından, gerekse yapıtlarından anlaşıldığına göre Andriç, doğu ile batı arasında köprü kurma görevini üstlenmiştir. Amacı, halkların ve insanların yakınlaşarak birbirleriyle kaynaşmalarıdır.

Bu anlayışı, en somut biçimde «Na Drini Cuprija» romanında görürüz. Bu romanın başkişisi Višegrad kasabasından geçen Drina'nın üstündeki on bir kemerli köprüdür. Köprü, Višegrad yakınındaki Sokoloviç kasabasından 1516 yılında devşirme olarak İstanbul'a götürülen, orada zekâsı ve kültürü ile kendini göstererek önce kaptan-ı derya, sonra da sadrâzam olan ünlü Osmanlı sadrâzamı Sokullu Mehmet Paşa tarafından 1571 yılında yaptırılmıştır. Sokullu, doğduğu yeri unutmadığını gösteren köprünün yanına bir de büyük bir yolcu hanı yaptırır. Drina köprüsü, Bosna ile Sırbistan'ı birleştirdiğinden, özellikle Osmanlı döneminde çok önemliydi. Doğuyu batıya bağlayan en kestirme yoldu. Bu önemi dolayısiyle Andriç, köprüyü bir tanık gibi kullanarak bütün tarihsel olayları onun çevresinde oluşturur. Köprünün tanık olduğu olay-

lar, yapılışından başlayarak Sırbistan ayaklanmaları, Bosna — Hersek'in Avusturyalılarca işgali, 1912 Balkan Savaşı, 1914'te Avusturya Veliahdı Ferdinand'ın öldürülmesi anlatılır. Kolera salgınları, su baskınları, acıklı ya da komik aşklar, köprünün dinamitle atılışı uzun tarihsel süreçle içiçedir.

Irmak da köprü de bu romanda simgeleşir. Tarihin bulanık akışının simgesi Drina'nın azgın sularıdır. Köprü, bu azgın sulara kapılmamak için direnen insanın karşı koyuşunu simgeler. Andriç'e göre, ulusları birbirine yaklaştırarak barışı sağlamanın yolu, tarihin seline karşı koyan bu köprüyle, iki yakayı birbirine bağlayan köprülerle gerçekleşebilir ancak. Bu bağ, doğu ile batı arasında kopuk olan düşünce ve uygarlık bağlarıdır. Kısacası barıştır. Esenliktir.

"Most Na Jepi" (Jepa Köprüsü) öyküsünde benzer bir düşünceyi, köprü ile anlatır Andriç. Öyküde sadrâzam Yusuf'un gözden düştükten sonra doğduğu yer olan Jepa köyünden geçen Jepa ırmağının üstüne köprü yaptırışı anlatılır. Bu köprüyle köy Višegrad'a bağlanmıştır. Köprüyle vezir ölümsüzlüğe kavuşmayı düşünmektedir. Ama daha sonra vezirin köprüsüz, geçitsiz daha nice vahşi ırmakların bulunduğunu düşünmesi köprüsünü adsız ve yazıtsız bırakmasına neden olur. Köprü, yapıldığı kayalık ve yaban çevrede, Yusuf'un düşüşü ve yalnız kalışı ile özdeşleşerek, daima çevresinden ayrık ve yalnız görünür. Ne çevresi köprüyle, ne de köprü çevresiyle uyuşabilir. Gene de iki yakayı birbirine bağlayarak insanlarla hayvanları bir yandan

öbür yana ulaştırma görevini gece, gündüz, durmamacasına yerine getirir. Asıl ölümsüzlük budur. Uygarlığı, çağdaş düşünceyi, iyiyi, güzeli, doğruyu, barışı ve kardeşliği bir yakadan ötekine ulaştırma işlevidir gerçek ölümsüzlüğü sağlayacak olan.

Andriç'in yapıtlarının hemen hepsinde Osmanlı tarihinin acı tatlı olayları ortak bir yazgı olarak, bir insanlık yazgısı olarak ele alınır. Beş yüz yıllık bir tarihsel süreç içindeki siyasal, ekonomik ve toplumsal ilişkiler, Balkanlarda Yugoslav halklarıyla Türkler arasında bir ortak yaşantının doğup gelişmesine neden olmuştur. Andriç, bu uzun tarihsel süreç içindeki ortak yazgı ve yaşantıyı niçin ele aldığını Bursa'ya yaptığı yolculuğu anlatan yazısında şöyle açıklıyor: "Bizim topraklarımızda da yıkan, yapan, ilerleyen ve gerileyen bir kuvvetin yüzyıllar boyunca geçmiş olduğu yolu görmek istemiş ve mümkün olduğu kadar yakından anlamaya özenmiştim. Bu kuvvetin yükselmesini, batışını ve bizden neler alıp bize neler verdiğini iyice ölçüp biçmek istedim."

Andriç, Mara Milosnica öyküsünde 1878 Berlin Kongresiyle Bosna — Hersek'in Avusturya — Macaristan İmparatorluğunun gözetimine verilişini anlatır. Bu, beş yüz yıllık Osmanlı egemenliğinin sonudur. Öyküde, Osmanlı ordusunun çekilme hazırlıkları ile Bosna Müslüman halkının yurtlarını Hıristiyan emperyalizmine karşı savunmak için ayaklanışlarına yer verilir. O dönemde Bosna'da Osmanlı temsilcisi olarak üç paşa vardır. Çerkes Veli Paşa, Ermeni Kosta Paşa, ve Boşnak İsmet Paşa Uzuniç.

Bu tarihî kapsam içinde, öteki yapıtlarında olduğu gibi, bir insanın dramını da verir yazar. Bu, Mara'nın acıklı öyküsüdür. Hıristiyan bir köylü kızı olan Mara, Veli Paşa'nın dikkatini çeker, para karşılığında Paşa'nın odalığı olur. Bu yüzden yurttaşlarınca ayıplanır, kilisede hakarete uğrar. Veli Paşa, bir süre sonra kızı ailesinin yanına gitmesi için bırakır. Kendisi de Bosna'dan ayrılır. Mara'nın perişanlığı da ondan sonra başlar. Oradan oraya sürüklenir, sonunda çıldırarak ölür. İlk bakışta bireysel bir öykü gibi görülen bu serüven tarihsel olaylarla iç içedir. Çünkü Andriç, Mara'da Yugoslavya'yı simgeler. Mara'nın şu sözleri bunu açıklıkla ortaya kor: "Ört beni sevgili Tanrı Anası, koru beni... Herkesten koru beni... Herkesten... Her yerde süründürdüler beni, Türklerin yanında da, bizimkilerin yanında da. Her yerde kovalandım. Hiçbir şey bilmiyorum. Suçlu değilim. Beni bırakma ellerine." Arkadaşı Yela'nın Mara gömüldükten sonra söyledikleri bu kanıyı pekiştirmeye yeter: "Ah, gömdük günahkârı işte, zavallıyı gömdük. Herkes bir şey alıp durdu ondan, ama ona acıyan biri olmadı, onun için gözyaşı döken biri olmadı, ah, hey gidi bahtsızlık."

Yugoslavya'nın yazgısını Mara'nın yazgısı ile özdeşleştiren yazar, öyküsünü umutla bitirir: Mara ölümünden kısa bir süre önce vakitsiz bir çocuk doğurmuştur. Çocuk bu yüzden yaşamaz, ölür. Mara'nın hizmetçi olarak bulunduğu evde, evin gelini Nevenka da gürbüz bir oğul dünyaya getirir. Ananın sütü yetersizdir. O zaman Yela, çocuğu Mara'ya götürür. Mara'nın dolu göğüsleri önüne yatırır.

Hasta olan Mara, hiç karşı koymadan, çocuğa da dokunmadan günde iki kez emzirir onu. Ateşlenin-ceye dek. Öykü şöyle sona ermektedir: "Eve döner-ken Mariya ile birlikte önde giden Yela, onunla ev idaresine ait işler üstüne konuşup Nevenka'nın oğ-lunu, en genç Pamukoviç'i yetiştirmek için derhal kuvvetli, esenlikli bir kadın bulunmalı diyordu."

Yela'nın, Mara'nın toprağa verilişinden hemen sonraki bu sözlerine Yugoslavya'nın geleceğine gü-venin simgesel anlatımından başka ne anlam ver-ilebilir?

"Irgat Siman'ın Öyküsü", 1878 yılının 19 Ağus-tosunda Avusturya birliklerinin top gümbürtüleri arasında Sarayevo'ya (Saraybosna) girişiyle baş-lar. Bu tarihsel belirleme, Osmanlı egemenliğinin sona erişini gösterir. Bosna artık Avusturya'nın gözetimine girmiştir. Müslüman egemenliğinin ye-rini Hıristiyan egemenliği, doğulu egemenlerin ye-rini batılı egemenler almıştır.

Burada da Andriç'in bu tarihsel oluşum içinde yine bir insan dramını anlatışına tanık oluyoruz. Bu insan, köylü -- ırgat Siman (gerçek adıyla Si-mo Vaskoviç)'dir.

Siman'ın Müslüman toprak sahibi İbraga ile çatışması, ağa — ırgat çelişkisinin çağdaş yorumu-dur. Çünkü Bosna — Hersek'in Avusturya yönetimine geçişiyle toprak düzeni değişmeyecektir. Ağa ağa, ırgat da ırgat kalacaktır. Üstelik yıllardır iş-lediği toprağın Hıristiyan yönetiminde kendisinin olacağı umudu içindeki Siman'ın yıkılışı, acıklı bir sonla noktalanacaktır. Bu durumda egemenin adı

— ya da kişiliği değişmiştir. Ezilenin durumunda bir değişiklik olmamıştır. Yugoslavyanın kurtuluşu, halklarının mutluluğu egemenin doğulu ya da batılı oluşuna bağlı değildir. Çünkü doğulu da, batılı da Yugoslavya'yı bir köprü olarak elinde tutmak istemektedir.

Yugoslavya üstünde batının emelleri ile doğunun, Osmanlıların durumunun en ince noktalarına dek işlenişini "Travniçka Hronika"da buluruz.

"Travniçka Hronika", 1807 - 1814 yılları arasında yedi yıllık bir dönemi kapsar.

Osmanlıların elindeki Bosna eyaletinin başkenti Travnik'e Fransız ve Avusturya konoloslarının gelişleriyle başlayan romanda Fransa, Avusturya konolosları ve vezir konağı arasında geçen olaylar anlatılır. Bu üçlünün ilişkilerinden İstanbul, Paris, Viyana, Adriyatik kıyıları, Sırbistan ayaklanmaları, Napolyon seferlerinin Travnik'e ulaşan yankıları izlenir. Dağlar arasında sıkışan bu küçük kasabanın öyküsü, bize batının büyük siyasal güçlerinin (Avusturya, Fransa, Rusya) Bosna'yı içten içe ele geçirmeye çalışmalarını anlatır. Yapılan, Bosna'ya batının kesin el koyuşunun, 1878'in bir çeşit hazırlığıdır. Batının davranışı bu yöndeyken Osmanlı ne durumdadır? O sıralarda Osmanlı İmparatorluğu, yenilikçi padişah III. Selim'in girişimiyle kapılarını batı uygarlığına açmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun batıya açılışına karşı çıkanlar vardır. III. Selim'in tahttan indirilmesi ve öldürülmesi bu karşı çıkışın sonucudur. Andriç, III. Selim'in trajik ölümünü, onu yeniden tahta çıkarmayı amaçlayan Alemdar Mustafa Paşa ayaklanma-

sıyla birlikte anlatır. Osmanlı insanının batılılaşmaya karşı direnişi'nde yansımasını bulur. Roman, konsolosların Travnik'ten ayrılmasıyla sona erer.

İşte bu ortam içinde, başta Osmanlı, Fransız, Avusturyalı siyasal iktidar temsilcileriyle toplum ileri gelenlerinin, kilise mensuplarının, çeşitli soydan, dinden olan halkların kişisel dramları toplumsal bir derinlik kazanır. Böylece romanda anlatılan öyküler, bu öykülerin kişileri çağdaş boyutları içinde tarihsel işlevini yerine getirmiş olur.

Andriç'in ilgi çekici öykülerinden biri de «Prokleta Avlija»dır. Yazar, bu öyküsünde Osmanlı tarihinde "Cem Sultan Oalyı" diye adlandırılan bir olayı, Fatih'in oğlu Cem Sultan'ın trajik serüvenini anlatır. Doğu — Batı çekişmesinin çağdaş bir yorumunu buluruz bu öyküde. Öyküyü anlatan Keşiş Pierre'dir. "Osmanlı İmparatorluğunun durumunun karışık olduğu 'son dönemlerinde' baştaki kafaların artık suçlu ile suçsuzu ayıramaz oldukları" sırada, İstanbul'da, Uğursuz Avlu diye anılan Yedikule zindanında dinlemiştir söz konusu öyküyü. Haksız olarak tutuklu bulunduğu Osmanlı zindanında Pierre, kendini Cem Sultan yerine koyan Cemil adlı İzmirli bir Türkten Cem Sultan olayını en ince ayrıntılarına dek öğrenir. "Hayatının son haftalarında çok konuşan Keşiş Pierre" dinlediği öyküyü anlatır hep. Andriç öyküsünün altıncı bölümünde konuyu aydınlatan şu yorumu getirir: "Keşiş Pierre'in ağzından dinlenen bu öykü çok kuru ve kısaydı. Cemil'in anlattıkları ise, bambaşka bir açıdan alınmış ve en ince ayrıntılarına dek söylenmişti. Ama iki ağızdan çıkan öykü de bir sonu-

ca varıyordu: Birleşmelerine olanak olmayan iki dünya vardı ki, var oldukları süre boyunca birbirleriyle savaşacaklardı. Ortalarında kalan adam, her ikisiyle de boğuşmak zorundaydı. Padişah oğlu ve padişah kardeşi olan bu adam en ince duygu ve düşüncelerine, en güçlü inancına varıncaya dek kendisinin de padişah olduğuna inanıyordu. Ama aynı zamanda dünyanın en zavallı kişisiydi. Önce ihanete, yenilgiye uğramış, sonra aldatılıp tutsak edilmiş, yakınlarından uzaklaştırılmış ve feci bir duruma sokulmuştu. Bütün dünyanın ilgisini üzerinde toplayan bu adam, sonuna dek, kendine çizdiği yoldan sapmayacak, ne taş kalpli kardeşine, ne de ondan faydalanmaya bakan Hıristiyanlara âlet olmayacaktı. Onu elden ele gezdiren ve satılık bir mal haline getiren bu adamların karşısında bir gün bile başını eğmeyecekti."

Bu gerçekten ilginç yorumda Yugoslavya'nın yazgısı da yatmıyor muydu? Doğuyla batının birer ucundan çekiştirdikleri Yugoslavya'nın yazgısı Cem Sultan'ınkinden ayrılabilir miydi?

Andriç, genellikle insan yazgısı üstünde dururken ülkesinin de tarihsel yazgısını belirtir.

Bu yazgıyı silip atacak olan yine Andriç'in olaylara ve kişilere bakışındaki yansızlıkla hoşgörü, insancıl ve barışçıl görüşleridir. Başarısı olayları siyasal, toplumsal nedenleri yanında kişisel ve psikolojik yönleriyle derinlemesine ve bir bütün olarak ele almasından ileri geliyor.

Çeşitli soydan gelen, ayrı dinlerden olan Yugoslavya halklarının özgürlüklerini kimlerin elinden,

nasıl kopardıklarının, yazgılarını nasıl yendiklerinin tarihidir onun yapıtları. Andriç, özgür Yugoslavya'yı muştulayan yazardır. Asıl etkileyici yönü de budur. Kısacası çağdaşlığı, insancıllığı, barışçılığıdır onu yücelten. İnsanlığın yazgısı böyle yenilmiştir, böyle de yenilecektir.

Adnan ÖZYALÇINER

İÇİNDEKİLER

«Değişende Değişmeyenin Şairi» İvo Andriç 5
Irgat Siman 11
Jepa Köprüsü 52
Anika Yaşarken 65
«Ex Ponto» ya da Andriç'in Yalnızlık Dünyası 157
Sürgünden Notlar 161
Andriç Üstüne 219
Hikâyeci İvo Andriç 221
İvo Andriç'in Yapıtlarında Tarihsel Belirlemeler ve Türklerle İlişkileri 231

26 Ekim 1961'de Nobel'ı kazanan **İvo Andriç,** ülkemizde çok tanınan ünlü bir Yugoslav yazarıdır. 1892 yılında Bosna'nın Travnik kasabasında doğup 1975'te Belgrat'ta ölen Andriç'in çocukluğu ile gençlik yılları Türklerin arasında geçmiştir. Yazdığı romanlarla hikâyelerde Türklerin yaşantılarının yanısıra Yugoslavyayı yıllarca yöneten Osmanlı'nın toplumsal düzenini, tarihsel açıdan insan-toplum ilişkisini dramatik olaylarla vurgulayarak insancıl bir gözlemle anlatır.

9 789754 062809

ISBN 975-406-280-3